

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CUMHURİYETLER, KİMLİKLER VE BARIŞ:
SOSYAL İNŞACI BİR EBEDİ BARIŞIN
OLANAKLILIĞI

Recep Serhat SARU

2501130950

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY

İstanbul-2018

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : RECEP SERHAT SARU

Numarası : 2501130950

Danışman : PROF. DR. BURAK SAMİH GÜLBOY

Anabilim/Bilim Dalı : SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tez Savunma Tarihi : 22.10.2018

Tez Savunma Saati : 14:00

Tez Başlığı : CUMHURİYETLER, KİMLİKLER VE BARIŞ: SOSYAL İNŞACI BİR EDEBİ BARIŞIN OLANAKLILIĞI.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. BURAK SAMİH GÜLBOY		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMED ALİ AĞCAN		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ UĞUR YASİN ASAL		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. LEVENT ÜRER		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ GİZEM BİLGİN AYTAÇ		

ÖZ
CUMHURİYETLER, KİMLİKLER VE BARIŞ: SOSYAL İNŞACI BİR
EBEDİ BARIŞIN OLANAKLILIĞI

Recep Serhat SARU

Immanuel Kant'ın Ebedi Barış tasarısını kaleme alışının üzerinden iki yüz yıl geçti. Bu süreçte dünya, birçok politik kriz ile başa çıkmaya ve çoğu zaman kendisine yeni krizler yaratmaya çalıştı. Ebedi Barış tasarısı ile Kant, akla dayalı hukuki bir devletler konfederasyonu fikrini ortaya atarak kozmopolitanizm düşüncesinin modern tohumlarını ekti. Bu fikir ile devletlerin birbiri ile arasındaki ilişkide uluslararası hukuk kuralları ile bağlı olmalarını ve karşılıklı hak ve sorumlulukları olan birer hukuk özneleri haline gelmelerini savundu. 1990'lı yıllarda sosyal inşacılık düşüncesinin en önemli temsilcilerinden Alexander Wendt ise uluslararası sistemdeki anarşik durumun devletlerin kendisinin şekillendirdiği bir mevhum olduğunu öne sürdü. Bu çalışmamızda, Immanuel Kant'ın Ebedi Barış tasarısının Alexander Wendt'in sosyal inşacılık bakış açısıyla olanaklılığını sorguluyoruz. Uluslararası sistemin günümüzde barışı sağlayabilecek kimlik, norm, kurum ve kuruluşlara sahip olup olmadığını teorik olarak tartışıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kant, Wendt, Sosyal İnşacılık, Ebedi Barış, Öznelerarası, Kimlik.

ABSTRACT
REPUBLICS, IDENTITIES AND PEACE: THE POSSIBILITY OF A SOCIAL
CONSTRUCTIVIST ETERNAL PEACE

Recep Serhat SARU

Two hundred years have passed since Immanuel Kant's adoption of the Eternal Peace design. In this process, the world has tried to cope with many political crises and often create new crises. With the design of eternal peace, Kant brought the modern seeds of cosmopolitanism to mind by introducing the idea of a legitimate state confederation based on reason. He argued that states should be connected with international law that related to each other and become legal subjects with mutual rights and responsibilities. By the way, the ideas of Alexander Wendt, one of the most important representatives of social constructionism in the 1990s, argued that states are in a concept in which the anarchic state in the international system is shaped by the states themselves. In this work, we question the possibility of Immanuel Kant's Eternal Peace design from Alexander Wendt's view of social constructionism. In this regard, we are theoretically discussing whether the international system has the identities, norms, institutions and institutions that can provide peace today.

Key words: Kant, Wendt, Social Constructivism, Perpetual Peace, Intersubjectives, Identity

ÖNSÖZ

Bu tez, hazırlanması yaklaşık dört yıl sürmüş ve yazarının hayatında meydana gelen çeşitli dönüm noktalarına tanıklık etmiştir. Bu çerçevede, konforlu öğrenim hayatı döneminden, zorlu iş ve huzurlu evlilik hayatı dönemine geçişte yaşanan gelgitleri de ihtiva etmektedir. Bu tez, kişinin mesleğinde, hayata bakış açısında ve medeni durumunda yaşanan değişiklikleri, artık eskisi gibi olmayışını ve mevcut erişkinliğini de bittiği tarih itibarıyla yansıtmaktadır.

Bu sebepten, bu tezi yaşatan hayat arkadaşım, sırdaşım, yoldaşım, huzurum, huzursuzluğum, sevincim ve en iyi dostum Gülsüm Ezgi SARU'ya ve tezi bitirmemdeki yardımlarını ve telkinlerini asla esirgemeyen, daldan dala savrulan eğitim hayatım boyunca beni her konuda koşulsuzca destekleyen çok değerli ve varlıklarının eksik edilmemesini temenni ettiğim ailem Ahmet Cevdet SARU ve Belkıs SARU'ya atfediyorum.

Bu tezin hazırlanış sürecinde beni asla yalnız bırakmayan, değerli görüşleri ile beni her zaman anlayan ve doğru bir şekilde yönlendiren danışmanım Burak Samih GÜLBOY'a, fikirlerini aldığım, yolculuklara çıktığım, İstanbul'u tanıdığım ve uzun saatler yapılan tadı damağımda kalmış seviyesi aşırı yüksek geyik muhabbetlerimizin anıları ile beni Ankara'ya yolcu eden yüksek lisans arkadaşlarım Ozan KOPUZ, İlke MUCUK, Gürhan ULUDAĞ, Ahmet İŞCAN, Samet ŞEN, M. Zelal KOÇ, Dilan BİLEN'e ve ebedi dostum Samet SEVER'e teşekkür ediyorum.

Ankara-2018

Recep Serhat SARU

KISALTMALAR LİSTESİ

Tezde kullanılan herhangi bir kısaltma bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

IMMANUEL KANT: HAYATI, FELSEFESİ VE EBEDİ BARIŞ FİKRİ

1. Hayatı ve Eserleri.....	5
2. Felsefesi	11
3. Ebedi Barış Fikri.....	22
3.1 Ebedi Barış Öncesi Barış Tasarıları	27
3.2. Ebedi Barış Üzerine Felsefi Denemenin İncelenmesi	32

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DÜŞÜNCESİ

1. Sosyal İnşacılık Öncesi Hâkim Tartışmalar	51
1.1.İdealizm Realizm Tartışması	51
1.2.Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması	53
1.3.Neo-Liberalizm.....	55
1.4.Neo-Realizm	57
2. Sosyal İnşacılık Teorisi	63
2.1.Yapılaşmacılık ve Sembolik Etkileşimcilik Kuramları	65
2.2.Sosyal İnşacılığın Genel Kavramları	67
2.3.Sosyal İnşacılıkta Yapı/Eden (Agent/Structure).....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL İNŞACI BİR EBEDİ BARIŞIN OLANAKLILIĞI

1. Kant-Wendt Ortaklığı	74
2. İngiliz Okulu ve Siyasal Kültür Ayrımı	82
3. Ebedi Barış'ın Olanığı	86
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	96

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler olarak adlandırılan disiplinin başlangıç noktasında sorduğu sorular “*Savaş nasıl ortadan kaldırılır?*” ve “*Barış nasıl sağlanabilir?*” sorularıdır. Bu sorulara pratikte nasıl yanıt verilebileceği, uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak anılmaya başladığı andan, bu çalışmanın yapıldığı tarihe kadar aradan geçen yaklaşık yüz yıllık süreçte, uluslararası ilişkiler akademisyenleri tarafından çeşitli görüş ve teorilerle açıklanmaya çalışılmıştır. Şu an okumakta olduğunuz bu çalışma, yaklaşık üç bin yıldır cevabı aranan söz konusu soruların, pratikte nasıl yanıtlanabileceğine ilişkin bir başka açıklama niteliğindedir. Çalışmanın başlığındaki yüklemiden de anlaşılabilirliği gibi, bu çalışmanın temel meselesi; savaşın nasıl sona ereceğine veya barış nasıl tesis edileceğine ilişkin bir rehber sunmak değil, bugüne kadar tartışılabilen ve üzerinde düşünülen söz konusu sorular ekseninde, mevcut uluslararası sistemde yer alan devletler arasında tesis edilebilecek sonuz bir barışın ne derece mümkün olduğunun incelenmesidir.

Bu çalışmanın temelinde, yukarıda sözü edilen uluslararası ilişkilerin ana soruları yer almaktadır. Bu temelin çevresinde, ilk olarak Prusyalı ünlü filozof Immanuel Kant’ın 1795 yılında yayımladığı “*Ebedi Barış Üzerine Felsefi bir Deneme*” isimli eserinde ortaya koyduğu, sonsuz(daimî) bir barışın dünya üzerinde sağlanabilmesi için öne sürdüğü barış tasarısı bulunmaktadır. Kant’ın bu çalışması, aklı öne alan anlayışla oluşturduğu, kendi eleştirel felsefesinin bir parçası olması ve kendisinden önceki barış tasarılarına göre daha sistematik bir biçimde oluşturulması dolayısıyla, bu çalışmayı yapan araştırmacının ilgisini çekmiştir. Kant’ın bu çalışması iki yüzyıl sonra okunduğunda, uluslararası sistemdeki yeni dinamiklerle zihinlerde sürekli yeniden şekillenen barış fikrinin, o günden bugüne ne durumda olduğunun tespit edilmesini amaçlamaktadır.

Uluslararası İlişkilerin temel sorularının çevresine koyacağımız ikinci konu ise Alexander Wendt tarafından oluşturulan, yapılanma kuramı temelli sosyal inşacılık teorisidir. Söz konusu teori, uluslararası ilişkilerin temel taşlarından biri olan Neorealizm’in eleştirilmesi sonrasında şekillenmiş ve uluslararası sistemi açıklamada, Neorealizm’in eksik yönlerini tamamlayarak daha tutarlı bir teori ortaya koyma

gayesindedir. Aralarında iki yüz yıl olan bu iki eleştirel anlayış, uluslararası ilişkilerin anlamlandırılması ve başta belirtilen soruların yanıtlanması hususlarında bize “ortaklaştırılabilir” gibi görünmektedir.

Bu çalışma, Kant’ın bilen özneyi etkin kılarak yarattığı düşünme biçimindeki yöntemsel değişimi ve bir cumhuriyetler konfederasyonu olarak adlandırılabilen ebedi barış tahayyülünü, Alexander Wendt’in öznelarası olarak fail-yapı ikilemi neticesinde ortaya çıkan kimlik kavramının ortaya koyulduğu sosyal inşacılık teorisi ile birlikte inceleyecektir.

Bu açıklamalar çerçevesinde, çalışmanın araştırma sorusu, günümüzde var olan uluslararası sistemde ebedi bir barışın olanaklı olup olmadığıdır. Sözü edilen olanaklılık eleştirel yöntem kullanılarak analiz edilecektir. Konunun genişleyebilme kapasitesi ve bu çalışmanın sınırları düşünüldüğünde, analiz düzeyinin uluslararası sistem olması en uygun seçenek olarak varsayılmaktadır. Temel alacağımız her iki çalışmanın da analiz düzeyinin uluslararası sistem olması, bu tercihin yapılmasında önemli bir faktördür. Çalışmada ilk olarak Kant’ın felsefesinin ve onun tahayyülündeki ebedi barışa ulaşabilmek için öne sürdüğü 6 adet ön, 3 adet nihai ve 2 adet de ek maddeden oluşan “*Ebedi Barış Üzerine Felsefî bir Deneme*” isimli çalışmasının analizi yapılacaktır. Ardından uluslararası sistemin, var olan uluslararası ilişkiler teorileri içindeki yeri, ağırlıklı olarak sosyal inşacılık teorisinin görüşleri çerçevesinde ortaya konulacaktır. Son bölümde ise söz konusu bu iki teorinin bakış açıları çerçevesinde, ebedi bir barışın olanaklılığı tartışılacaktır.

Bu kapsamda, varsayılan analiz birimi devlettir. Hem Kant’ta hem de Wendt’te aşağıda detaylıca verilecek olan kendi bakış açılarının temelini oluşturan unsur; devlet ve onun eylemleridir. Hatta Wendt devlet olmadan bir uluslararası ilişkiler analizi yapmayı, ağaç olmadan bir ormanı analiz etmeye benzetmiştir.¹ Bu noktada, Kant’ın çalışmasında analiz ettiği, devletlerin egemenliklerini koruyarak, bütüncül bir uluslararası sistem içerisinde, birbirleriyle barış içinde yaşayabilmelerinin koşulları, Wendt’in öznelarası olarak fail-yapı ikiliği çerçevesinde oluşturulan kimlik

¹ Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Çev. Helin Sarı Ertem; Suna Gülfer İhlamur Öner, 2.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2016, p. 25.

kavramının yer aldığı sosyal inşacılık teorisi ile yeniden yorumlanacaktır. Bu yorumlama neticesinde ulaşılan noktada, günümüz uluslararası sistemi dinamiklerinin bir analizi yapılarak içinde bulunulan koşulların sosyal inşacı bir ebedi barışa uygunluğu masaya yatırılacaktır.

Çalışmaya başlarken ölçmeye çalışacağımız varsayımlardan ilki hukuki bir devletler konfederasyonunun kuruluşunun, bizzat devletlerin kendileri tarafından, sosyal olarak inşa edildiğine ilişkindir. Bu kapsamda, sosyal inşacılığın fail yapı ikilemi içerisinde oluşturulan devlet kimliğinin taşıma etkisi ile diğer aktör devletleri de içerecek bir devletler konfederasyonu yaratabilmesinin imkânı tartışılacaktır. Aynı zamanda, devletlerin birbiri ile etkileşimi arttıkça, her biri birer hukuki özne haline gelerek, birbirinin haklarını gözetici bir hukuki temelde uzlaşıp uzlaşamayacağı irdelenecektir.

Bunların ötesinde, bu çalışmada dünyada barış ortamının sağlanabilir olduğu varsayılmaktadır. Bunun en büyük gerekçesi post pozitivist ve post modern dönemde yaşanan teknolojik ve fikişsel ilerlemeler neticesinde savaşın ekonomik ve psikolojik maliyetlerinin artmasıdır. Maliyetlerde yaşanan artış, devletleri barış ortamına doğru itmekte ve sistem içindeki aksaklıkları hukuki çerçevede çözebilme kabiliyetinin artmasına yol açmaktadır.

Bu çalışmanın işleyişini yukarıda sözü edilen varsayımlar temelinde inceleyebilmek için birinci bölümde, Immanuel Kant'ın hayatı ve düşünceleri üzerinde durularak, ebedi barış fikri ve metni maddeler halinde analiz edilecektir. Bu kapsamda Kant'ın fikrinin altyapısı, bu fikrin oluşumundaki tarihsel olaylar ve felsefi olarak bu fikrin unsurları verilmeye çalışılacaktır. Kant'ın temel argümanları anlaşıldıktan sonra, ikinci bölümde uluslararası ilişkiler disiplininin Birinci Dünya Savaşından itibaren yol aldığı teorik geçmiş üzerinde durularak Immanuel Kant'ın politik felsefesi ile sosyal inşacılık teorisi arasındaki tarihsel tartışmalar irdelenecektir. Bu kısımda özellikle Alexander Wendt'in Sosyal İnşacılık kuramı incelenerek, teorinin ontolojik ve epistemolojik yapısı anlaşılmasına çalışılacaktır.

Çalışmamızın son bölümde ise ebedi barış tasarısı, sosyal inşacı bir bakış açısı ile ele alınarak, bu tasarının ve içerdiği hukuki ve sistemsal anlamın günümüzdeki

durumu tartişılmaya çalışılacaktır. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular çerçevesinde insanlığın Kant'ın sözünü ettiği noktadan ne kadar uzakta yer aldığı yorumlanması ve ebedi barışa ilişkin uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde çıkarımlar yapılması amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

IMMANUEL KANT: HAYATI, FELSEFESİ VE EBEDİ BARIŞ FİKRİ

1. Hayatı ve Eserleri

Filozoflar düşünceleriyle övülür ya da yerilirler. Ancak düşünme eylemini gerçekleştiren filozoflar, özünde kendi karakterlerini, zamanlarını ve kimliklerini taşırlar. Bu sebepten, filozofların düşünceleri onların hayatları ile yakından ilintilidir. Yaşamından bağımsız değerlendirilemeyecek olan düşünürlerden birisi de Immanuel Kant'tır. Kant'ın düşünceleri ile ilgili birçok iddia ve itham bulunsa da, onu ideal toplumun kuramcısı, demokrasi, özgürlük ve insan hakları düşüncesinin felsefi temellerinin mimarı olarak görenler de vardır². Kant, hayatta olduğu dönemde bir otobiyografi kaleme almamıştır. Ölümünden sonra ise hakkında oldukça fazla sayıda³ biyografisi yayımlanmıştır. Kendisi hakkında yapılan çalışmaların çokluğu, onun hayatını oldukça hareketli bir biçimde yaşadığı izlenimini yaratsa da, Kant, ketum bir karaktere sahiptir. Kendi hakkında çok az şey yazmış, mektuplarında dahi çok az özel hayatından bahsetmiştir. Günlükleri bile kişiliği ve yaşamı hakkında oldukça az bilgi içermektedir. Bu yüzden biyografi yazarları için, onun hayatını masaya yatırma işine soyunmak oldukça uğraştırıcı olmuştur.⁴ Ölümünün ilk yıllarında kendi dostları tarafından kaleme alınan biyografilerine, abartılı oldukları konusunda kuşku bulunmamakla birlikte, daha sonrasında biyografi yazarları tarafından sıkça atıfta bulunulmuştur.⁵

Esasında Kant'ın hayat öyküsü dışardan bakıldığında kendi yüzyılındaki diğer filozofların dramatik hayatlarına göre fazlasıyla tekdüze sayılabilir.⁶ Hayatı boyunca

² Toros Güneş Esgün, "Kralın Yüzyılında Cumhuriyetçi Bir Filozof: Immanuel Kant", (Çevrimiçi), <http://viraverita.org/yazilar/kralin-yuzylinda-cumhuriyetci-bir-filozof-immanuel-kant>, (Erişim Tarihi:06 Mart 2017).

³ Esgün'e göre bu sayı 483 adettir.

⁴ **Ibid.**

⁵ E. Efe Çakmak, "Kant: Filazof Kral Cogito: Düşünce Dergisi, Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant Özel Sayısı, Ed.: E. Efe Çakmak, Yapı Kredi Yayınları, Say:41-42, 3.Baskı, İstanbul, Kış 2005, s. 8.

⁶ Paul Guyer, **Kant**, Ed.:Brian Leither, New York, Routledge Philosophers, 2006, s. 15.

doğup büyüdüğü Königsberg⁷'in dışına bir adım bile atmamış, geçimini üniversitede hocalık yaparak ve özel dersler vererek sağlayan biri olan Kant'ın ne kadar heyecanlı bir ömrü olmuştur ki?

Üniversite kayıtlarında adı “*Emanuel Kant*” olarak geçen filozof, 22 Nisan 1724 yılında bir daha sınırlarından çıkmayacağı Königsberg’de dünyaya gelmiştir. Üniversite yıllarında adını *Kitab-ı Mukaddes*’te geçtiği biçimde *Immanuel* olarak düzeltirmiştir.⁸ Nürnbergli bir saracın kızı olan annesi Anna Regina Dorothea (1697–1737), oldukça dindar ve otoriter bir ev kadınıdır. İskoç asıllı olduğu Kant tarafından ifade edilen babası Johann Georg’un (1683–1746) mesleği de saraçlıktır⁹. O dönem Prusya’da esnaflık loncalara bağlı olarak yürütülmekte olduğu için esnaf olabilmek ya bu mesleğin babadan gelmesiyle, ya da bir ustanın kızıyla evlenmekle edinilebilmekteydi.¹⁰ Sekiz çocuklu bir ailenin dördüncü evladı olan Immanuel’in kendinden önce doğan kardeşlerinden sadece bir tanesi hayatta kalır. Kendisi *Collegium Fridercianum*¹¹, da okurken doğan bir tane daha kardeşi vardır.¹² Annesi ve babasından iyi söz etmekte olan Kant, kardeşleri ile olan ilişkilerinde pek iyi sayılmasa da ahlaki karakteri nedeniyle onlara karşı sorumluluklarını yerine getirir.¹³

Kant’ın ailesi *pietizm* inancına bağlı dindar bir ailedir. Özellikle annesinin gönülden bağlı olduğu *pietizm*; Protestanlığa karşıt olarak ortaya çıkmış, bağımsız kutsal kitaba, Tanrıyla kişisel bağa ve papazlığı meslek olarak icra etmeyen din büyüklerine saygı gibi temellere inanan, asıl aydınlanmanın Hristiyanlığın özüne azim ve hırsla dönülerek ve onu dönüşüme uğratarak gerçekleşeceğini düşünen bir dini inançtır.¹⁴

⁷ Bugün Rusya Federasyonu sınırları içinde bulunan Kaliningrad’ın Prusya hâkimiyetinde olduğu zamanlardaki adıdır.

⁸ Çakmak, *Ibid.* s. 9.

⁹ Guyer, *Ibid.* s.15. Saraçlık, araba koşumları, binek veya çeki at takımları, eyer, semer gibi bütün takımların deri ve meşinden olan kısımlarını yapma ve tamir etme işidir.

¹⁰ Çakmak, *Ibid.* s.10.

¹¹ Kant’ın sekiz yaşından on altı yaşına kadar teoloji ağırlıklı olmak üzere, mantık, Eski Yunanca, İbranice, Fransızca ve Latince eğitimi aldığı *pietist* okuludur.

¹² Esgün, *Ibid.*

¹³ Çakmak, *Ibid.* s. 12.

¹⁴ Guyer *Ibid.*,

Kant, Almanya’da yalnızca 27 üniversite ve toplamda 9000 öğrencinin bulunduğu 18. Yüzyılın ilk yıllarında, on altı yaşındayken Königsberg Üniversitesi’ne, diğer adıyla Albertina’ya kabul edilir.¹⁵ Annesinin ölümüyle maddi açıdan yoksullaşan Kant için, dünyanın her yerinde sınıf atlamanın en doğrudan yolu olarak akademiye girmek, kendi entelektüel gelişimi için de önemli olacaktır. Bu dönemde üniversitedeki felsefe fakültesi Wolff ve Leibniz etkisindedir. Kant da öğreniminin ilerleyen yıllarında her iki düşünürden büyük ölçüde etkilenecektir. Yüzyılın ruhu gereği teolojinin etkili olduğu üniversitede, Kant’ın gerçek ilgisi öğrenimin ilk yıllarında doğa bilimlerine, en çok da fizik ve coğrafyaya yöneliktir. Ancak Kant, bilime ve öğrenmeye duyduğu ilgi sayesinde matematik, mantık ve felsefeye de ilgi duymuştur.¹⁶ Bu dönemde hocası Profesör Martin Knutzen’den de etkilenecek yirmi iki yaşında Leibniz ve Newton üzerine olan ilk çalışmasını¹⁷ yapar. Kant’ın o dönemde fizik ve astronomi ile ilgili başka birçok çalışması da vardır. Filozof, metafiziğin yanında her zaman fen bilimleri ve kozmolojiye büyük bir ilgi duymuştur.¹⁸

Kant, bu defa babasının ölümüyle artan maddi sıkıntıların da etkisiyle tamamlamış olduğu çalışmasını¹⁹ sunamadan 1746 yılında, kaydını sildirmese de, üniversiteden ayrılır. Bunu müteakip, birkaç başarısız denemenin ardından Königsberg’in soylu ailelerine özel dersler vermeye başlar. Soyluların arasında geçirdiği yaklaşık on yılın ardından burjuva yaşamının inceliklerini öğrenmiş bir vaziyette 1755 yılında üniversiteye, ders alan öğrencilerin ödediği ücretlerle çalışmak üzere²⁰, geri döner. Bu dönemde yayıma hazır çalışmalarını ve sonraki eserini²¹ tamamlamış ve fiziksel monadoloji üzerine yaptığı doktora tezini sunarak maaşlı üniversite üyesi haline gelmiştir. 1770 yılında Erlangen ve Jena üniversitelerinden teklifler alan Kant, bu üniversiteleri reddeder ve sonunda çok arzuladığı Königsberg Üniversitesinde “*Mantık ve Metafizik Ordinaryüs Profesörü*” unvanını elde eder.

¹⁵ Esgün, *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Kant’ın ilk çalışmasının adı: Canlı Kuvvetlerin Doğru Değerlendirilmesi Üzerine Düşünceler (*Gedanken von der wahren Schätzung der lebendigen Kräfte*).

¹⁸ Guyer, *Ibid.*, s. 17.

¹⁹ *Kräfte*, 1749 yılında yayımlanacaktır.

²⁰ *Privatdozent*, kadrosuz ve üniversite tarafından maaş bağlanmamış doçent unvanına sahip öğretim görevlisi.

²¹ Kant’ın ikinci eserinin adı: Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı (*Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*)

Filozofun şehirden ayrılmamasının altında yatan neden ise şehrin soylu aileleriyle kurduğu kişisel ilişkileri nedeniyle şehirde oldukça tanınması, verdiği özel derslerden iyi paralar kazanması ve edindiği saygınlıktır.²²

Biyografilerde Kant'ın hayatı üç parçaya ayrılmıştır; eleştiri öncesi dönem, eleştiri dönemi ve eleştiri sonrası dönem. Bu dönemler arasında radikal kopuşlar bulunmamakla birlikte, her dönem bir diğerinin devamlılığını sağlayan dönemler olarak anlatılmaktadır. Saf Aklın Eleştirisinin bazı bölümlerinin 1760'lı yıllarda kaleme alındığı bilinmektedir.²³

Immanuel Kant'ın en etkin, en verimli ve en sansasyonel dönemi kuşkusuz eleştiriler²⁴ dönemidir. Profesörlüğü elde ettikten sonra tam on yıl boyunca ortadan kaybolan Kant, yoğunlaştığı çalışmalarının neticesinde 1781 yılında sansasyonel kitabı olan Saf Aklın Eleştirisi'ni yayımlar. Ardından kitabın oldukça zor bir dili olması ve anlaşılabilir bulunması dolayısıyla Prolegomena²⁵'yı kaleme almıştır. Her iki eserde de Kant 18. Yüzyıl felsefesine hâkim olan empirizm²⁶ ve rasyonalizm²⁷ arasındaki tartışmayı²⁸ sonlandırma iddiasındadır.²⁹ Bunu iddiasını her iki görüşü de eleştirerek, *nasıl biliyoruz* sorusuna empirizm ve rasyonalizmden sonra verilen üçüncü bir yanıtı tespit etmeye çalışarak destekler. Hemen hemen Kant'ın felsefesini işleyen bütün kitaplarda sembolleştirildiği şekliyle, bu çabası kozmonolojideki “Kopernik

²² Çakmak, *Ibid.*, s. 20.

²³ Manfred Kuehn, *Kant a Biography*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 241.

²⁴ Immanuel Kant, *The Critique of Pure Reason*, Çev. Paul Guyer, Allen Wood, New York, Cambridge University Press, 1998. İlk yayım tarihi: 1781-Saf Aklın Eleştirisi (*Kritik der reinen Vernunft*), Immanuel Kant, *The Critique of Practical Reason*, Çev. Werner S. Pluhar, Indianapolis, Hackett Publishing Company, 2002 İlk yayım tarihi: 1788-Pratik Aklın Eleştirisi (*Kritik der praktischen Vernunft*), Immanuel Kant, *The Critique of Judgement*, Çev. Werner S. Pluhar, Indianapolis, Hackett Publishing Company, 1987, İlk yayım tarihi: 1790-Yargı Gücünün Eleştirisi (*Kritik der Urteilkraft*). Bu kitaplara ilişkin ayrıntılı tartışma ilerleyen bölümde yapılacağından şimdi tarihi sıralanışı ve birtakım temel argümanları verilecektir.

²⁵ Immanuel Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizığe Prolegomena*, Ed.: Gertrude Durusoy, Abdullah Kaygı, Çev: Ionna Kuçuradi, Yusuf Örnek, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2002 (*Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können*).

²⁶ Empirizm, yani Deneycilik; bilginin duyular vasıtasıyla deneyimlenebilmesiyle kazanılacağını savunan görüştür.

²⁷ Rasyonalizm; bilginin duyular ve deneyle değil, düşünce ve zihinde temellenerek kazanılacağını savunan görüştür.

²⁸ Bilginin kaynağı akıl mı, yoksa deney mi olduğu konusunda yaşanan tartışma için bkz. Markie, Peter, "Rationalism vs. Empiricism", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Sonbahar 2017), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/rationalism-empiricism/>>.

²⁹ Esgün, *Ibid.*,

Devrimi³⁰”nin felsefede cereyan etmiş halidir ve temelde bilgi nesnesinin bilen öznenen bağımsız olmadığını savunmaktadır. Bu şekilde adlandırılmasının en büyük nedeni Kant’ın, empirizm ve rasyonalizm arasındaki nesne temelli tartışmayı, dolayısıyla her iki düşüncenin eksiklikleri ve zayıflıklarını eleştirmesi ve her iki düşüncenin de özneyi temel almadan bir sonuca ulaşamayacağını ortaya koyarak, özne temelli, onun aklını temel alan ve bilginin kaynağının nesnede değil öznde aranması gerektiğini savunan bir görüş olmasıdır. Özne-nesne ilişkisinin dönüşümü neticesinde ahlak, özgürlük, estetik ve siyaset gibi konular da dönüşüme uğrayacaktır.³¹

Kant ve onun eleştirileri ile birlikte, aklın sınırları kapsamında, metafizik öğelerin, rasyonalistlerin savunduğu gibi deneyden önce yani *apriori* olarak bilinemeyeceği, onların sadece düşünülebileceği, bu yüzden de bilim yapılabilmesi için metafizik nesnelerin bilimin alanının dışına itilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle Tanrı, ölümsüzlük özgürlük gibi konular, bilimin alanının dışında bulunan inanç alanının öğeleri haline gelmiştir. Böylelikle Rönesans’tan sonra yükselerek devam eden teolojinin, bilim ve felsefe üzerindeki hakimiyeti ortadan kalkmış, beraberinde siyasal ve insana ilişkin bakış açılarının değişerek, dinden bağımsız bir ahlak yasası gibi düşüncelerin oluşması sonucunu doğurmuştur.³²

1784 senesinde Kant’ın birçok makalesinin yayımlandığı *Berlinischen Monatschrift* dergisinde filozofun tarih ve siyaset felsefesi açısından belirleyici öneme sahip olan iki makalesi yayımlanmıştır. Bunlar *Dünya Yurttaşlığı Açısından Evrensel Bir Tarih Düşüncesi*³³ ve *Aydınlanma Nedir Sorusuna Cevap*³⁴ adlı makalelerdir. Bu makalelerde tarih ve siyaset felsefesinin, cumhuriyetçi görüşlerin ve ebedi barışa ilişkin fikirlerin ilk izleri bulunmaktadır.³⁵ Yaklaşmakta olan Fransız Devriminin düşünceleriyle ilgili olan Kant, 1789’da yaşananlar karşısında heyecan ve coşku

³⁰ Kopernik Devrimi; dünya merkezli evren anlayışından güneş merkezli evren anlayışına geçişe ilişkin olarak ortaya sunulan teoridir.

³¹ **Ibid.**

³² **Ibid.**

³³ (*Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*)

³⁴ (*Beantwortung der Frage: Was ist die Aufklärung?*)

³⁵ Ayhan Bıçak, "Kant'ın Tarih Anlayışında Bilincinin Yeri", **Felsefe Dünyası**, Sayı: 16, 1995 Yaz, s. 58.

duymuştur.³⁶ Bunun yanında bütün şiddetine karşın devrimi, ilerlemenin ve despotizm karşısında insanın özgürleşmesinin göstergesi olarak yorumlamıştır. Ona göre önemli olan, yaşanan olayın kendisi değil, söz konusu olayın insanların zihinlerinde yarattığı evrensel heyecandır.³⁷

Bu çalışma açısından çok önemli bir mesele 1794 yılında cereyan eder. Kral Friederich'in ölümünün ardından tahta çıkan II. Frederick Wilhelm, Kant'ın başta din olmak üzere bazı düşüncelerinden rahatsızlık duyar ve filozofun *Saf Aklın Sınırları İçinde Din*³⁸ adlı kitabının yayımlanmasını yasaklayarak, çalışmalarını devam ettirmesi halinde sonuçlarının iyi olmayacağını bir mektupla kendisine beyan eder.³⁹

Tüm düşünce dünyasını aklın özgürlük ve ahlakı üzerine kurmuş olan Kant için bu durum kabul edilebilir olmasa da krala bir daha din üzerine yazmayacağını bildirir. Ardından 1795 yılında yayımlanan *Ebedi Barış Üzerine Felsefî bir Deneme*⁴⁰ adlı eserini kaleme alarak yöneticilerle hesaplaşır.⁴¹

Kral II. Friedrich Wilhelm'in 1797 yılında ölmesiyle aynı yıl Kant, hukuk ve siyaset düşüncesini erdem kuramıyla birleştirdiği ve güçler ayrılığı, düşünce özgürlüğü, hukukun üstünlüğü gibi cumhuriyetçi idealleri savunduğu, yüz sayfadan az olmasına rağmen ahlak felsefesinin temellerini ortaya koyduğu *Ahlak Metafizığının Temellendirmesi*⁴² adlı eserini yayımlar.⁴³

Artık ömrünün son döneminde olan Kant, 1803 yılında babasıyla aynı kaderi paylaşarak felç geçirir. Bu hadisenin daha öncesinde, yaşlılığından ötürü çocukça davranışlar sergilerse dostlarından kendisini mazur görmelerini ister.⁴⁴ Bu tarihten evvel çok sevdiği üniversitedeki derslerini bırakmış, yazılarını ise yazamaz hale gelmiştir. 12 Şubat 1804 tarihinde ölmeden önce bir çok elyazması ve fikirleri

³⁶ Esgün, **Ibid.**

³⁷ Guyer, **Ibid.**, s. 38. ve Kuehn, **Ibid.**, s. 372.

³⁸ (*Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*)

³⁹ **Ibid.**, s. 366 ve Guyer, **Ibid.**

⁴⁰ (*Zum ewigen Frieden*)

⁴¹ Kaan H. Ökten, "Kant'ta Barışın Yazgısallığı", **Cogito: Düşünce Dergisi, Sonsuzluğun Sınırlarında: Immanuel Kant Özel Sayısı**, Ed.: E. Efe Çakmak, Yapı Kredi Yayınları, Say:41-42, 3.Baskı, İstanbul, Kış 2005, p. 421.

⁴² (*Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*)

⁴³ Esgün, **Ibid.**

⁴⁴ Kuehn, **Ibid.**, 414.

yayımlanamamıştır.⁴⁵ Öldüğü tarihin kış aylarının en soğuk dönemine denk gelmesi nedeniyle donmuş olan toprağa on altı gün boyunca gömülememiştir.⁴⁶ Bu süre içinde Königsberg halkı, şehrin önemli figürlerinden biri olan ünlü filozofu görebilmek için sıraya girmişlerdir.⁴⁷

Kentle özdeşleşmiş olan ünlü filozof, müzik eşliğinde toprağa verilir, mezar taşına ise Pratik Aklın Eleştirisi eserinin sonunda yazdığı şu sözleri yazdırılır:

*“İki şey, üzerlerine sık sık eğilip ısrarla düşünülürse, insanın ruhsal yapısını hep yeni, hep artan bir hayranlık ve korkunç saygıyla dolduruyor: üzerimdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlak yasası.”*⁴⁸

2. Felsefesi

En etkili çalışması olan Saf Aklın Eleştirisi’nin sonuna doğru Kant tüm felsefenin esasında şu üç soruya cevap verebilmeyi amaçladığını belirtir: “Neyi bilebilirim?”, “Ne yapmalıyım?” ve “Neyi umabilirim?”.⁴⁹ Onun kariyerindeki en üretken döneminin başlangıcında ortaya çıkan bu kitabın yayımlanmasından hayatının sonuna kadar bu sorulara sistematik, devrimsel ve sıklıkla derin cevaplar verebilmek üzerine çalışmıştır.

Kant sistematığının temelinde deneyimleyebileceğimiz ve deneyimleyemeyeceğimiz şeylerin ayrımının yapıldığı *aşkınsal idealizm* doktrini bulunur. Bu doktrine göre yalnızca deneyimleyebildiğimiz şeylerin bilgisini elde edebileceğimiz savunulur. Bu yüzden “neyi bilebiliriz?” sorusuna Kant, doğa ve gözlemlenebilir dünya⁵⁰, cevabını vermektedir. Ancak Kant’a göre, metafiziğin derin sorularını, yani Tanrı, özgür irade ve ruhun ölümsüzlüğünü gözlemleyemediğimiz için bilemeyiz.

Kant’ın ahlaki *kategorik imperatif* olarak adlandırılan kavram etrafında şekillenmiştir. Bu kavram evrensel bir ahlaki prensip olarak daima diğerlerinin

⁴⁵ Guyer, **Ibid.**, 40.

⁴⁶ Esgün, **Ibid.**

⁴⁷ Çakmak, **Ibid.**, s. 27. ve Kuehn, **Ibid.**, s. 422.

⁴⁸ Kant, **Ibid.**, 2002, s.174.

⁴⁹ Bu sorular en nihayetinde İnsan Nedir sorusuna bağlanmaktadır. Kant, **Ibid.**, 1998, s.367.

⁵⁰ Mehmet Fatih ELMAS, “Kant’ta Pratik Aklın Eleştirisi Merkezinde “Tanrı” ve “Ruhun Ölümsüzlüğü”, **Mavi Atlas**, 5/2015: s. 105.

insanlığına saygı göstermek ve herkes için bağlayıcı olan kurallara göre davranmak olarak tanımlanır. Kant’a göre ahlak yasası aklın bir gerçekliğidir ve bu yüzden tüm rasyonel varlıklar aynı ahlak yasası ile bağlıdır. Böylelikle “*ne yapmalıyım?*” sorusuna Kant, rasyonel olarak evrensel bir ahlak yasasına göre davranmalıyız⁵¹ cevabını verir.

Kant ayrıca, ahlak teorisinde Tanrı’ya, ruhun ölümsüzlüğüne, kendisine ve özgür iradeye inancı şart koştuğunu savunur. Bu sayılan şeylerin bilgisine erişemememize rağmen, ahlak yasası üzerine düşünebilmenin, söz konusu kavramlara ilişkin haklı bir inanca yol açarak, rasyonel bir iman meydana getirmekte olduğunu vurgular. Böylece “*neyi umabilirim?*” sorusuna Kant, ruhlarımızın ölümsüz olduğunu ve Tanrı’nın dünyayı ahlak yasasına göre tasarladığını umabiliriz⁵², yanıtını vermektedir.

Kant yukarıda sözü edilen odak noktalarına ek olarak başka alanlarda da felsefeye kalıcı katkılarda bulunmuştur. Onun estetik teorisi sanat eleştirmenleri arasında halen daha etkili olmaya devam etmektedir. Onun bilgi teorisi halen daha analitik felsefenin birçok dalını analiz etmede etkisini sürdürmektedir. Kant’ın bilimsel katkılarının bir bölümü, çağdaş kozmonolojiye ilişkin fikirleri de dâhil olmak üzere, günümüzde var olan entelektüel fikirlerin öncüleri sayılmaktadır. Bunun yanında, bu çalışmanın ana konusunu oluşturan ve onun politika teorisinin temelinde bulunan *Kozmopolitanizm* fikri, küreselleşme ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki eğilimlere etki etmeye devam etmektedir.⁵³

Aydınlanma çağıının en önemli figürlerinden biri olan Kant’ın eleştiri ve eleştiri sonrası dönemde verdiği eserlerde yapmaya çalıştığı temel şey, eleştiri öncesi dönemde ilgilendiği fizik, astronomi ve kozmonoloji gibi bilimlerde olduğu gibi felsefeye yani metafiziğe de matematiksel bir keskinlik kazandırmaya çalışmaktır.⁵⁴ Kant en önemli eserlerini verdiği dönemde felsefe ve bilim camiasında iki büyük geleneğin birbiriyle yaptığı geniş çaplı bir tartışma vardı. Rasyonalizm geleneği ile

⁵¹ Kant, **Ibid.**, 1998, s. 367.

⁵² **Ibid.**

⁵³ Pauline Kleingeld, “Kant’s Cosmopolitan Law: World Citizenship for a Global Order”, **Kant Review**, Vol.2, 1998, s. 72.

⁵⁴ Nejat Bozkurt, **Fikir Mimarları-2 Kant**, Say Yayınları, Ankara, 2010, s 35.

Empirizim yani deneycilik geleneğinden gelen filozoflar maddenin bilgisinin kaynağı hususunda tartışmaktaydılar⁵⁵.

Rasyonalistler arasında sayılan antik dönemde yaşayan Sokrates, Platon ve Aristo'nun ardından, bunları izleyen Farabi ve aydınlanma sonrasındaki Descartes, Wolf ve Leibniz gibi filozoflar bilginin kaynağını ve doğruluğunun ölçüsünü akıl olarak görmekteydi.⁵⁶ İnsan aklı doğuştan doğru, güvenilir, sağlam, genel geçer ve zorunlu bilgilere, yani hakikate, sahipti. Bir başka deyişle, akılda gerçekliğin bilgisini veren *apriori*, yani deneyden bağımsız, bilgiler bulunmaktaydı. Rasyonalist filozoflar, bilginin mükemmel örneği olarak matematiği görmekte, matematiğin bilgilerinin hem geçmiş, hem gelecek için geçerli olan bilgiler olduğunu düşünmekteydiler. Bu nedenle bilginin kişiden kişiye değişmeyen, kesin doğrular biçiminde olması gerektiğini ifade etmekteydiler. Evreni ise Platon'un düalist bir biçimde kurguladığı gerçek ve görünüş olarak ikiye ayıran, Aristocu metafizik geleneğine bağlıydılar.

Bu görüşün karşısında yer alan deneycilere göre ise insan dünyaya boş bir levha (*tabula rasa*) olarak gelmekte, bütün bilgisini bu dünyada deney ile elde etmekteydi. Bilginin kaynağını deney olarak gören bu anlayışın filozofları, gözlemlenebilir veya deneyimlenebilir olmadığı için metafiziği tümünden reddetmekteydiler.⁵⁷ Locke ve Hume gibi filozofların savunduğu bu görüşe göre, rasyonalistlerin savunduğu gibi iki boyutlu bir evren değil, tek boyutlu bir evren vardı.

Öte yandan deneyci gelenek içinde yer alan Hume'un şüpheciliği Kant'ın oluşturduğu eleştirel felsefe açısından önem arz etmektedir. Hume'a göre insan her şeyi beş duyu organından elde ettiği algı yoluyla bilmektedir. Algılar yoluyla elde edilen düşünceler benzerlik, süreklilik ve neden sonuç ilişkisi kurularak birleştirilir. Ancak Hume, bu neden sonuç bağlantısını eleştirerek, nedensellik ilkesinin bilinemeyeceğini ortaya atar. Ona göre neden sonuç ilişkisi bir alışkanlıktır ve bu yüzden sonsuz sayıda olan neden sonuç ilişkilerini gözlemleyemediğimiz için

⁵⁵ Hannah Ardent, **The Lectures on Kant's Political Philosophy**, The Chicago University Press, 1992, s.52.

⁵⁶ Markie, Peter, **Rationalism vs. Empiricism**, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/rationalism-empiricism/>>.

⁵⁷ **Ibid.**

nedenselliğe de bir kesinlik atfedilemez. Hume'un bu kuşkuculuğu ortaya gerçekliğe ilişkin deneyle ortaya çıkan bütün kavramlarımızın tümünün bir genelleme olduğu sonucunu çıkartır. Bu yüzden doğa yasaları kuşkulanması gereken ve zorunluluk içermeyen birer genellemedir. Bu durumda nedenselliğin yerine “olasılık” geçmelidir.

Kant, Hume'un bu görüşüne karşı çıkararak deneyimleyemediğimiz ancak düşünce yoluyla varlığını kabul edebileceğimiz şeyler olduğu görüşünü öne sürer⁵⁸. 1770 yılında bu tezlerini öne sürdüğü metin olan “*Duyulur Düşünülür Dünyaların Formları ve İlkeleri*” eseri esasında onun eleştirel döneminin başlangıcıdır.

Böylelikle Kant bu iki görüşü birden eleştirerek, akıl, deney ve nedensellik üzerine yeni bir sistem inşa eder.⁵⁹ Saf Aklın Eleştirisinde kurguladığı bu sistemde deneyle elde edilen görümler, aklın doğuştan gelen kategorilerine aktarılarak burada gerçekleşen bir takım süreçler vasıtasıyla bilgiyi oluşturmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, nesneden gelen deneye dayalı bilginin, öznenin gelen *apriori* akla dayalı bilgi ile birleşerek oluşturduğu bilgi, gerçek bilgidir.⁶⁰ Ancak insanın aklı sınırlıdır ve olayları gerçekte olduğu şekliyle bilemez, bu yüzden evren iki alandan oluşmaktadır; bunlar gerçekten var olan, yani asıl varlık alanı olan *numenler* ve numenlerin bu dünyadaki görüntülerinden oluşan *fenomenler* evrenidir. İnsan kendi bilgisinin ve aklının sınırı olan fenomenler evreninden ötesini göremez.⁶¹

Bir başka biçimde açıklamak gerekirse Kant'ın düşüncesinde iki tane evren mevcuttur. İnsanın algılayabileceği ve kendi aklının sınırlarını oluşturan deneyimlenebilen, “*sentetik apriori*” yargıları içeren *fenomenler* evrenidir. *Numenler* evreni ise “*sentetik apriori*” yargıların verilemeyeceği metafizik olarak adlandırılan, insan aklının sınırlarının ötesindeki evrendir. Bu noktada metafizik; “saf kavramlardan meydana gelmiş *apriori* bilginin bir sistemidir.”⁶² Bu doğrultuda metafiziğin bir bilim

⁵⁸ Graciela De Pierris ve Michael Friedman, **Kant and Hume on Causality**, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/kant-hume-causality/>.

⁵⁹ Kant, **Ibid.** passim, 1998.

⁶⁰ Kant, **Ibid.**, 1987.

⁶¹ Kant, **Ibid.**, 1998, s. 564.

⁶² Muhammed Ali Ağcan, “**Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde İnsan ve Sosyo-Politik Topluluk Sorunu: Eleştirel Teori ve Immanuel Kant**”, Danışman: Prof. Dr. Büşra Ersanlı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, s. 154.

olarak mümkün olabilmesi için duyulabilir dünyaya ait nitelikler tarafından ifade edilebilir olması gerekmektedir.

Kant’a göre var olan iki evren beraberinde iki farklı bilgiyi getirmektedir. Aklın sınırı olan *fenomenler* evreninin bilgisi, tek başına bir nesne veya nesne deneyimi olmayan, içi deneyle doldurulmuş kavramları, belli ilkelerle birleştiren bir önermedir. Yani bilgi, deney ve aklın birlikte gerçekleştirdiği etkinlikten meydana gelir. Akıl, Kant’a göre, kavramları belli ilkelere bağlı kalarak birleştirme yetisidir. İnsan dünyaya gelirken boş bir levha olarak değil, beraberinde birçok nitelik ve malzeme getirir. Bu malzemelerden en önemlisi *kategoriler*dir. Kant’ın öne sürdüğü aklın on iki temel *kategorisi*, deneyimlenen bilginin anlamlandırılabilmesinin koşullarını meydana getirir. Yani insan aklında bulunan deneyden türemeyen, tek başına bir şey ifade etmeyen, doğuştan gelen ve herkeste aynı biçimde var olan yapılar⁶³ mevcuttur.⁶⁴ Her bir kategorinin ayrıntısı bu çalışmanın kapsamı dışında olduğundan verilmeyecektir. Ancak kısaca özetlemek gerekirse; *deneyimlenen-sezgi* ile *ayrıt edilebilen-nesnenin*, dönüşme uğramak üzere aklın düşünen kısmı olan “saf akla” aktararak sembolleştirilmesi, adlandırılması ve bir önerme halinde ifade edilmesiyle insan bilgisi elde edilir.

Bu noktada Kant felsefesinde yukarıda sözü edilen önerme türlerini açıklamak gerekmektedir. Kant’ın önerme türleri *sentetik-analitik* ve *apriori-aposteriori* olarak ayrılmaktadır. Bilgilerimiz *sentetik aposteriori* ve *analitik apriori* olarak sınıflandırılmıştır. Ancak Kant metafizikteki *sentetik apriori* bilgilerimizin olanağını ve bunların neye dayandığını açıklamaya çalışır.⁶⁵ Kant’ın bu sınıflandırmayı yapmasının altında ise yine Hume’un geleceğin henüz deneyimlenmemiş olması dolayısıyla, bugüne kadar bir nesneye ilişkin kurulmuş bulunan nedensellik bağının, gelecekte de aynı sonuçları verip veremeyeceği bilinemez varsayımı ile ulaştığı nedensellik şüpheciliği yatmaktadır.

⁶³ Kant’taki tanımıyla “*Pure concept of the understanding*”

⁶⁴ Kant, *Ibid.*, 1998, ss. 210-212.

⁶⁵ Nebil Reyhani, “Kantta Sentetik Bilgi”, **Cogito: Düşünce Dergisi, Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant Özel Sayısı**, Ed.: E. Efe Çakmak, Yapı Kredi Yayınları, Say:41-42, 3.Baskı, İstanbul, Kış 2005, p. 97.

Bu ayrımı daha iyi anlayabilmek için her kavramın ne ifade ettiğine bakmamız gerekmektedir. *Analitik* önermeler; öznenen kaynaklanan yargıları içermektedir. Bir başka deyişle bizzat özne tarafından algılanıp dışa vurulan yargılar bu kapsama girmektedir. Buna örnek olarak “bazı insanlar mavi gözlüdür” önermesi verilebilir. Bu kavramlardan bir diğeri *sentetik*; esasında bir bütün oluşturan öğelerin kendiliklerinden bir bütün oluşturmadıklarını, yapay olarak, insan eliyle bir bütün haline getirildiklerini ifade eder.⁶⁶ Deneye dayanır ve özneye yeni bir şey ekler. Buna örnek olarak “bu atlet hızlıdır” önermesinde olduğu gibi ne atlet ne de hızlılık yargıları kendiliklerinden bir bütün oluşturmakta, insan gözlemi ile ikisi bir araya getirilmektedir. *Sentetik* önermeler Kant’ta deney sonrası manasında kullanılır ve *aposteriori* önermeler olarak adlandırılır. Nesneler kendiliklerinden değil, insan eliyle bir birlik oluşturdıklarında, bu önermeler özneye bir anlam tahsis etmektedir. Kant bunu zorlanmış birlik olarak adlandırır. Öte yandan *sentetik apriori* bilgiler deneyi içine alan zorunlu önermelerdir. *Apriori*; evrensel ve zorunlu olan, aynı zamanda deneyimden bağımsız manasına gelen deneyim dışı şeylerdir.⁶⁷ Kant’a göre bilimin önermeleri bu türe dâhildir. Doğada deneyimden önce vardırılar, deney vasıtasıyla değil zorunlu olarak gerçekleşmektedirler. “Dünyanın kendi etrafında dönerken hızı saatte 1670 km’dir” gibi önermeler ise bu türe örnektir⁶⁸.

Başka bir biçimde vurgulamak gerekirse bir yargının doğruluğuna karar verebilmek için deneyime ihtiyaç yoksa bu yargı, *apriori*; eğer ihtiyaç varsa, *aposteriori* olarak adlandırılır. Ayrıca yargıda, özne konumunda olan kavram yüklem konumunda olan kavramı içeriyorsa söz konusu yargı, *analitik*; içerilmiyorsa, *sentetik* olarak adlandırılır. Kant’ın *transandantal* felsefesi dâhilinde ilginç ve yeni olan ise *sentetik apriori* yargılardır. Kant’a göre *analitik* yargılar, sahip olduğumuz bir kavramda içerilen bilgiyi açıklayıcı bir özelliktedir. *Sentetik* yargılar ise bilgimizi genişletir. *Sentetik apriori* yargılar, hem bilgimizi genişletmekte hem de beş duyu organıyla algılanabilen deneyimine ihtiyaç göstermeksizin doğru olabilmektedir. Kant buna örnek olarak Öklid Geometrisini vermiştir ancak 19.yy ikinci yarısında Öklid

⁶⁶ *Ibid.*, s. 98.

⁶⁷ Gilles Deleuze, **Kant Üzerine Dört Ders**, Çev. Ulus Baker, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 13.

⁶⁸ *Ibid.*

geometrisine uymayan yeni tür geometrilerin keşfedilmesiyle bu varsayım geçerliliğini kaybetmiştir.⁶⁹

Kant öncesi tartışmanın iki kanadını oluşturan anlayışların her birinin kendi bilgi kuramlarına göre, bilgi nesneye bağlıdır. Bu kuramların temsilcileri arasında bulunan Descartes ve Hume'un ortaya koyduğu savlar Kant tarafından eleştirilmiştir. Descartes'in, "düşünebildiğine göre hakikatin sarsılmaz temeli akıldır" savı, Kant'a göre dogmatik bir akılcılık yaratmaktadır. Hume'un yapmış olduğu nedensellik eleştirisi ise yine dogmatik bir deneyselliliğin tezahürüdür.⁷⁰ Kant'ın gerçekleştirdiği asıl radikal değişim tam da bu noktada gerçekleşir. Kant, ona göre dogmatik olan bu düşünceleri alır ve doğuştan geldiği varsayılan *kendinde-şeylerde* ve nesnelerde aranan öğelerini, özneye ve bilmenin nesnel doğasına yükler.⁷¹

Bu ifadeyi daha iyi anlayabilmek için *numenler* ve *fenomenler* evrenine ek olarak *kendinde şeyler*⁷² ve *bize göründükleri şekliyle şeyler*⁷³ ayrımından da bahsetmek gerekmektedir. *Kendinde şeyler*, aklın zorunlu olarak varsaydığı ama mahiyetinin bilgisini elde edemediği bir varlık biçimidir.⁷⁴ *Kendinde şeyler*, duyularımıza hitap etmediği için deneyimlenemezdir bu yüzden onları akıl tecrübe edememektedir. *Bize göründükleri şekliyle şeyler* olarak adlandırılan görebildiğimiz duyabildiğimiz dokunabildiğimiz nesnelerin, yani duyularımızla tecrübe edebildiğimiz, deneyimleyebildiğimiz nesnelerin bilgisi ise aklın sınırını oluşturmaktadır.

Bölümün başında ifade edildiği gibi Kant'ın ana amaçlarından biri metafiziğe bilimsel bir temel sağlayabilmektir. Bu açıklamalar ışığında Kant'ın vardığı nokta, metafiziğin bir bilim olabilmesi için kazanması gereken nitelikleri ifade etmektedir.

⁶⁹ Bozkurt, *Ibid.*, s. 45.

⁷⁰ Kaan. H. Ökten, "Immanuel Kant'ın "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Yarattığı Etki", Danışman: Prof. Dr. Toktamış Ateş, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2001, s. 84.

⁷¹ Theodor W. Adorno, "Aşkınsallık Kavramı Üzerine", *Cogito Sonsuzluğun Sınırında : Immanuel Kant Özel Sayısı*, Ed.: E. Efe Çakmak, Yapı Kredi Yayınları, Say:41-42, 3.Baskı, İstanbul, Kış 2005, ss. 60-61.

⁷² (*Things in themselves*)

⁷³ (*Things for themselves*)

⁷⁴ Ağcan, *Ibid.*, s. 156.

Kant, *Tanrı, ruh, ölüm, özgürlük ve sonsuzluk* gibi idelerin varlığını ve gerçekliğini kanıtlamaya çalışan ve bunu kanıtlamaya çalışırken aklın tutarsızca ve aynı zamanda sınırsızca kullanımını içeren bir çabadan vazgeçilmesi gerektiğini savunur.⁷⁵ Kant'a göre metafizik sağlam, gerekçeli ve kanıtlanmış bir temel üzerinde gelişmelidir.⁷⁶

Bu varsayıma göre metafizik düşüncesi ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki *doğa metafiziği*dir. Bu kavram var olan ve deneyimleyebildiğimiz dünya ile ilgili bilimizin kapsamındadır. Tecrübe edebildiğimiz ve temellendirebildiğimiz bilgi *doğa metafiziği*ni oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda *doğa nedenselliğine* işaret ederek, zamansal bir art ardalık biçiminde kendinden önce gelen şeyin neden, sonraki şeyin ise sonuç olduğu bilgisidir. Olaylar arasındaki bu bağlılık doğa bilimleri (pozitif bilimler) için bir zorunluluktur. Diğer metafizik alanı olan *ahlak metafiziği* ise tecrübe edemediğimiz, fakat olması gerektiğini varsaydığımız ilkelere oluşur. Bu alan *tanrı, özgürlük, sonsuzluk* gibi deneyim dışı şeylerin de varsayılarak aklın çelişiklere ve çıkmazlara düşmesini engellemek için gereklidir. Buradaki nedensellik doğa metafiziğindeki farklı bir belirlenim içermektedir. Bu alan doğanın nedensel alanından farklı bir yapıya sahip olduğu için akıl, ahlak metafiziğini de varsaymak zorundadır. Bu noktada insan, içine doğduğu doğanın nedensellik yasasının yanında, kendinin ötesinde var olan, zaman ve mekândan bağımsız bir yapıya, yani *özgürlük yasasına* da tabidir.⁷⁷

Ahlak metafiziğinin alanı, nedensellik bağının işlemediği, insanın kendi aklıyla kendisini sınırladığı, bir başka ifadeyle *öz-belirlenimsel* bir nitelik taşır. Brigit Recki bunu “*doğru bilgi, öz-belirlenime dayalı eylem ve anlamlı duygular gibi bütün akılsal taleplerin, öz-eleştirel bir sınırlandırmaya tabi tutularak güvence altına alınması*” olarak ifade etmiştir.⁷⁸

Özne, olaylar arasında maddi bir bağ kurma zorunluluğu olmadan ve kendi aklından başka bir kaynağa başvurmadan bu alandaki sınırlarını belirler. Kendi

⁷⁵ Tony Bellotti, **Lecture Notes On Immanuel Kant's Critique Of Pure Reason Delivered By Peter Rickman During Autumn 1995**, y.y.y., y.t.y., 2006, <http://wwwf.imperial.ac.uk/~abellott/lecture-notes-on-immanuel-kant.pdf> (e.t.09/06/2016), s.19-20.

⁷⁶ Ağcan, **Ibid.**

⁷⁷ **Ibid.**

⁷⁸ Brigit Recki, “Kant ve Aydınlanma”, **Cogito Sonsuzluğun Sınırında : Immanuel Kant Özel Sayısı**, Ed.: E. Efe Çakmak, Yapı Kredi Yayınları, Say:41-42, 3.Baskı, İstanbul, Kış 2005, s. 208.

kendine yasa koymak, Kant felsefesinde ahlak metafiziğinin temel taşıdır. Bu yolla doğa yasaları kendi mekaniği içinde ilerler, ahlak yasaları ise insanın kendi aklıyla, insanın bizzat kendisi tarafından, kendisine yasa koymasıyla belirlenir. Kant bu ayrımla doğal bilimlerine ilişkin metafizik açıklamaları içeren yapıyı, yani doğa bilimleri ve metafizik olarak ayrı ayrı iki alanı birbirinden bağımsız kılmaktadır. Bu aşamadan sonra bilimsel bilgi, tanrısal bir nedene ihtiyaç duymadan yoluna kendi alanında devam edebilmektedir ve iki dünya⁷⁹ ancak böyle uzlaştırılabilir.⁸⁰

Bu anlatılanlar çerçevesinde, bireyin özneye bağlı olmaksızın var olan nesneleri (*Tanrı, sonsuzluk, ruh, özgürlük* vb) deneyimleyemese de ya da temellendiremese de aklı ile varsayması gerekmektedir. Çünkü bu kavramlar akıl tarafından deneyime ya da başka bir şeye ihtiyaç duymaz. Kant terminolojisindeki adıyla *aşkındır*. Kant'a göre bu varlıklar, aklın gerçeklikleridir. Saf aklın kapasitesi bu kavramlar tarafından sınırlandırılır. Bir taraftan da akıl, bu kavramlarla hesaplaşmalıdır⁸¹.

Bu varlıklar aklın sınırlarını aşmaktadırlar. Bu sebeple aklın onlarla hesaplaşmaya girmesi esasında aklın kendi sınırlarını aşmasıdır. Bu durum bir çıkmaz yaratmakta ve aklı pratik olmaya itmektedir. Bir başka deyişle saf akıl için negatif bir anlam taşıyan, yani saf aklın alanına girmeyen *Tanrı, ölümsüzlük, özgürlük* gibi kavramlar, pratik aklın nesneleridir. Pratik akılda pozitif bir anlam taşır ve *ahlak metafiziğinin temellendirilmesinde* kurucu bir rol üstlenirler. İnsan kendisini saf akılla sınırlayamaz. Söz konusu deneyime veya başkaca bir şeye ihtiyaç duymayan kavramlar asıl olarak pratik akıl alanıyla ilişkilendirilirse bir anlam kazanır.⁸²

Yukarıda belirtildiği gibi aklın pratik alanına ait olan, deneyime ve başkaca bir şeye ihtiyaç duymayan kavramlar, *aşkın* olarak adlandırılır. Bu kavramların doğruluğu ya da yanlışlığı gibi varlığı ya da yokluğu da akıl tarafından tayin edilemez. Kant'ın

⁷⁹ Numenler evreni ve fenomenler evreni

⁸⁰ Ağcan, *Ibid.*, s. 158.

⁸¹ Allen W. Wood, *Kant*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2009, s. 111.

⁸² *Ibid.*

yaptığı “ben”e yani özneye dönüş bu yüzden *aşkınsaldır*⁸³. Duyularla elde edilen bilgiler zihinde derlenir ve akıl sayesinde *aşkınsal* form ve içerik kazanır.⁸⁴

İnsan olmanın aşkınlığı pratik aklın geçerli olduğu alandaki özgürlük kavramıyla tanımlanır. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*’nde aklın nasıl pratik kullanıma sokulabileceği ve iradeyi doğrudan nasıl belirleyebileceğini özgürlük fikrini temel olarak göstermektedir. Saf akıl deneyim ötesi alanı ve bu alandaki varlıkları kavrayamadığı için bu kavramlar bir anlam a haiz olabilmesi için pratik aklın alanında bulunmak zorundadır. Bu anlamı ise ahlak yasası aracılığı ile gerçekleştirir. Ne ahlak yasası ne de özgürlük kavramı tek başına bir anlam ifade etmemekte, birbirlerinin koşulu olarak var olabilmektedir.

Ahlak yasası akıl tarafından *apriori* olarak bilinmektedir. Bireyin özgür iradeye haiz olabilmesinin koşulu, evrensel yani zorunlu olan ve hiçbir şekilde deneyimlenebilen şeylerle bağlı olmayan, sübjektif ve herkesi kapsayan kurallara sahip olması ile mümkündür. Ahlak yasasının birinci ilkesi: “öyle eyle ki *senin maxim*⁸⁵’in aynı zamanda evrensel bir yasa olabilsin”dir. Eylemlerini temellendirdikleri yasaları sadece kendi başlarına evrensel ve nesnel bir form içinde belirleyebilen irade böylece özgür irade olur.⁸⁶

Ahlak yasasıyla insan aklı, iradesini doğrudan doğruya kendisi belirler. Ahlak; herhangi bir arzu nesnesinden veya her türlü maddi içerikten bağımsız olması ve eylemin belirleyicisi olarak evrensel yasa koyucu bir formun kabul edilmesidir.⁸⁷ Bu durum ise insanda gözlemlenebilir dünyadan daha farklı olan ve iradeyi doğrudan belirleyen bir nedensellik yasası yaratmaktadır. Ahlak yasası aynı zamanda insanın kendisini, deneyime dayalı dünyadan sıyrarak, deneyim ötesi varlığını idrak etmesi için bir araçtır. Bu doğrultuda insanın tüm amaçları ahlak yasası için birer araç olmalıdır.

⁸³ *Transandantal*

⁸⁴ Ökten, 2001, *Ibid.*, s. 86.

⁸⁵ *Maxim*, eylemde bulunanın öznel ilkesiyken yasa nesnel ilkeye verilen addır. *Maxim*, bir insanın kendi öznel koşullarına dayanarak eylemde bulunduğu pratik kuraldır. Yasa ise her akıl sahibi varlık için geçerli olan nesnel ve kendine uygun bir şekilde eylemde bulunulması gereken temel ilkedir.

⁸⁶ Ardent, *Ibid.*, s.13.

⁸⁷ Ağcan, *Ibid.*, s. 161.

Kant bu noktadan sonra eylemi belirleyen iyyinin ne olduğuna odaklanarak, öznenin bağımsızlığını sadece saf aklıda elde edilen bilgiyi ortaya çıkarmaya yönelik durumundan değil, aynı zamanda yaptığı eylemlerdeki irade özgürlüğüne de atıfta bulunarak savunur. Temelde bireyin özerkliği bulunan ahlak felsefesinde, birey aynı zamanda kendi kendini belirleyebilen bir iradedir. Ahlak gereklidir,       birey iradesinin duyusal eğiliminden fazlasıyla etkilenir. Aynı zamanda  zg rl  k gereklidir,       bu kavram ahlakı m     n kılar. Onun *aşkınsallığı*, teolojik ahlak temellendirmesinin reddinden kaynaklanmaktadır.⁸⁸ Yani kişi tabi olduğu teolojik gelenek dolayısıyla değil, kendi aklıyla (*sepere aunde!*⁸⁹), iradesiyle, arzusuyla, koşulsuz olarak kendi ahlakının sınırlarını çizmelidir. Bu nokta işte tam olarak Kant'ın *koşulsuz buyruk* olarak adlandırdığı “*kategorik imperatif*”i ortaya çıkardığı yer, yani pratik akıldır.⁹⁰

Kategorik buyruk bir görevdir ve bir görev aynı zamanda sorumluluk ortaya çıkarmaktadır. Bu mükellefiyet, aklın koşulsuz buyruğu sayesinde  zg r eylemde bulunma zorunluluğudur. T  m bireyler aynı  l   de  zg r olmak zorunda ve onların  zg rl  klerine mutlak saygı gösterilmek zorundadır. Toplumda oldukça bilinen bir s  z olan “senin  zg rl  ğ n, başkasının  zg rl  ğ n n başladığı yerde biter” deyişinin kaynağı bu d ş  ncelerdir. Ancak insanın doğa yasaları ve ahlak yasası arasında çatışmasının temeli de onun          ğ nden yani sonlu bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır.⁹¹

Toplumsal kurallara irade sahibi olan bireyin uymasının yanında barışı ve huzurun tesis edilmesi için yöneticilerin de çaba göstermesi gerekmektedir. Düzenin tesis edilmesi ise Kant felsefesine uygun olarak hukuktan kaynaklanacaktır. Kantın ahlak anlayışı ile politik felsefesi bu y  zden kol kola gitmektedir⁹². Onun idealindeki bir cumhuriyetçi yönetim sadece ahlaklı ve rasyonel bir z  mrede bulunabilir. Kant,

⁸⁸ Recki, *Ibid.*, s. 195.

⁸⁹ İlk kez Roma'lı şair, Horatius(M   65-M   8) tarafından kullanılan değiş, *kendi aklını kullanmaya cesaret et* manasına gelmektedir.

⁹⁰ *Ibid.*, 198-199.

⁹¹  kten, 2001, *Ibid.*, s. 88.

⁹² Alper Polat, Immanuel Kant: Politika - Ahlak İlişkisi, 17 Aralık 2017, ( evrimi i), URL: <http://felsefeguncesi.blogspot.com/2012/12/immanuel-kant-politika-ahlak-iliskisi.html>, Erişim Tarihi:18/06/2018)

insanların kendi kendine yasa koyma özgürlüğüne ulaşabilmesini ve böylece tek tek herkesi özgürleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu yüzden, Kant'ın cumhuriyetçi devletinde yaşamakta olan vatandaşların hukuka uygun eylemlerinin arka planındaki niyetler, ahlak yasasına uygun biçimde şekillenmiş olur. Bu özelliklere sahip bir devletin dışsal bir özgürlüğü bulunmaktadır⁹³. Bu devlet hem vatandaşların mutluluğunu sağlamak hem de onları ahlaklı bireyler haline getirmek üzere bir hukuk devleti olmak zorundadır. Toplumun üst iradesi olan ve bireyleri doğal halden kurtaran devlet ahlakı temel yapı taşı olarak kabul etmelidir⁹⁴. Bireyin kendisinden başlayan süreç devleti şekillendirmekte, devletlerin hukuki ve ahlakiliği ise devletler toplumunun üst iradesi olan ebedi barışı meydana getirmektedir.

3. Ebedi Barış Fikri

Kant'ın politika felsefesi açısından ortaya çıkardığı en temel metinlerden birisi olan “*Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*” isimli eser, bu çalışmanın da ana konusunu oluşturmaktadır. Özetle dünya üzerinde varolan her bir devletin, bir daha gerçekleşmemek üzere savaş durumunu aşarak, sonsuza kadar sürecektir olan bir barış halini sağlayabilmesi için gerekli olan şartların ortaya atıldığı bir eserdir.

Dünya üzerinde daimi olarak tesis edilecek bir barış durumunun mümkün olup olmadığı Kant'tan önce ve sonra birçok düşünürce irdelenmiştir. Bugünden bakıldığında böyle bir halin sağlanabilmesi oldukça zor, hatta hayalî gibi görünmektedir. Ancak bu fikirlerin ve insanoğlunun barışa olan özleminin yansımaları, içinde bulunduğumuz 21.yy'a derin bir şekilde etki etmiştir. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi oluşumların oluşturulması, bu fikirlerin modern bir yansıması olarak görülebilir. Ütopya olarak değerlendirilebilecek bazı fikirler, kamuyu söz konusu ütopya bahsedilen güzel ve yaşanabilir dünyadaki gibi bir duruma ulaşmak konusunda teşvik etmektedir. Böylelikle ortak bir akılda buluşan devletler, örgütler ve bireyler bir arada yaşayabilmenin mümkün olan en iyi halini oluşturabilmenin peşine düşmek konusunda cesaretlenmektedir. Elbette bu fikre karşı olarak gelişen ve her şeyi güç mücadelesinin bir parçası olarak gören görüşler

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

yadsınamaz. Ancak bu ikilemin aynı zamanda bir sentez meydana getirdiği gözlemlenebilir bir durumdur. Kant'ın ve diğer liberal fikirdeki düşünürlerin düşünceleri ile Hobbes ekolünde bulunan düşünürlerin düşüncelerinin birbiri ile tartışması belki de sosyal bilimlerin en temel özetini sunmaktadır. Günümüz toplumlarına Marx ve Hegel'den miras olan bu ilerlemeci yöntem ile bu ütopya bir gün bizim sandığımızdan daha iyi bir biçimde gerçekleşebilir.

Kant kendi ahlak teorisinde akıl, özerklik ve diğerlerinin insanlık hakkına saygı duymayı vurgulamaktadır. Kant'ın bireysel özerkliği temel alan ahlak teorisinin vurgulanan yönleri, onun ideal politik örgütlenme ve insanlık tarihine ilişkin dünya görüşlerine de yansımıştır. Bu yüzden onun sosyo-politik felsefesi, insanlık tarihi anlayışına, teleoloji⁹⁵ anlayışına ve yaşamış olduğu aydınlanma çağının dinamiklerine göre analiz edilmelidir.

Kant, 1784 yılında vermiş olduğu “*Kozmopolitan Bir Amacı Olan Evrensel Bir Tarih Düşüncesi*” adlı eserinde, türlerin kendine özgü teleolojisine yönelik kavramlaştırması etrafında örgütlenmiş olan insanlık tarihinin kurgusal bir taslağını özetlemektedir.⁹⁶ İnsanlığın doğal amacı aklın geliştirilmesidir. Bu gelişme tek bir insan ömrü süresince değil, kuşaklar boyunca devam edecek bir süreçtir. Doğa bu amacına ulaşmayı insan fizyolojisi ve insan psikolojisi vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. İnsanoğluna keskin dişler, kalın bir kürk veya pençeler bahşedilmediği için kendi aklını kullanarak barınma ve beslenme gibi ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Ancak kültürel manada insanoğlu bir *asosyal sosyallik*⁹⁷ durumunu yaşamaktadır. İnsanlar toplumdan izole olarak hayatını sürdüremeyeceğinden mutlak suretle diğer insanlarla sosyalleşmek durumundadır. Ancak insanlar sıklıkla birtakım meselelerde kendisiyle aynı fikri paylaşmayan diğer insanlar karşısında hayal kırıklığına uğramaktadır. Bu durum insanlar arasında

⁹⁵ *Erekbilim*; yaşamı ve evreni ereklemlerle temellendiren ve açıklayan düşünce biçimidir. Nedensellikten farklı ve ona karşıt olarak, her şeyin temelinde bir ereksellik/amaçlılık bulunduğunu, bir erekle belirlenmiş ya da bir ereğe yönelmiş olduğu fikrinden hareket eder. Genellikle dini temelli açıklamalarda kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mayr, Ernst W., **The Idea of Teleology**, Journal of the History of Ideas, 53, 117-135.

⁹⁶ Kant, **Ibid.**, possum, 1991.

⁹⁷ *Unsocial sociability* kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: J. B. Schneewind, **Kantian Unsocial Sociability: Good Out of Evil**, içinde J. B. Schneewind, “Essays on the History of Moral Philosophy”, Oxford University Press, 2009.

anlaşmazlıklara neden olarak, birbirini ikna edebilme yönlü kendi akıl kapasitelerinin geliştirilmesine yol açmaktadır.

İnsanoğlunun söz konusu *asosyal sosyalliği* ve psikolojik eksiklikleri yoluyla doğa, nesilden nesile insanlığı, kendi akıl kapasitesini geliştirmeye teşvik etmiş ve insanları sisli puslu tarih öncesinden günümüze ulaştırmıştır. Akıl kapasitesini geliştirme süreci halen daha sürmekle birlikte, Kant'ın yaşadığı aydınlanma çağının akla öncelik veren ve aklın özgürce kullanımını teşvik eden anlayışıyla ivme kazanmıştır. Bu sebepten Kant, aydınlanmayı, insanoğlunun kendinden kaynaklanan bir ergenliği olarak görmektedir. Bu ergenlik halinden kasıt, insanın kendi aklını bir başkasının eleştirilemez otoritesine teslim etmektir. Yavaş ilerleyen ve halen sürmekte olan bu süreç, yaşanan dönemi bir aydınlanma çağı yapsa da, yaşanan tek bir dönem sebebiyle insanlık tamamen aydınlanmış bir hale gelmemektedir.

İnsanlığın amacı, insanlar arası ilişkilerde akli esas alan noktaya varmak ve böylelikle ahlak yasasına ulaşmaktır. Kant'a göre bu kapsamda bir aydınlanma dönemine ulaşabilmek için iki şartın sağlanması gerekmektedir. Bunlardan ilki, insanlar için mutlaka adil ve eksiksiz bir anayasal düzenin kurulu olduğu, adil ve nizami bir toplum meydana getirmektir. İkinci olarak da dünya uluslarının ebedi barışın tesis edildiği bir devletler sisteminde yan yana yaşama iradesi göstermeleri şarttır.

Kant, bu sayılan şartlar çerçevesinde kurguladığı adalet teorisini, akla dayalı bir özgürlüğün insana onur kazandırdığına yönelik kendi inancı doğrultusundaki özgürlük kavramının etrafında şekillendirmiştir.⁹⁸ Bu anlayış, her durumda ve herkes için geçerli olan özgürlük anlayışını kendi içinde barındıran ve “*her zaman, davranışımızın altında yatan kuralın aynı zamanda genel geçer bir yasa olmasını isteyebilecek şekilde davranmalıyız*” biçiminde Kant'ın ifade ettiği *kategorik imperatif* anlayışdır.⁹⁹ Ancak devlet, yasalar ve yasaların uygulanması yoluyla özgürlüklerin bir dereceye kadar kısıtlanması, insan özgürlüğünün ve eşitliğinin muhafaza edilebilmesi

⁹⁸ Jean-François Drolet, “Nietzsche, Kant, The Democratic State, And War”, **Review of International Studies**, No.39, 2013, s.44.

⁹⁹ Hakan Çörekçioğlu, **Bir Politika Filozofu Olarak Kant**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi Danışman: Nilgün Toker Kılınç, 2004, s. 165-166.

için gereklidir. Herkesin özgürlüğü kontrol edilmediğinde, *doğal hal* dolayısıyla bir anarşi durumu ortaya çıkacağından ve güçlü olanın zayıflara üstün gelerek onların özgürlüklerini ihlal edeceğinden, özgürlükler toplumda eşit bir biçimde dağıtılamayacaktır. Özgürlüklerin devlet tarafından sınırlanması Kant'ın temel ilkesine aykırı olsa da Kant'a göre adil ve yasal bir zorlama, herkes için tutarlı bir özgürlüğün tesis edilmesi için gereklidir.¹⁰⁰

Bu sebepten ötürü Kant, devletler için en uygun yönetim biçiminin cumhuriyetçilik olduğunu savunmaktadır. Bir cumhuriyette, seçmenler temsilcilerini seçer ve bu temsilciler insanların adına temel kanunları belirlerler.¹⁰¹ Halkın temsilcileri bu kanunları toplum içindeki herhangi bir kişinin veya grubun menfaatine yönelik olmayacak biçimde “*genel irade*¹⁰²”ye bağlı olarak seçmekle yükümlüdür. Her bir birey her bir kanuna doğrudan oy vererek onaylamasa bile, bir kanun sadece tüm rasyonel temsilcilerin hukuken rıza gösterebilmesi ve göstermesi ile geçerlilik kazanacaktır.¹⁰³ Bu çerçevede Kant'ın adalet teorisinin en temel kavramı olan *kategorik imperatif*, “*her zaman, davranışımızın altında yatan kuralın aynı zamanda genel geçer bir yasa olmasını isteyebilecek şekilde davranmalıyız*” şeklinde ifade edilen evrensel hukuk formülüne benzerlik göstermektedir.

Cumhuriyetçi veya başka türlü olsun adil bir toplumda başkalarının haklarını ihlal etmediği müddetçe kendi mutluluğu peşinde koşma özgürlüğü, din özgürlüğü ve ifade özgürlüğü mutlak suretle saygı duyulması gereken özgürlükler arasında yer almalıdır. Bunlardan son iki tanesi özellikle Kant için önemlidir ve bunları aydınlanma ile doğrudan ilişkilendirir. Kant, dini bir doktrine göre yasa oluşturulmasının insanlığa karşı bir suç olduğunu ve insanları özgürleştiren aklını kullanma özgürlüğünün inkârı sonucunu doğuracağını savunmaktadır. Benzer biçimde Kant'ın birinin aklının kamusal kullanımı dediği şey, insanlığın en temel teleolojisinin aksine aklın gelişimine

¹⁰⁰ Viktor J. Seidler, **Kant, Respect and Injustice**, Roudedge, Boston, 1986, ss. 63-65.

¹⁰¹ **Ibid.**, s. 71. Kant her ne kadar cumhuriyetçiliği savunsun da zamanının önyargılarından tamamen sıyrılmadığı anlaşılmaktadır. Görüşlerini açıklarken ne kadınların ve de fakirlerin oy hakkına sahip tam bir vatandaş olmaması gerektiğini ifade etmiştir.

¹⁰² Kant bu terimi Rousseau'dan almıştır.

¹⁰³ Arthur Ripstein, **Kant on Law and Justice**, içinde Thomas E. Hill, “The Blackwell Guide to Kant's Ethics”, Wiley-Blackwell, 2009, s. 4.

aykırıdır. Kant, II. Fredrich Wilhelm'in kendisine karşı dinle ilgili konularda herhangi bir şey yazmamasını istemesini bu haklarının ihlali olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁴

Bütün bu görüşlerin ışığında Kant, ebedi barış tasarısını ortaya çıkarmıştır. Bu tasarıdaki temel fikir, dünya barışının ancak uluslararası ilişkiler vasıtasıyla belli açılardan meydana getirdiği adil bir toplumda, bireyler arasındaki ilişkilerde olduğu gibi devletler arasında elde edilmesidir. Tıpkı insanların bir eşya gibi el değiştiremeyeceği gibi devletler de bir eşya gibi el değiştirmemelidir.¹⁰⁵ Bireylerin diğerlerinin kendi kaderini tayin hakkına saygı göstermeleri gerektiği gibi hiçbir devlet bir başkasının iç işlerine müdahale etmemelidir. Genel olarak bireylerin kendilerini adil bir toplumun parçası olarak görmeleri gerektiği gibi devletler de kendilerini milletler cemiyetinin bir parçası haline getirmelidir. Bütün bunların yanında, kaçınılmaz olarak ebedi barışa ulaşınca kadar devletler arasında savaşlar meydana gelecektir. Ancak savaş zamanında bile bir takım kesin hukuk kurallarına saygı gösterilmeli ve uyulmalıdır. Örneğin, düşmanlıklar gelecekte mutlaka ortaya çıkacak barış ihtimalini zayıflatacak biçimde şiddetli hale gelmemelidir.

Kant, bir devletler federasyonu kapsamında dünyada barışın tesis edilebilmesi için mutlaka devletlerin cumhuriyetçi sistemlerle yönetilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun nedeni, savaşın getireceği ekonomik yükümlülükleri yerine getirmeye, savaşın maliyetini yüklenmeye ve her an ölüm tehdidi ile karşı karşıya kalmaya halkın istekli olmayacağı varsayımdır. Sadece bir hükümdarın iradesi ile kararın alınması, oy hakkı olan halkın çıkacak savaşın yükünü kendisinin çekeceğini bildiği için zorlaşacaktır.

Kant'a göre, savaş uluslararası ilişkilerdeki güç dengesizliğinin bir sonucudur.¹⁰⁶ Savaşların gerçekleşmesi asla arzu edilmese de her savaş uluslararası ilişkilerde yeni koşullar yaratmakta ve bazen bu yeni koşullar eskisinden daha dengeli bir sistem meydana getirmektedir. Sistem daha dengeli olduğunda, yeni savaşların meydana gelme olasılığı azalmış olur. Bu şekilde yavaş ve dengeli bir biçimdeki

¹⁰⁴ Manfred Kuehn, **Reason As A Species Characteristic**, içinde "Kant's Idea For a Universal History with a Cosmopolitan Aim A Critical Guide", Ed. Amelie O. Rorty ve James Schmidt, Cambridge University Press, 2009, s. 79.

¹⁰⁵ Immanuel Kant, **Political Writings**, Cambridge University Pres, Ed.Hans Reiss, 1991, ,s.94.

¹⁰⁶ Allen W. Wood, **Ibid.**, s. 222.

ilerleme, eninde sonunda ülkeleri tam denge durumuna getirerek ebedi barışı tüm dünyada hâkim kılacaktır.

3.1 Ebedi Barış Öncesi Barış Tasarıları

Dünyada barışı sağlamanın yolları daha öncesinde birçok düşünür tarafından kurgulanmaya çalışılmıştır. Bu düşünürler ilk gerçekçi tarih anlatısı olarak kabul edilen Tycudides'in *Peleponisya Savaşı* eserinden itibaren düşünsel manada savaşın doğası ve barışı sağlamak için gerekli şartları tartışa gelmişlerdir. Bu dönem öncesi düşüncelerde savaşın kutsallığı, kahramanlık öyküleri, Tanrısallık öğeleri atfedilmiş insanların mücadelesinin şiirsel anlatımları, Tanrıların insanları sınamasının bir yolu, barışın imkânsızlığı, barışın doğal olmayan bir durum olduğuna ilişkin görüşler gibi yöntem ve fikirler ile savaş ve barış tasvirleri yapılmıştır.¹⁰⁷

Bu çalışmanın odak noktasının barış olması dolayısıyla bir tanım yapmak gerekirse, barış hali, antik çağlardan yeniçağa kadar olan süreçte, doğal hal olarak kabul edilen savaş halinin bulunmayışıdır. Burada bahsedilen savaş hali kavramı silahlı çatışmanın yanı sıra ekonomik, sosyal ve siyasal çatışmaları da içermektedir. Bu basit ve oldukça geniş tanıma göre her türlü çatışmayı içeren savaş, aynı zamanda toplumların konumlarını belirleyen, değiştiren ve yeniden şekillendiren bir durumdur. Eski çağlardan itibaren varolan toplumların ve bu toplumlar içerisinde bulunan unsurların kurucu ögesi olarak kabul edilmiştir. Heraklitos'un dediği gibi “*savaş kimini Tanrı yapar, kimini insan, kimini köle, kimini özgür*”.¹⁰⁸

Son yüz yıla kadar geçen süreye değin savaşın yukarıda bahsedildiği gibi bir kurucu unsur olarak kabul edilmesi olumlu bir anlam ifade ediyor gibi görünse de, savaşın insanlar ve toplumlar üzerindeki etkilerinin yadsınamaz biçimde yıkıcı olduğu kesindir. Geçmiş çağlarda da savaşın getirdiği bu yıkıcı etkiler çoğunlukla bir toplumun tüm dinamiklerini sarsmakta, ekonomik ortamın üyeleri olarak üretici ve tüketicilerin konumlarını derinden etkilemekte, kralları ve yöneticileri değiştirmekte, ani değişimler sonucu toplumsal travmalar meydana getirmekteydi. Bu sonuçların

¹⁰⁷ Çörekçioğlu, *Ibid.*, s.134

¹⁰⁸ Daniel W. Graham, “*Heracitus (fl. c. 500 B.C.E.)*”, (Çevrimiçi) <http://www.iep.utm.edu/heraclit/>, E.T. 19 Ekim 2017.

toplumlar tarafından görülmesi ile birlikte savaşın bir doğal durum olduğunun kabul edilmesi ve onun yıkıcı etkilerinin bir şekilde önüne geçilmesi gerektiği fikri oluşmuştur.¹⁰⁹ Bu aşamadan önceki dönemlerde savaşın Tanrısal bir kahramanlık hali olduğu varsayımı, mülkiyet kavramının toplumların vazgeçilmez bir parçası haline gelmeye başlaması ile birlikte kesin bir biçimde ortadan kaldırılamasa bile, terkedilmeye başlamıştır.

Yukarıda sayılan savaşa atfedilen tanımlamalar Euripides, Pindaros, Heseidos gibi düşünürlerin fikirleri ile birlikte dönüşmeye başlamıştır. Bu düşünürler savaştan ziyade barışı vurgulayarak, insanın dünyadaki yerini barış üzerinden betimlemişlerdir.¹¹⁰ Bu düşünürlerin yanında, toplumsal barış ortamının sağlanabilmesini hukukun oluşturulmasına bağlayan Aristoteles, savaşın kaynağını insanlar olarak görerek, devletleri insanların değil kanunların yönetmesi gerektiğini savunmaktadır.¹¹¹ Platon ise doğal durum olarak savaşın varlığını kabul ederek, çatışmanın hukuk ile denetlenmesi ve sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır.¹¹²

İnsanoğlunun barış içinde yaşayabilmesinin koşulları Kant'tan önceki birçok düşünür tarafından da irdelenmeye çalışılmıştır. Bu düşünürler arasında Aurelius Augustinus, Dante Alighieri, Padova'lı Marsilius, Sebastian Franck, Emeric Cruce, William Penn, Abbe de Saint-Pierre, Jean Jacques Rousseau ve Jeremy Bentham gibi düşünürler Kant'a benzer biçimde barış tasarıları oluşturmuşlardır. Özellikle ilk dönemlerdeki düşünürler arasında bulunan Aurelius Augustinus ve Dante barışın sağlanabilmesi hususunda ortaya attıkları düşüncelerinde teolojik temellere ve çıkarımlara başvurmuşlardır.¹¹³ Bu düşünürlerin ortak noktası, tek bir devletin şemsiyesi altında örgütlenecek bir yapının Tanrı'nın yolunda kalarak ebedi bir barışı dünyada tesis edeceği düşüncesidir.¹¹⁴ Düşüncelerini kaleme aldıkları dönemlerdeki

¹⁰⁹ Paul Guyer, **The Crooked Timber Of Mankind**, içinde Ed. Amélie Oksenberg Rorty ve James Schmidt, "Kant's Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim", Cambridge University Press, Cambridge, 2009, ss.131-133

¹¹⁰ Ökten, 2001, **Ibid.**, s. 7.

¹¹¹ Doğuhan Murat Yücel, "Hukuk ile Savaş Arasında Hobbes, Rousseau, Vattel, Clausewitz", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:22, 2016, s. 48.

¹¹² Ökten, 2001, **Ibid.**, s. 5.

¹¹³ **Ibid.**, s.14 ve s.26.

¹¹⁴ Andreas Osiander, **Before the State: Systemic Political Change in the West from the Greeks to the French Revolution**, Oxford University Press, New York, 2007, s.240.

olaylar ve sonuçlarından kaynaklanan, döneme özgü dinamiklerde farklılıklar bulunsa da temelde dünyadaki barışın ancak Tanrı vasıtasıyla ve tek bir çatı devlet yapılanması ile gerçekleşebileceğini öngörmüşlerdir.

Padovalı Marsilius düşüncelerinde dünya devleti anlayışının barış için uygun olmayacağını dile getirmiştir. Ona göre barışın kaynağı devlettir ve bu işlevini yerine getirirken organik toplumun doğru işlemesi gerekmektedir.¹¹⁵ Doğruluktan kasıt ise yine teolojik bir referans ile doğru ibadete yorulmuştur. Ancak Marsilius'a göre kilise devlete itaat etmelidir. Bu düşünce kendinden önceki barış tasarılarından ayrılmakta ve barışın kaynağının din değil, toplumsal örgütlenme olması gerektiği fikrinin Rönesans ve Reform öncesi dönemdeki ilk izlerini taşımaktadır.¹¹⁶ Erasmus ile birlikte ise savaş fikrinin tamamen ve mutlak anlamda bir kötülük olması anlayışı ortaya çıkmıştır. Haklı savaş kavramının bulunmadığını öne süren Erasmus, içten bir biçimde istenmesiyle barışın tesis edilebileceğini savunmuştur¹¹⁷. Kant'ta da var olan, orduların ortadan kaldırılması, sınırların ve ülkelerin hanedan birleşmeleri ile el değiştirmemesi gerektiği ve savaşı yöneticilerin istemine dayandırılması gibi fikirleri vardır.¹¹⁸

Sebastian Franck yazdığı eserinde Erasmus'tan etkilense de ona göre barış konusunda daha teolojik bir bakış açısına sahiptir¹¹⁹. Savaşın kutsal olmadığını çeşitli din kaynaklarına dayanarak anlatmaya çalışır.¹²⁰ Bunun yanında Emeric Cruce ise barışın sağlanabilmesi için ilk olarak Milletler Cemiyeti benzeri yapının kurulması gerektiğini söyler.¹²¹ Ona göre bu merci dünya barışının teminatı olacaktır. Ancak Kant'tan farklı olarak cumhuriyetçi yapıları değil kraliyet makamını kutsar. Ekonomi

¹¹⁵ Pauline Kleingeld ve Eric Brown, **Cosmopolitanism**, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/cosmopolitanism/>.

¹¹⁶ Ökten, 2001, *Ibid.*, s.31.

¹¹⁷ Erika Rummel, **Desiderius Erasmus**, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/erasmus/>.

¹¹⁸ Ökten, 2001, *Ibid.*, s. 36.

¹¹⁹ Wolfgang Dietrich, **Interpretations of Peace in History and Culture**, Palgrave MacMillan, New York, 2012, s. 110.

¹²⁰ Ökten, 2001, *Ibid.*, s. 42.

¹²¹ Ramaa Prasad Dhokalia, **The Codification of Puclic International Law**, Manchester University Press, Manchester, 1970, s.7.

konusunda da burjuvazinin ortaya çıkış dönemlerine paralel olarak ticaret ve seyahat özgürlüğünü savunmakta, savaşların bu duruma ket vurduğunu iddia etmektedir.¹²²

William Penn ise barış için Cruce'nin düşüncelerine benzer bir biçimde tüm devlet temsilcilerinin bulunacağı ortak bir meclis yaratılması gerektiğini öne sürer¹²³. Eserinde bu parlamentonun üyelerinin seçimi, karar alma yöntemlerini ve toplanılacak yer gibi hususları açıklar. Penn'in Avrupa odaklı bu fikrine göre devletler egemenliklerini sürdürecektir fakat kurulan bu oluşuma hukuk düzeni içinde bağlı bulunacaklardır.¹²⁴

Tüm barış tasarıları içinde Abbé de Saint-Pierre'inki en kapsamlı ve reformcu barış tasarımıdır. Geliştirdiği barış tasarımı bu çalışmanın ana konusunu teşkil eden Kant'ın ebedi barışını oluşturmada önemli etki yaratmıştır. Oldukça uzun ve kapsamlı bir çalışma olması nedeniyle Jean Jack Rousseau tarafından sadeleştirilerek kısaltılmıştır¹²⁵. Rousseau bu tasarıya oldukça önem vermiş ve üzerinde düşünerek mümkün olup olmadığı hususlarında yazılar kaleme almıştır. Fransız devrimi öncesinde yaşayan Saint-Pierre'in bu çalışmayı yaparken temel motivasyonu Fransız krallık rejiminin korumak ve geliştirmektir.¹²⁶

Esasında devletler arasındaki savaş nedenlerini tespit ederek ortadan kaldırmak ve böylelikle devletler arasındaki savaşı önlemek fikri ilk olarak Abbe Saint Pierre tarafından ortaya atılmıştır. Ancak daha sonradan bu tasarımın bir “devletler birliği” projesi olduğu anlaşılmıştır. Rousseau ise devletler arasında olan dışında hiçbir savaşı, savaş olarak kabul edilebilir bulmamıştır.¹²⁷

Bütün bu barış tasarıları ait oldukları dönemin olay ve koşulları ile ortaya çıkmışlardır. Bu çalışmanın ana konusunu teşkil eden Kant'ın Ebedi Barış tasarısı da

¹²² Ökten, 2001, *Ibid.*, s. 45.

¹²³ William Penn, *The Papers of William Penn, Willam Penn's Published Writings an Interpretative Bibliography*, 5. ed., E. B. Bronner & D. Fraser, Ed., University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1986, s. 2.

¹²⁴ Ökten, 2001, *Ibid.*, s. 50.

¹²⁵ Céline Spector, *The Plan For Perpetual Peace: From Saint-Pierre To Rousseau*, History of European Ideas, 2011, s.

¹²⁶ Ökten, 2001, *Ibid.*, s. 56.

¹²⁷ Daniel Frey, “La Guerre Et La Paix Perpétuelle De L'Abbé De Saint-Pierre À Rousseau”, *Revue Des Sciences Religieuses*, C.86, No:4, 2012, 15 Ekim 2014, (Çevrimiçi) <http://rsr.revues.org/1380>, E.T. 19 Ekim 2017.

tıpkı diğerleri gibi ait olduğu dönemin olaylarından ve koşullarından yapılmış bir çıkarımdır. İnsanoğlunun savaşın yıkıcı etkilerinden arındırılmış bir barış düzeni içinde yaşayabilmesi için sağlanması gereken koşulları bulmayı amaçlamaktadır.

Ebedi Barış ifadesi, ironik bir biçimde bir han kapısında asılı mezarlık resminden alınmıştır. Kant bu resimde gördüğü mezarlık imgesini yorumlayarak eserine başlar. Ona göre bu resim üç şekilde yorumlanabilir; 1) ebedi barış tüm insanlık için ancak ölümcül huzurda mümkündür. Bunun dışındaki yaşamda ebedi bir barış düşünülemez. 2) Ebedi barış ancak harbe doymayan hükümdarların dünyayı yok etmesiyle mümkün olacaktır. 3) Bu fikir birtakım hayalperest filozofların uydurduğu bir haldir. Ancak barış erişilebilir bir hal değil, ancak ölümün soğuk gerçekliğiyle mümkündür.¹²⁸

Kant'ın yaşadığı dönem köklü toplumsal, siyasal ve ekonomik dönüşümlerin meydana geldiği insanlık tarihi açısından radikal olayların yaşandığı bir dönemdir. Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi neticesinde büyük bir yara alan merkezi mutlakiyetçi rejimler, anayasal cumhuriyetçi rejimlere dönüşmeye başlamıştır. Endüstriyel ve lojistik gelişmelerle birlikte kolonileşme ve aşırı üretim ortaya çıkmış, bu da toplumsal sınıfların yeniden belirlenmesi sonucunu doğurmuştur.

Ebedi barışın yazılmasına neden olan önemli olaylardan birisi ise Avusturya Veraset Savaşları'nın devamı niteliğindeki Silezya Savaşları sonrasında imzalanan Basel Anlaşmasıdır¹²⁹. Fransa ve Prusya arasında imzalanan bu anlaşma iki bölümden meydana gelmektedir. İlki Prusya'ya kendi topraklarını savunma hakkı tanıyan kamuoyuna açık olarak imzalan anlaşmadır. Ancak bu anlaşmaya ek gizli maddelerden oluşan kısımda, Prusya'nın toprak bütünlüğünü bozucu bir takım toprak paylaşımları hüküm altına alınmış ve bu bölümü uygulanmıştır. Kant buradan hareketle aşağıda üstünde duracağımız, *içinde başka bir savaş nedeni bulunan barış anlaşması, gerçek bir barış değil bir mütarekedir* hükmünü içeren ebedi barışın ilk ön maddesini kurgular.

¹²⁸ Immanuel Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, Çev. Dr. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 14. Cilt, Ankara, 1960.

¹²⁹ John Hali Stewart, *A Documentary Survey of the French Revolution*, Altıncı Basım, The Macmillan Company, New York:1966, s. 563-567.

Aynı zamanda Kant bu dönemde, Prusya hükümeti ile bir anlaşmazlık içindedir. Bu tasarı bir yönüyle Prusya hükümeti tarafından Kant'ın yazmış olduğu dini içerikli eserlerinin derslerin topluma zararlı olduğu vurgusuyla uyarılması ve tehdit edilmesi neticesinde daha çok yazmaya yöneldiği politika ve siyaset bilimine dair eserlerin ilkidir. Bu eserle birlikte Kant, ebedi barış tasarısının önsözünden anlaşıldığı üzere yöneticilerle bir hesaplaşma çabasına girişmiştir.¹³⁰

3.2. Ebedi Barış Üzerine Felsefi Denemenin İncelenmesi

“*Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*” adlı eser Immanuel Kant tarafından yazılarak 1795 yılında ilk basımı yapılmıştır. Uluslararası hukuk kapsamında var olan egemen devletlerin bir araya gelerek kuracağı bir federasyon vasıtasıyla kozmopolit bir kamuoyu oluşturulmasının, dünya üzerinde var olan tüm savaşları ortadan kaldırmak için gerekli şartları ve yapılması gerekenleri belirttiği bir eserdir.¹³¹

Kant'ın anlayışına göre bu durumun sağlanması sadece hukuki ve rasyonel değil, aynı zamanda Tanrısal bir yazgıdır.¹³² Kant'a göre büyük sanatçı Tanrı, doğada hem ahengi hem de karmaşayı bir arada yaratmıştır. Ancak Tanrı tarafından önceden belirlenen nihai amaca ulaşabilmek için doğada tek bir ahenk meydana getirilmelidir. İnsanlar bu ahenge dâhil olsa da kendi iradeleri, bu ahengın yaratılması esnasında az bir öneme sahiptir, çünkü doğa kendi kendine olumsuz davranışları cezalandırma, olumlu davranışları ise ödüllendirme eğilimindedir.¹³³ Barış ise bu ahengın bir sonucudur. İşte doğa sayesinde bu nihai durumda ulaşılabilecek nihai Tanrısal amaca yazgı adı verilmektedir.

Kant'a göre savaş durumu, insanlığın ilkel döneminde doğa tarafından kullanılan bir terbiye aracıdır. Doğa birtakım geçici tedbirler alarak insanoğluna Dünya'nın her bölgesinde yaşayabilme imkânı vermiş, böylelikle insanların kendi aralarında bir hukuk düzeni oluşturabilmesini sağlamıştır.¹³⁴ Doğa mekanizması içinde insan, söz konusu Tanrısal yazgının uygulayıcısıdır. Bu yüzden insan istese de

¹³⁰ Ökten, 2005, *Ibid.*, s. 421.

¹³¹ Paul Guyer, *Ibid.*, s.239.

¹³² Kant, *Ibid.*, 1960, s. 35.

¹³³ Ardent, *Ibid.*, s. 17.

¹³⁴ Kant, *Ibid.*, 1960, ss. 30-31.

istemese de bu hedefe ulaşacaktır.¹³⁵ Hukuki ve çoğulcu olan federasyon, bu sistemin ögeleri olan devletleri ortak bir davranışlar bütünü geliştirmek zorunda bırakmıştır. Bu davranışlar zamanla kurumsallaşacak ve tüm dünyada bir barış durumunu oluşturacaktır.¹³⁶

Bir nevi kitabın sonundan konuşarak başladığımız bu bölümde Kant, dünyada kurulacak bir ebedi barışın teminatının, Tanrısal bir yazgı olduğunu iddia etmektedir. 18.yy şartlarında kabul edilebilecek bir gerekçe olan bu görüş, ancak kendi tarihselliği itibarıyla doğru olabilir. Ancak günümüzün koşullarında rasyonel bir dayanak olmakta yetersiz kalacaktır. Kant'ın kendisine ait tarih felsefesi, rasyonalizm anlayışı ve tarihi deneyimleri onu bu teminata götürmüştür.¹³⁷

Bu tasarının anlaşılabilmesi için öncelikle irdelenmesi gereken husus, Kant'ın savaş kavramına bakışıdır. Kant'a göre doğal hal, savaş halidir. Bu yüzden barışın tesis edilmesi gerekmektedir. Ancak barışı tesis edebilmek için zarar verici eylemlerde bulunmamak, yeterli bir eylem değildir. Egemen devletlerin birbirinin güvenliğini garanti altına almış olması gereklidir. Bu halin sağlanabilmesi için ise tek koşul kurumsallaşmış bir hukuktur. Ülkeler arasındaki anlaşmalar tek başlarına bir üst merci tarafından denetlenmediği, onaylanmadığı sürece bir garanti oluşturmamaktadır.¹³⁸

Uluslararası sistemin anarşik doğası ise bu üst merciinin oluşmasını olanaksızlaştırmaktadır. Bu yüzden insanların sorumluluk alarak bu hukuki durumu meydana getirmesi gerekmektedir. Kant'ın hukuk anlayışında temel prensip, şahısları ilgilendiren her hukuki teşkilatta bir yerel hukuka bağlılık, devletler arasında devletler hukukuna bağlılık, ya da insanlığın tümünü ilgilendiren evrensel hukuka bağlılık olarak yansımaktadır. Bu üçlü hukuki ayırım ebedi barış için zorunludur.¹³⁹ Kant'a göre bu üç hukuki halin, halen daha doğal halde bulunması durumunda barış tesis edilemez.

¹³⁵ Immanuel Kant, **The Ethics of Immanuel Kant: Metaphysics of Morals - Philosophy of Law & The Doctrine of Virtue + Perpetual Peace + The Critique of Practical Reason: Theory of Moral Reasoning**, e-kitap, Alındı <http://tr.scribd.com>, s.112.

¹³⁶ Kant, **Ibid.**, 1960, s. 34.

¹³⁷ Immanuel Kant, "**Daimî Barış**", içinde "Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme", Howard Williams, Moorhead Wright, Tony Evans, Siyasal Kitabevi, Ankara: 1996, s. 165-178.

¹³⁸ Ernst E. Hirsch, "Kant'ın Ebedi Barış Üzerindeki Felsefi Denemesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.3, No:1, Ankara, 1946, s. 8.

¹³⁹ Kant, **Ibid.**, 1960, s. 17-18'in dipnotları.

Bireyler ve devletler bu üçlü hukuk düzeninin tümünü kapsayacak bir biçimde bir araya gelemelerse, savaş durumu devam edecektir.¹⁴⁰

Kant'ın oluşturmaya çalıştığı federatif yapı, Fransız Devrimi ve Amerikan Devrimi'nin izlerini taşımasının yanında, Toplum Sözleşmesi geleneğinin, devletler hukukuna uygulanması olarak anlaşılabilir. Anayasal cumhuriyetlerle yönetilen devletlerin birbiri ile olan ilişkilerinde kullanılan davranışsal kalıpların kurumsallaştırılarak, akla dayalı hukuksal mutabakat ile oluşan kozmopolit bir yapı öngörmüştür¹⁴¹. Bu halin sağlanabilmesi için Kant'a göre bir takım hukuki ve ahlaki durumların tesis edilmesi gerekmektedir. Kant bu durumları ebedi barışın ön maddelerinde incelemiştir.

Ebedi barışın altı adet ön maddesi bulunmaktadır. Bu maddelerden üç tanesinin uygulanması bir an önce hayata geçirilmesi gereken *bükülmez*¹⁴² hükümlerdir. Diğer üç hüküm ise geçerliliği sürmekle birlikte şartlara ve duruma istinaden öznel olarak uygulanması gereken *geniş* kanunlardır.

Bükülmez hükümler arasında bulunan ilk maddede “*İçinde gizli bir savaş nedeni bulunan hiçbir anlaşma bir barış anlaşması sayılamaz*” hükmü kurulmuştur.¹⁴³ Bu hükmün ifade edilmesinde Kant'ın görüşü, bu durumu ihtiva eden barış anlaşmalarının esasında bir barış anlaşması değil, bir ateşkes anlaşması hükmünde sayılması gerektiğidir. Taraflardan birinin savaşma gücünün tükenmesi sonrasında yapılan anlaşma, o tarafın ileride bulacağı ilk fırsatta yeniden saldırmayacağı anlamına gelmez. Kant burada barış anlaşmasının sadece bir eylem olarak akdedilmemesi gerektiğini belirterek, aynı zamanda sonuçlarının ve düşünsel yaklaşımların da göz önüne alınması gerekliliğinin altını çizmektedir. Ahlaken bir aldatmaca olarak kabul edilebilecek bu yaklaşımdan kaçınılmalı ve ülkelerin birbirine karşı dürüst

¹⁴⁰ Leo Strauss, **Tabii Hak ve Tarih**, Çev. Ozan Erözden, içinde, “Devlet Kuramı”, Ed.Cemal Baki Akal, Ankara, Dost Kitapevi Yay., 2000, s.269-320.

¹⁴¹ Gilbert Achcar, **Marxism Orientalism Cosmopolitanism**, Saqi Books, Londra, 2013, s.129.

¹⁴² Bu ifade, Abadan ve Meray tarafından hukuki bir terim olarak ifade edilmiştir. *Bükülmez kanunlar*; her şart ve durumda kesin olarak yerine getirilmelidir. Söz konusu *bükülmez kanunlar* istisnasız olup ertelenmeden uygulanması gereklidir.

¹⁴³ Çalışmanın bundan sonraki bölümünde yer alan maddeler ve eklerin tamamı Abadan ve Meray'ın çevirdikleri eserden alıntılanmıştır ve italik olarak belirtilecektir.

davranmaları sağlanmalıdır. Devletlerin dürüstlüğü ile ebedi barışın sağlanabilmesi arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur.¹⁴⁴

Birinci madde, ebedi barışın temel maddelerinden biri olarak, Kant'ın yaşadığı dönemde meydana gelen Silezya Savaşları sonrasında imzalanan Basel Anlaşmasının niteliği üzerine konulmuş bir maddedir. Kant'ın kendi gözlemleri sonucunda içinde bir başka savaş nedeni bulunan veya gücünü yeniden toplayabilmek ve zaman kazanmak amacıyla akdedilmiş barış anlaşmaları gerçek bir barış anlaşması sayılamaz. Bu tarz anlaşmalar, tam manasıyla bir barış değil, düşmanlığın ertelenerek ilk fırsatta yeniden savaşa yol açacak koşulların oluşturulmasıdır. Bir barış anlaşması ileride ortaya çıkabilecek tüm savaş nedenlerini tamamıyla ortadan kaldırmalıdır. Bunun için çaba gösterilmeli, uzlaşma ve anlaşma ortamı sağlanmalı, bununla birlikte barış ülkeler tarafından manen ve ruhen arzulanmalıdır.¹⁴⁵ Geçmişte kalmış anlaşmazlıkların yeniden barış sürecinde ortaya çıkarılması ahlaki bir durum değildir. Bu sorunlar geçmişte bir şekilde neticelenmiş olmasına rağmen tarafların birbirini manipüle etmek maksadıyla eylemlerde bulunması barışın ruhuna aykırıdır. Burada gözetilmesi gereken husus salt devlet çıkarından çok, devlet onuru ve yöneticilerin vakarlı davranışlar gösterebilme kabiliyetidir.¹⁴⁶

Bir diğer bükülmez hüküm ise egemenlik kavramı ile doğrudan ilgilidir. Ebedi barışın beşinci ön maddesinde “*Hiçbir devlet bir diğer devletin iç işlerine veya hükümetine zor kullanarak karışmamalıdır*” hükmü koyulmuştur. Bu hükümdeki vurgu özellikle salt iç işlerine karışmaktan ziyade, zor kullanarak karışmak ifadesindedir¹⁴⁷. Ülkelerin birbirlerine karşı karşılıklı eleştiri ve itiraz göstermeleri doğaldır. Buradan çıkarılacak sonuç Kant'ın getirdiği müdahale yasağının zora dayalı müdahale olduğudur. Kant'a göre bağımsızlığı henüz tescil edilmemiş iç savaş veya iç karışıklık gibi bir durumlarda, devlet henüz bölünmemişse taraflardan birinin lehine eylemlerde bulunmak ahlaki değildir. Bunun yanında kutsal savaşlar veya ideolojik

¹⁴⁴ **Cosmopolitan Ideal Challenges and Opportunities**, Ed. Sybille De La Rosa ve Darren O'Bryne, Rowman & Littlefield, London, 2015, s. 29.

¹⁴⁵ Kant, **Ibid.**, 1960, s. 9.

¹⁴⁶ Hirsch, **Ibid.**, s. 8-9.

¹⁴⁷ Louis-Philippe Hodgson, **Realizing External Freedom: Kantian Argument for a World State**, içinde “Kant's Political Theory Interpretations and Applications”, Ed. Elizabeth Ellis, The Penn State University Press, Pennsylvania, 2012, s.180.

zorlamalar da kabul edilemez. Bu durumda söz konusu devletin egemenliği mevcuttur ve bağımsız bir milletin hakkı ihlal edilmiş olarak bütün devletlerin bağımsızlığı ve egemenliği tehlike altına girer.¹⁴⁸ Ancak bir devletin egemenliğinin bir biçimde hükümsüz kaldığı durumlarda, bölünme gerçekleşmiş ve taraflar devletin bütünü üzerinde hak iddia etmekteyse taraflardan birini destekleyici dışarıdan müdahale ortada olan anarşi dolayısıyla egemenliğin mutlaklığına zeval getirmez.¹⁴⁹

Ebedi barıştaki son bükölmez hüküm savaş hukuki ile ilintilidir. Savaş durumunda ölkelerin birbirlerine karşı göstermemesi gereken davranışlardan bazı örnekler vererek ileride oluşacak barış durumunda devletlerin birbirine güvenmesini imkânsız hale getirecek hasmane hareketlerden kaçınılmasını hüküm altına alır. Bu hüküm ebedi barışta “*Hiçbir devlet savaş esnasında ileride ortaya çıkacak barış sürecinde karşılıklı güveni zedeleyecek eylemlerden (suikast, yabancı haklarına aykırı hareketler yapmak, savaş hukukuna aykırı eylemlerde bulunmak, halkı ihanete kışkırtmak) kaçınmalıdır*” biçiminde geçmektedir.¹⁵⁰

Kant’a göre savaş durumunda hukuka uygun hükümler verebilecek bir mahkeme bulunmamasından ötürü, devletlerin kendi hakkını kuvvet kullanarak savunmak için başvurulmuş zorunlu bir araçtır.¹⁵¹ Ortada bir mahkeme olmamasının oluşturduğu anarşi hali dolayısıyla kimin haklı veya haksız olduğu da önem arz etmemektedir. Egemen devletlerin eşitliğine dayanan bu sistemde devletler üstü bir merci bulunmadığından savaş durumunda yukarıda sayılan biçimde eylemlerde bulunulmamasının sağlanması ölkelerin ortaklığı ile mümkün olacaktır. Aksi takdirde savaşın sonucu eski Tanrı hükümlerinde olduğu gibi haklı ve haksızlı belirler ki bu durum akla dayalı değildir.¹⁵² Savaş durumlarında ortaya çıkacak düşmanca eylemlerden kaçınma konusunda kurumsallaşmanın tesis edilmesi bu yüzden zorunludur.

¹⁴⁸ Kant, **Ibid.**, 1960, s. 10.

¹⁴⁹ Hirsch, **Ibid.**

¹⁵⁰ Kant, **Ibid.**, 1960, s. 12.

¹⁵¹ Brian Orend, **War and International Justice: A Kantian Perspective**. Waterloo (Canada): Wilfrid Laurier University Press, 2000, s.50-51.

¹⁵² Geoffrey Bennington, **Kant on the Frontier**, Fordham University Press, New York, 2017, s.53.

Ön maddeler arasında uygulanması ikincil bırakılan geniş hükümler ikinci, üçüncü ve dördüncü maddelerdir. Bu maddeler ilhak, devlet borçlanması ve daimî orduların zamanla ortadan kaldırılması ile ilgili hükümleri içermektedir. Söz konusu sınıflandırmada geniş kanunlar olarak kategorize edilmeleri bu hükümlerin bir anda hayata geçirilmesinin güçlüğünden ve devletlere göre değişen durumlardan kaynaklanmaktadır. Bu kavramsallaştırmaya göre geniş kanunların istisnasızlığına veya objektifliğine bir zarar gelmemekle birlikte zaman ve mekân bakımından duruma göre uygulanması gerektiği ifade edilmektedir. Bu ayrımla uygulayıcılara daha geniş bir alan açılmak ve bir geçiş süreci yaratılmak istenmiştir. Kaldı ki Kant’a göre siyasal davranış kendi içinden gelerek ortaya çıkan bir uygulamadır.¹⁵³

Bu kapsamda, ebedi barışın devletlerin bir başka devleti ilhak etmesini yasaklayan ikinci maddesinde “*Küçük veya büyük hiçbir devlet başka bir devletin hâkimiyetine hiçbir yolla girmemelidir*” hükmü amirdir. Kant tıpkı insanlarda olduğu gibi devletlerde de metalaşmaya karşıdır. Bu düşüncesinden dolayı devletlerin bir eşya gibi alınıp satılmasına veya el koyulmasına müsaade edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre bir devlet, üzerinde kurulduğu toprak parçası gibi bir mülkiyet ihtiva etmez, kendi hakkında ancak kendisinin karar verebileceği ve kimsenin emri ve arzusuna bağlı olmayan bir insan topluluğudur.¹⁵⁴ Kant, Rousseau’nun toplum sözleşmesine de aykırılık teşkil eden bu durumu, tarihsel ve kültürel kökleri olan bir topluluğun sanki bir eşyaymışçasına el değiştirmesini kabul etmez. Bu el değiştirme hanedan evlilikleri de dâhil olarak gerçekleşmemelidir.

Bir diğer geniş hükümlü ön madde daimî orduların ortadan kaldırılmasını tavsiye eden üçüncü maddedir. Bu madde “*Daimî ordular zamanla ortadan tamamiyle kalkmalıdır*” biçiminde ifade edilmiştir. Burada sözü edilen zamanla bunun sağlanması gerektiği maddenin vurgusudur. Kant bu hükmün gerçekleştirilmesinin en önemli sonuçlarından birini ise devlet hazinesine ordu beslemek maksadıyla getirilen yükün ortadan kaldırılması olarak değerlendirmektedir. Ona göre devletler ordularını besleyebilmek için hazinelerini geliştirmeye yönelmekte bu durum da diğer ülkelerin

¹⁵³ Ökten, 2001, *Ibid.*, s. 144.

¹⁵⁴ Martin Wight, *Four Seminal Thinkers in International Theory, Machiavelli, Grotius, Kant, Mazzini*, Ed. Gabriele Wight and Brian Porter, Oxford University Press, 2005, s.74.

zenginleşen ülkeden tehdit algılamasına sebebiyet vermektedir¹⁵⁵. Hâlihazırda bir devletin askeri gücünden dolayı tehdit algısı yaratmasının yanına bir de mali güç tehdidi eklenmektedir. Aynı zamanda devletler için pahalı bir durum olan daimî orduların hazır tutulması dolayısıyla uygulayıcılar uzun süreli bir barıştansa, kısa süreli bir savaşa yönelmektedir.

Daimî orduların ortadan kaldırılması tıpkı ikinci maddede olduğu gibi insanların devletler tarafından ölmek ve öldürmek üzerine çalışan bir eşya gibi görünmesine neden olmaktadır¹⁵⁶. Kant'ın insan ve devletlerin eşyalaştırılmamasına ilişkin o dönemde yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan insan hakları temelli fikri burada da metne yansımıştır. Ancak Kant'a göre milletin kendisini korunması ve savunması bu durumun dışında kalmaktadır. Ona göre söz konusu müdafaa hakkı dolayısıyla vatandaşlar, özgür iradeleri ile olmak kaydıyla, kendilerini ve ülkelerini savunmak için silahlı talim yapabilirler.

Ön maddelerin ve geniş hükümlerin sonuncusu olan dördüncü ön madde devlet borçlanması ile ilgilidir. Ebedi barışa göre “*Devlet dış politikadaki çıkarlarını desteklemek için borçlanmaya girişmemelidir*” biçiminde ifade edilmiştir. Bu hükümden devletlerin borçlanmaması sonucu çıkarılmamalıdır. Kant'ın ifadesine göre bu hüküm, bir devletin kendi çıkarları için bir başka devlete borç vererek onu tahakküm altına almasını önlemek için kurgulanmıştır¹⁵⁷. Onun dışında devletler ekonomik gelişimleri veya altyapı yatırımları gibi temel nitelikteki büyümeyi destekleyici borçlanmalarda bulunabilirler. Devletlerin hazinelerini güçlendirmek için kullandığı krediler ise kontrolden çıkma potansiyeli sebebiyle bir devletin diğer bir devlet üzerinde nüfuz kurmasına neden olabilir¹⁵⁸.

Kant'ın oluşturduğu senaryoya göre bir ülke aldığı borçları herhangi bir sıkıntıya düşmeden arttırabilir. Buna borçların dikey artışı denilebilir. Daha sonrasında alacaklılar paralarını aynı anda talep etmediğinden borçlanmanın sıkıntı yaratmadan

¹⁵⁵ Kant, **Ibid.**, 1960, s. 22.

¹⁵⁶ Onora O'Neill, **Kant and the Social Contract Tradition**, içinde “Kant's Political Theory Interpretations and Applications”, Ed. Elizabeth Ellis, The Penn State University Press, Pennsylvania, 2012, s.50.

¹⁵⁷ Kate Padgett-Walsh, “Consent, Kant, and the Ethics of Debt”, **Philosophy in the Contemporary World**, 21(2): 15-16.

¹⁵⁸ **Ibid.**, s. 17.

sürdürülebileceği algısı oluşacaktır¹⁵⁹. Bu durum da borçların yatay artışıdır. Söz konusu durumda olan bir ülkeye borç veren devlet son noktada bu ülke üzerinde bir tahakküm kurmaya başlayacaktır. Siyasi bir güç aracı olarak verdiği kredileri bir tehdit olarak sunacaktır. Bu nokta devletin borcu karşılayamama ya da siyasi-mali nüfuz altında olma aşamasıdır. Ardından devlet ödeyemediği borçları dolayısıyla kendi egemenlik hakkının ayrılmaz bir parçası olan topladığı vergileri borç geri ödemesi için kullanmaya başlayacaktır. Bu aşamaya geçiş uzun vadede gerçekleşmektedir. Bu duruma mali sistemin iflası denilebilir. Bu aşamaya kadar gelmiş olan devlet artık kendini savunabilir halde değildir. Böylelikle borç veren devlet savaş açarak borçlu devleti mağlup edecektir. Son olarak bu aşama savaş ve ilhak aşamasıdır.

İnsan doğasında bulunan savaşma eğilimi ve bir devletin ekonomik olarak savaş açabilecek yeterlilikte bulunması hali, ebedi barışı elde etmenin önünde bulunan aşılmaz bir engel halini alır. Kant burada biraz daha ileriye giderek barış anlaşmalarına bu şekilde bir borçlanmanın önlenmesine ilişkin maddeler koyulması gerektiğini önermektedir.¹⁶⁰ Bu çerçevede borçlanmaların sürdüğü bir sistemde eninde sonunda bazı devletler iflas edecek, iflas etmeyen devletlere de doğrudan zarar verecektir. Bu durumla karşılaşmak istemeyen devletler ise ebedi barışa göre bu hükme aykırı eylemlerde bulunan devletlere karşı birleşebilir.

Kant yukarıda sayılan ve açıklanan ön maddelerin ardından nihai üç maddeyi ortaya atar. Bu maddelere geçmeden önce bizim yukarıda değindiğimiz mutlak sağlanması gereken üçlü hukuk anlayışına ilişkin görüşlerini belirtir. Kant için en önemli mevhum, bireylerin hukuken kişi olarak sayılabilmesi için gerekli olan reşit olma zorunluluğunun, devletler için iyiyle kötüyü birbirinden ayırt etme gücüne sahip olmasıdır¹⁶¹. Bu mümeyyizlik durumu hukuken kurumsallaşmış bir devleti ifade etmekte ve bu devlet ebedi barışın temelini teşkil etmektedir.

Nihai birinci madde egemenliğe haiz olması gereken devletin cumhuriyetçi olması gerektiğini ifade eder. Bu madde “*Her devletin anayasası ve devlet teşkilatı cumhuriyetçi olmalıdır.*” biçiminde ifade edilmiştir. Cumhuriyetçi bir anayasaya sahip

¹⁵⁹ Kant, 1960, **Ibid.**, s.11-12.

¹⁶⁰ Kant, **Ibid.**, 1960, s. 11-12.

¹⁶¹ Orend, **Ibid**, s.72.

devlet yapılanmasında toplum, bünyesinde barındırdığı üyelerine özgürlük prensibine bağlıdır. Kant'ın özgürlüğü kişinin kendi rızasıyla kabul ettiği kanunlardan başka, dışardan gelen hiçbir kanuna itaat etmeme kabiliyetidir.¹⁶² Söz konusu özgür bireyler tek bir kanun koyucuya bağlı olarak eşitlik prensibine dayalı bir düzenin içindedirler. Kant'ın eşitliği kendisini de benzer muameleye maruz bırakmadan vatandaşlardan hiçbirinin diğerini hukuki yollarla zorlamaması halidir.¹⁶³ Böylelikle savaşa karar veren temelde tek bir hükümdar değil, özgür ve eşit hakları bulunan bir halktır. Kant'a göre savaşa karar veren halk, onun acılarına da kendisi katlanacağı için ona bu kararı aldırabilmek oldukça güçtür. Halk vereceği bu kararı etraflıca düşünmek zorunda kalacaktır. Savaş kararını bir hükümdar kolayca alabilmektedir çünkü kendisi devletin sahibi olduğu halde onun bir ferdi değildir. Bu durum da hükümdarı bir savaşta ondan en az etkilenen kişi konumuna sokmaktadır.¹⁶⁴ Cumhuriyetçi bir anayasa ile savaş kararı alacaklar arasında bulunan devletin başı da o topluluğun bir üyesidir.¹⁶⁵

Kant'taki cumhuriyetçi teşkilat; özgür ve eşit bireylerden meydana gelen bir toplulukta, kuvvetler ayrılığına dayanan, temsili olan ve tam manasıyla bir demokrasi içermemekle birlikte¹⁶⁶ daha çok meşruti bir monarşiye yakın gibi gözüken, özgürlüklerin ancak insan hakları çerçevesinde sınırlandırılabilceği bir sistemdir.¹⁶⁷ Kant'a göre cumhuriyet ilkesinin ruhuna en uygun düşen sistem oy verenlerin iradesini hesaba katmadan işleyebilecek olan salt demokrasiden ziyade bir temsili demokrasidir.¹⁶⁸ Kant'ın cumhuriyetçi anayasalar ile yönetilen devletlerin barışa yatkınlığına ilişkin argümanı kendi felsefi fikirleri ile açıklamak gerekirse bir fenomen değil, fikirdir. Mahiyeti itibariyle cumhuriyetçilik fikri içinde hukuksuzluk barındıran bir savaş durumunu içermez.¹⁶⁹

¹⁶² **Ibid.**, s. 154.

¹⁶³ Ökten, 2001, **Ibid.**, s. 155.

¹⁶⁴ Hirsch, **Ibid.**, s. 9.

¹⁶⁵ Kant, **Ibid.**, s. 20.

¹⁶⁶ Burada Kant, her türlü devlet biçimine cumhuriyet ilkesi uygun olsa dahi bu ilkenin ruhuna ve amacına en uygun sistemin temsili demokrasi olduğunu ifade eder. Kuvvetler ayrılığına dayalı bir yönetim ise mutlaklıdır. Yasama, yürütme ve yargı asla iki mevhumu bir noktada birleştirecek biçimde teşkilatlanmamalıdır.

¹⁶⁷ **Ibid.**, s. 20-22.

¹⁶⁸ Ökten, 2001, **Ibid.**, s. 163.

¹⁶⁹ Ardent, **Ibid.**, s.27-28.

Ebedi Barış'ın ikinci maddesi birinci maddedeki cumhuriyetçi anayasal düzene sahip ülkelerin içinde bulunduğu durumu küresel ölçekte, bir başka deyişle dünya cumhuriyeti biçiminde, gerçekleştirmesidir. Nihai ikinci maddeyi Kant, “*devletler hukuku hür devletlerden kurulu bir federasyona dayanmalıdır*” biçiminde formüle etmiştir. Kant hem bir dünya devleti fikrine hem de güçler dengesine dayalı bir barış düzeni fikrine karşıdır. Dünya devleti fikrine, hükümdarların arzuladığı birbirini alt etme üzerine politikalarının kaynağını oluşturmaktan ötürü¹⁷⁰, güçler dengesi fikrine ise çok hassas bir biçimde tesis edilen bu yapının en küçük bir hadisede savaş haline dönüşmesi riski dolayısıyla karşıdır.¹⁷¹

Ebedi Barışın bu maddesinde Kant, bir kez daha “doğal hal”e atıfta bulunarak kanunlardan yoksun yaşamının devletler için yüksek risk içeren bir durum olduğu üzerinde durulmuştur¹⁷². Bugün anarşi olarak adlandırılan bu ortam, devletler açısından bir tehdit yaratmaktadır. Bu tehdidin önüne geçebilmek amacıyla devletler bir araya gelerek birbirlerine bir teşkilatlanma önerisinde bulunabilirler. Birden fazla devlet ve milletin bir araya gelerek oluşturacağı söz konusu federasyon ile tek bir bayrak altında toplanma durumu oluşmayacak ve ülkeler kendi kimliklerini de muhafaza edebileceklerdir.¹⁷³ Kant’a göre, meydana gelecek federasyonda, astlık veya üstlük ilişkisi tesis edilmemelidir. Böylelikle bir araya gelme iradesi gösteren devletler kurulan topluluğun halklarını oluşturacak, tek bir devlet içinde erimeyen milletlerin karşılıklı haklarını tesis edeceklerdir. Hukuki anlamda üst bir otorite bulunmayan devletler arası ilişkilerde sorunların çözümü savaş ile belirlenmekte, bu ise devletler arasında bir egemenlik göstergesi olarak kabul edilmektedir. İnsan doğasının kötülüğü, toplumsal ilişkilerde gizlenebilse dahi, bu durum devletler arasındaki ilişkilerde kendisini ayan beyan göstermektedir.¹⁷⁴

Kant’ın federasyon fikri zorlayıcı değildir. Ülkeler söz konusu oluşuma kademe kademe çekilmeye çalışılmalı, federasyondaki ülkelerin ekonomik işleyişine dair bir ayrıntı bulunmamalı ve yukarıda değinildiği gibi ast üst ilişkisi tesis

¹⁷⁰ Orend, **Ibid.**, s. 53.

¹⁷¹ Ökten, **Ibid.**, s. 171.

¹⁷² Kant, 1991, **Ibid.**, s.102.

¹⁷³ Kant, 1960, **Ibid.**, s. 22.

¹⁷⁴ Williams, Howard L. "Back from the USSR: Kant, Kaliningrad and World Peace." **International Relations**, V.20, No.1, 2006, 35.

edilmemelidir.¹⁷⁵ Devletler arasında var olan ilişkilerde yazılı olmamasına rağmen sadece söze dayalı olan anlaşmalara uyma ilkesinin varlığı ahlaki bir eğilimin mevcut olduğuna kanıttır.¹⁷⁶ Bu durum gelecekte kötülük prensibine zarar vereceği varsayımıyla Kant, ebedi barışın sağlanabilmesi için barış anlaşmalarının ne ifade ettiğinin anlaşılması gerektiğini belirtir. Söze bağlı olarak sürdürülen yapılan anlaşmalara uyma hali oldukça kırılgan bir durum oluşturmaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılması, yani bir üst otorite teşkil edilmesi ise devletlerin egemenliklerine zarar vereceğinden imkânsızdır. Bu sorunun çözümünde Kant, akla başvurur. Kant burada, “*Akıl, savaşı bir hukuki yol olarak kullanmayı yasaklar, barış halini ise mutlak bir görev olarak bilir*” demektedir.¹⁷⁷

Devletler kendileri arasındaki anarşiyi sonlandıramayacaklarını anladıklarında birbirleri arasında bir barış ittifakı oluşturacaklardır. Bu ittifak ise herhangi bir barış anlaşmasına dayanmayacaktır, çünkü barış anlaşmaları içerikleri gereği tek bir savaşı sona erdirmektedir, bu ittifak ise devletler arasındaki savaşlarının tümünün sonsuza kadar sona erdirilmesini ihtiva etmektedir. Barış ittifakının aktörleri taraf değil, ortaktır. Bu ittifakın amacı da bir düşmana karşı birleşmek değil, üye devletlerin özgürlüklerini teminat altına almaktır.¹⁷⁸ Kant felsefesinde akıl, iyi ve kötünün ayrımını yapabilecek tek şey olduğundan bu ittifak biçiminin gerçekleştirilmesi aklın bir gereğidir. Ancak barışa giden yolda tek bir devletin hâkim olduğu bir devletler üstü bir erk tesis edilmeksizin, devletlerin iradesi ile psikolojik barışın elde edilmesi gerekmektedir. Bu durumda, savaşa hukuki bir kimlik tanınması, hukukun akla değil güce hitap etmesi ve hukukun mutlaklığının güç ile bir ilgisinin bulunmaması nedenlerinden ötürü olanaksızdır. Bu yüzden barışın anlayışının nesnelleşmesi maksadıyla devletler ancak bu ittifak vasıtasıyla savaş tehdidi altında yaşamaktan kaçınabileceklerdir.¹⁷⁹

Ebedi Barışın nihai son maddesinde ise Kant, “*Dünya vatandaşlığı hukuku, evrensel bir misafirlik(hospitality) şartları ile sınırlandırılmalıdır*” ifadesine yer

¹⁷⁵ Ökten, 2001, **Ibid.**, s. 171.

¹⁷⁶ Kant, 1960, **Ibid.**, s. 24.

¹⁷⁷ Kant, 1960, **Ibid.**

¹⁷⁸ Georg Cavallar, **Kant and the Theory and Practise of International Right**, Cardiff: University of Wales Press, 1999, s. 114.

¹⁷⁹ Cavallar, **Ibid.**, s.126-127.

vermiştir. Bu maddenin özünde yeryüzünün tüm dünya vatandaşlarının, yani insanlığın kullanımına sunulduğu, bu yüzden de mülkiyete dayalı sömürgeleştirme faaliyetlerinin kabul edilemeyeceği ifade edilmektedir.¹⁸⁰

Bu maddede sözü edilen misafirlikten kasıt, akla dayalı bir temel vatandaşlık hukukudur¹⁸¹. Vatandaşlık hakkı, başka bir ülkeden gelen kişilere karşı konukseverlik ve yabancı ülkelerde yaşayan insanlara karşı hoşnutluk anlamına gelmektedir. Bu tanımlama vasıtasıyla, temelde bir “dünya vatandaşlığı hakkı” kavramı meydana getirilmiştir. Bir kişinin kendi mensubu olduğu memleketten başka bir memlekete gittiğinde düşmanca muamele görmemesi hakkını betimler.¹⁸²

Kant, bu noktadan sonra dünya vatandaşlığı hukukuna ilişkin görüşlerini açıklar. Dünyanın bir küre şeklinde olması dolayısıyla insanlar yeryüzüne birbiriyle karşılaşmayacak biçimde bir düzlemde olduğu gibi dağılamayacağından, mutlaka birbirleriyle bir münasebet içerisine girmek durumundadırlar. İnsanları birbirinden ayıran şey toprak ana değil, aşılamayan veya ikamete uygun olmayan yer şekilleridir. Bu sebepten toprak ana sadece tek bir zümre ya da millete ait olamaz. Dünyadaki bütün halklar esas olarak bir toprak ortaklığı içerisindeyler, ancak topraklara hukuken ortaklaşa sahip değildirler.¹⁸³ Bu ifade ile Kant, devletlerin kendi yaşadığı topraklar üzerindeki hukuki egemenliğini tanımlarken, bu egemenliğin esasında bir nevi tüm insanlığın ortak malının bir bölümünü kapsadığını ima etmektedir¹⁸⁴. Birçoklarınınca Kant’a atfedilen kozmopolitizm fikri esasen bu maddede etkisini önemli ölçüde temellendirir.

Bu maddede aynı zamanda, o dönemde yeni gelişmekte olan sömürgecilik faaliyetlerine ilişkin bir eleştiri de vardır.¹⁸⁵ Söz konusu dönemde Avrupa ve Hristiyanlık dünyasında yaşanan sömürgecilik faaliyetleri sonucunda ilk kez karşılaşılan yeni insanların, o dönem düşünürlerince insan olup olmadıklarına ilişkin görüşleri ve bu yeni insanlarla mücadeleyi meşrulaştırıcı maksatla öne sürülen tezleri

¹⁸⁰ Kant, 1960, **Ibid.**, s. 26.

¹⁸¹ Ardent, **Ibid.**, s.114.

¹⁸² Hirsch, **Ibid.**, s. 11.

¹⁸³ Ökten, 2001, **Ibid.**, s. 181.

¹⁸⁴ Achcar, 2013, **Ibid.**, s. 129.

¹⁸⁵ Pauline Kleingeld ve Eric Brown, 2014, **Ibid.**

yoğunlukla tartışılmaktaydı. Bu duruma rağmen Kant, yeryüzünde yaşayan herkesin insan olarak kabul edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁸⁶

Ebedi barışın nihai maddelerinin ifade edilmesinin ardından, çalışmanın bundan sonraki bölümüne bir adet ek madde, ironik bir biçimde bir adet gizli madde ve bir adet de sonek olmak üzere üç husus daha ilave edilmiştir. Bu ek maddeler sayılırken 47 ve 51. sayfalar arasında yer alan uzun dipnot Ökten'in de hassasiyetle üzerinde durduğu biçimde bazı çevirilerde yer almamıştır.¹⁸⁷ Özetle Kant, eserinin ilk basımında yer alan ek maddede ve ikinci basımda esere eklenen gizli ek maddede ebedi barış teoreminin sadece bir teorik ürün değil, aynı zamanda doğanın bir gerekliliği olduğunun altını doldurmaya çalışmıştır.¹⁸⁸

Kanta göre büyük sanatçı olarak tanımlanan “doğa”, içinde bulunan ahenk ve kaosu diyalektik bir biçimde harekete geçirerek, tesadüfi olmayacak biçimde bir ahenk yaratma gayesindedir. Kant'ın barış rolünün uygulayıcısını “doğa” olarak görmesi sebebiyle başvurduğu kader anlayışı, salt teolojik bir temelde değerlendirilemez. Bu anlayış aynı zamanda felsefidir. Birbirinden coğrafi, kültürel ve dilsel olarak ayrılan insanoğlu savaş vasıtasıyla birbiri arasında işleyen bir hukuk düzeni oluşturmuştur.¹⁸⁹ Bu düzen, insanoğlunun sadece bir seyirci olarak yer aldığı dünyada, doğa tarafından önceden belirlenmiş bulunan zorunlu bir sonuçtur. Doğanın bir parçası olan insan, kendi pratik aklı dolayısıyla, aynı zamanda doğanın uygulayıcısı da olmaktadır. Bu yüzden ebedi barış, insan istese de istemese de varılacak bir nihai noktadır.¹⁹⁰

Böylelikle Kant, çalışmasının birinci ek maddesinde savaşlar, doğal koşullar ve coğrafya sebebiyle birbirinden ne kadar ayrı olursa olsun insanoğlunun çoğulcu bir birliktelik içinde ve aynı zamanda ticaretin getirdiği kazançları da göz önüne alarak

¹⁸⁶ Ökten, 2001, **Ibid.**, s. 183.

¹⁸⁷ **Ibid.**, s. 185.

¹⁸⁸ Orend., **Ibid.**, s.54.

¹⁸⁹ Kant, 1960, **Ibid.**, s. 30.

¹⁹⁰ **Ibid.**, s. 33.

belirli bir hukuki temelde bir araya gelmek zorunda olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır¹⁹¹.

Bu ek maddeye göre, birbirinden ne kadar ayrı yerlerde yaşıyor olsalar da insanlar doğanın dinamikleri gereğince ortak bir hukuk düzeni içerisinde yer almak zorundadırlar¹⁹². Bundan dolayı ebedi barışı mümkün kılan en önemli unsur doğanın kendi işleyişidir. Söz konusu işleyiş, her ne kadar yavaş bir süreç olsa da, insanları ortak prensipler üzerinde anlaşmak zorunda bırakmaktadır. Bu kapsamda doğa, devletleri hukuk çerçevesinden ayrılmamaya teşvik etmektedir¹⁹³. Herhangi bir devlet, eğer düzenden ayrılıp despotizme yönelirse etrafından kendisine yönelecek tehdit dolayısıyla mutlaka hukuk düzenine dönmek zorunda kalacaktır. Aynı zamanda bütün bir hukuk düzeninin tek bir kişinin tasarrufuna verilmemesini teminen, devletler cumhuriyetçi anlayışlara yönelmektedir. Cumhuriyetçi anayasalara sahip devletler savaş açabilme kabiliyetlerinin azalması dolayısıyla birbirleriyle kuracağı ilişkileri barış zemininde korumaya eğilimli hale getirir. Düşman bir ülke olsa dahi, ticari gereklilikler ve ülke bekasının sağlanabilmesi açısından yanında vatandaşların refahı ve pratik aklın gereğince devletler arasında çıkar birliği oluşacağından, ülkeler arasındaki zıtlıklar zamanla ortadan kalkacaktır.¹⁹⁴

Birinci ek maddenin dışında, ebedi barışın ikinci basımında Kant tarafından çalışmaya bir gizli madde eklenmiştir. Burada Kant'ın amaçladığı husus bir nevi ironiktir.¹⁹⁵ Çalışmanın ikinci basımında eklenen ebedi barışın gizli maddesine göre *“Harp için silahlanmış devletler, ebedi barışı mümkün kılacak şartlar hakkında filozofların düsturlarını göz önünde tutmalıdırlar”* ifadesi yer alır.

Bu maddenin, gizli ibaresi ile ebedi barış metninin içinde yer almasının en önemli nedeni, çalışmanın devlet adamlarının yetkilerini ve karar verme özgürlüklerini kısıtlıyor gibi görünmesi dolayısıyladır. Eserin ilk yazılma motivasyonunu oluşturan sansür uygulaması Kant'ı bu maddeye gizli ibaresi ile eserde yer vermesine yol

¹⁹¹ Z. Deniz Kanit, **Aydınlanma Filozofu Kant'ın Ebedi Barış Düşüncesine Genel Bakış**, Felsefe Tartışmaları, 14. Kitap, 1993, ss. 125-128.

¹⁹² Ardent, **Ibid.**, s.115.

¹⁹³ Walter Bryce Gallie, **Philosophers of Peace and War: Kant, Clausewitz, Marx, Engels and Tolstoy**, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, s.33.

¹⁹⁴ Kant, 1960, **Ibid.**, s. 34.

¹⁹⁵ Hirsch, **Ibid.**, s. 14.

açmıştır.¹⁹⁶ Bununla birlikte filozoflar sadece adalet anlayışı ile değil aynı zamanda halk fikrine ilişkin akıl yürütmeleri sebebiyle krallar tarafından sözlerine kulak verilmelidir. Kanta göre hükümdar filozof olmamalıdır çünkü iktidarda olmak aklın muhakeme kabiliyetini zedeler.¹⁹⁷ Kant'ın bu maddeyi yazmasındaki temel düstur filozofların gerçeği ve hakikate hizmet etmesinin yanında ifade özgürlüğünün de önemini vurgulamaktır.

Ebedi barışın ek maddesinin yanında yer alan gizli maddenin dışında bir de son eki bulunmaktadır. Söz konusu son ekte politika ve ahlak arasındaki zıtlığa ilişkin Kant'ın görüşleri yer almaktadır. Bu noktada öncelikle ahlak kavramı hareketlerimizde uymamız gereken mutlak kaidelerin toplamı olarak tanımlanmıştır.¹⁹⁸ Kant'ın ahlak felsefesinin en önemli dayanağı onun maksim olarak adlandırdığı ödev kavramıdır. Bu kavrama göre öznel olarak yasalara duyulan saygının ve eylemlerini yasalara uygun bir biçimde yapmaya çalışmanın karşılığı ödevdir. Kant'ın kategorik imperatifi bu maksim ve pratik akıl ilişkisi içinde tanımlanmıştır: “*Maksiminin aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğim şekilden başka türlü hiç davranmamalıyım.*” Bu açıdan değerlendirildiğinde, bu ifadenin insan ahlakı üzerinde hâkim olan Tanrı gücünü akla naklettiği sonucu çıkmaktadır. Kant'taki ahlakilik Kant'ın bireyi ve aklı egemen kılma yönündeki düşüncelerinin temellerinden birisini oluşturmaktadır.

Kant'ın bireye dair düşüncelerini uluslararası arenada da şablon olarak alındığının en önemli göstergesi ebedi barıştaki yapısal ahlakta gün yüzüne çıkmaktadır. Ona göre ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar sistemin yapısına özgü nitelikler gereğince aklı temel alan bir biçimde şiddet kullanılmadan çözüme ulaştırılmalıdır. Toplum tarafından ahlak ve siyasetin bir araya gelemeyecek zıt kavramlar olduğuna dair algının yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre siyaset bir tür uygulamalı hukuk iken, ahlak da hukukun bir kuramıdır.¹⁹⁹ Bu yüzden ikisi birbirinden ayrılmaz ve bunları kişisel çıkar olarak kullananların ahlakilikten uzak bir tavır içinde olduklarını ifade eder. Toplumda algılanan durum temelde teori

¹⁹⁶ Kant, **Ibid.**, s. 36.

¹⁹⁷ **Ibid.**, s. 37.

¹⁹⁸ **Ibid.**, s. 38.

¹⁹⁹ Ökten, 2001, **Ibid.**, s. 217.

ile pratiğin arasındaki çekişmeden kaynaklıdır.²⁰⁰ Kaldı ki Kant düşüncesinde iyiye doğru yönelme, bir nevi evrim anlayışı vardır. Buna göre yurttaşlar koşulsuz olarak yasalara uyacak, politikacılar ise yasaları mükemmelleştirecektir. İlk başlarda mutlak suretle görülecek eksiklikler zamanla gelişerek mutlak iyiye doğru toplumu götürecektir.

Kant ebedi barışı tamamlarken, siyaset ve ahlak arasındaki uyumunun bulunması gerektiğini, şu anda bulunmuyor gibi gözükse dahi uyuma doğru gelişip evirileceğini ve bunu yaparken hukukun üstünlüğünün temel alınması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁰¹ Kant düşüncesinin temel kavramları ebedi barış metninin tamamında kendini hissettirmektedir. Bu kavramlar aklın mutlak bir yol gösterici olduğu, her şartta ve durumda hukukun üstünlüğünün ve hukuka uygunluğun sağlanması gerektiği ve büyük kurgulayıcı doğanın bütün bu süreci yönettiğidir.

Ebedi barış tasarısının geneline bakıldığında, devletler arasındaki ilişkilerin saldırgan bir biçimde sürmesinin ve devletlerin birbiri ile sürekli bir savaş durumunda bulunmasının en önemli nedeninin hukuki bir eksiklikten kaynaklanmakta olduğu değerlendirilmektedir.²⁰² Bu eksiklik, devlet aktörlerinin birbirine güvenine dayalı bir federatif yapı çatısı altında giderilebilir.

Bu kapsamda, çalışmanın bundan sonraki bölümünde modern Uluslararası İlişkiler disiplininin savaş ve barışa yönelik temel sorulara verdiği yanıtların tartışmalar üzerinden bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu yolla, Kant'ın yaşamakta olduğu dönem ile sosyal inşacılık düşüncesinin oluştuğu zamana kadar geçen süreçteki hâkim tartışmaların üzerinden geçilerek, çalışmanın son bölümü ile Kant arasındaki bağ kurulmaya çalışılacaktır.

²⁰⁰ Kant, **Ibid.**, s. 39.

²⁰¹ **Ibid.**, s. 19.

²⁰² **Ibid.**, s.17.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DÜŞÜNCESİ

Uluslararası İlişkiler disiplinin temel sorusu barışın nasıl sağlanıp, savaşın nasıl önleneceği hakkındadır. Bu soruya disiplinin ortaya çıkışı kabul edilen Birinci Dünya Savaşı sonrasında itibaren çeşitli açılardan bakan birçok görüşle yanıt verilmeye çalışılmıştır. Bu yanıtlar verilirken temel alınan varsayımlar dolayısıyla disiplin içerisinde teorik tartışmalar ortaya çıkmıştır²⁰³.

Teorik tartışmaların dışında ekonomik krizler, otoriter rejimler, güç peşinde koşan liderler ve benzeri nedenlerin savaşa neden olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncelere sahip bazı insanlar savaşı doğrudan insan doğasının bir sonucu olarak nitelendirmektedir. Ancak insan doğasının ne olduğuna ilişkin fikir birliği bulunmadığından, buna yönelik iyimser ve kötümser bakış açıları çerçevesinde savaşın nedenlerine ilişkin düşünceler şekillenmiştir.

İyimserlere göre insan doğası geliştirilebilir ve şekillendirilebilir olduğu için eğitim gibi insanı geliştirici faktörlerle insan doğası değiştirilerek savaşlar ortadan kaldırılabilmektedir. Eski dönemdeki iyimserler için dini inançlar ve ahlaki değerlerin yükseltilmesi insan doğasını yüceltirken, modern iyimserler için insan davranışına yönelik davranış bilimsel çalışmalar ile insan doğası dönüştürülebilmektedir. Savaş gibi bir durumun mantıksızlığının psikolojik ve sosyolojik olarak toplum nezdinde yaygınlaştırılması ile savaşlar önlenabilir.

Kötümserler ise insan doğasını değişmez ve şeytani olarak tanımlayarak yalnızca bir üst kontrol kurumunun varlığı halinde savaşların ve insanların birbirine zarar vermesinin önlenebileceğini savunmaktadırlar. Hollandalı filozof Spinoza, insanların akılla değil, tutkuları ile hareket ettiğini ve bu sebepten oynak duyguların

²⁰³ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Teori, Yaklaşım ve Analiz”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.51, No: 1, Ankara, 1996.

baskılanmasının ve cezalandırılmasının bir yolunun bulunması gerektiğini ifade etmiştir²⁰⁴.

Bu noktadan hareketle, savaşın nedenlerine ilişkin iyimser ve kötümser bakış açısında ortak verilen cevap insan doğasıdır. Ancak teorik temel tartışma insan doğasına yönelik varsayımlarda ve savaşın önlenmesinde kullanılması gereken yöntemler üzerinden yürümektedir. İnsan karakterinin geliştirilerek barışçıl sosyal yapılanmanın tesis edilmesine yönelik iyimser önerilere karşı kötümserler, insan doğasının kontrol altına alınması gerektiğini öne sürmüşlerdir.²⁰⁵

Bu çerçevede, disiplin içerisindeki teorik tartışmaların ayrıldığı noktalar temelde üç tanedir. Bunlardan ilk olarak, aktör sorunu olarak adlandırılan, uluslararası ilişkilerin oyuncularının kim olduğuna dair yapılan varsayımların çakışmasından kaynaklanan tartışma yer almaktadır. Bu sorun temel olarak aktörün doğasının iyi-kötü, bencil-paylaşımçı gibi farklı varsayılan anlayışlardan beslenmektedir. Bu düzlemde meydana gelen tartışma neticesinde günümüze kadar gelişerek devam eden uluslararası ilişkilerin iki temel teorisi meydana gelmiştir. Bunlar idealizm ve realizmdir.²⁰⁶

İkinci olarak uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki akademisyen ve araştırmacılar tarafından analiz yöntemlerinin bilimselliği üzerine bir tartışma yaşandı. Bu tartışma esasında sosyal bilimlerin, pozitif bilimler gibi temel kanun ve sayısal yöntemlerle ifade edilip edilemeyeceği üzerine yapılan tartışmanın uluslararası ilişkiler ayağıdır. Bu tartışmanın uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ortaya çıkmasının bir diğer sebebi ise disiplinin, diğer disiplinlerle iç içe geçmiş olan yapısının kendi nevi şahsına münhasır bir hal almasını sağlamaktır. Diğer disiplinlerle iç içe geçmiş yapının devamını ve sosyal bilimlerin pozitif bilimler gibi sayısal olarak ifade edilmesi yönteminin olanaklı olmadığını savunanlar ile uluslararası ilişkilerin diğer disiplinlerden ayrı, kendine özgü bir yapısı ve ifade ediş biçimi olması

²⁰⁴ Robert McShea, "Spinoza: Human Nature and History", **The Monist, The Philosophy of Spinoza**, Vol.55, N.4, Ekim 1971, s. 602-616.

²⁰⁵ Aydın, **Ibid.**, s. 87.

²⁰⁶ **Ibid.**, s. 91-92.

gerektiğini savunanlar arasında ortaya çıkan ikinci tartışma, gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışması olarak adlandırılır.²⁰⁷

Üçüncü olarak ise, tüm sosyal bilimlerde geleneksel bakış açılarından farklı bir biçimde, yüzyılın sonuna doğru etkisini arttırarak kendisini gösteren birçok varsayım ve kabullere dayanan yeni yaklaşımlardır. Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışmasının neden olduğu en büyük fayda uluslararası ilişkilerde büyük fark ve etki yaratan, aynı zamanda bilimsellik anlamında kayda değer bir ilerlemeye yol açan iki büyük teorinin ortaya çıkmasıdır. Bunlar Neorealizm ve Neoliberalizm olarak adlandırılır. Neorealizm ve Neoliberalizm, kendinden öncekilere göre gelişmiş ve bilimsel tutarlılığı fazla olan teorilerdir. Bu teorilerin yeni varsayımlarla eleştirilmesi ile yeni yaklaşımlar olarak adlandırılan, Yapısalcı, Post-pozitivist, İnşacı ve Post-modern bakış açıları disiplinde önem kazanmıştır. Bu tartışma temelde Pozitivist teoriler ile Post-pozitivist teoriler arasında geçen bir tartışmadır.²⁰⁸

Uluslararası ilişkiler teorileri bu üç temel farklılığın çevresinde epistemolojik olarak birbirinden ayrı bakış açılarıyla günümüze kadar birçok yenilikçi, eleştirel veya destekleyici olarak gelişerek ilerlemiştir. Bütün bu teorik çeşitliliğin içerisinde bu çalışmaya temel olarak alacağımız teori konusu bizi oldukça zorlamakla beraber, çalışmamız için bir dinamizmi de bize sağlamıştır. Alexander Wendt tarafından geliştirilen Sosyal İnşacılık teorisinin tarafımızca Uluslararası İlişkiler teorileri arasında daha kapsayıcı ve uluslararası ilişkilerdeki bu temel tartışmaları içeren bakış açısına sahip olduğu değerlendirilmesi nedeniyle günümüz dünyasında olabilecek bir ebedi barışın olanaklı olup olmadığını ancak bu varsayımla tam manasıyla anlayabileceğimizi düşünüyoruz. Kayda değer bir çalışma yapabilmek adına ebedi barış için Kant'ın öne sürdüğü gereklerin yanında, onun yazdıklarından üç yüzyıl sonra meydana gelen güncel dinamikleri de hesaba katabilmemizin ancak bu şekilde mümkün olabileceğini varsayıyoruz.

²⁰⁷ *Ibid.*, s.94-95.

²⁰⁸ Aydın, *Ibid.*, s. 79-80.

1. Sosyal İnşacılık Öncesi Hâkim Tartışmalar

1.1.İdealizm Realizm Tartışması

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya bir akademik disiplin olarak çıkan Uluslararası İlişkiler içerisinde savaşı veya barışı; *insan doğası*, *sistemin kendi yapısının değişmez bir ögesi* veya *insanın ona yüklediği anlama göre var olduğunu* varsayan birçok görüş arasında akademik tartışmalar yürütülmektedir. Akademik olarak teorisyenler ve analistler ulusların kendi aralarındaki etkileşimleri rutin eylemler çerçevesinde kalıplaştırma ve bu kalıplaştırmanın ardından gelecekte ortaya çıkabilecek ve savaşa sonuçlanabilecek faaliyetleri öngörme amacıyla çeşitli teoriler ışığında çalışmalar yürütmektedirler.²⁰⁹

Uluslararası İlişkiler ve onun aktörleri hakkında yapılan analizlerin düzeylerine dair, aktörlerin kimler olduğuna ve aktörlerin doğasının ne olduğuna ilişkin, analizlerin yöntemlerine yönelik ve özellikle yeni dönemde daha çok ortaya çıkan yeni yaklaşımların olanaklılığına dair olmak üzere üç temel tartışma mevcuttur. Bu tartışmalardan ilk iki tanesi ve konstrüktivizm haricindeki üçüncü tartışma içindeki yaklaşımların birçoğu odak noktasını epistemolojik farklılıklardan almaktadır.²¹⁰

Disiplinin kurumsallaşmaya başladığı ilk dönemlerde, büyük bir yıkıma neden olan Birinci Dünya Savaşı'nın bir daha meydana gelmemesi için ortaya konulan ve sonraları İdealizm-Ütopyanizm olarak adlandırılacak ilk teori girişimi ortaya çıktı.²¹¹

İdealizm, insan doğasının barışçıl ve iş birliğine yaktın oluşunu temel varsayım olarak kabul ederek, uluslararası ilişkilerin aktörlerini de devletler olarak varsaydı. Aktörlerin kendi aralarında örgütlenme yoluyla ve iş birliğini temel alarak bir girişimde bulunmasıyla bu denli büyük bir savaşın önlenebileceğini öngördü. Bu dönemde Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin girişimleri ile Milletler Cemiyeti oluşturuldu. Ayrıca bu barış çabaları gizli diplomasinin sona erdirilmesini, denizlerin

²⁰⁹ Mustafa Aydın, **Ibid.**, s. 71.

²¹⁰ Atilla Eralp, **Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Ed. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 55.

²¹¹ Tim Dunne, "**Liberalism**", içinde Ed.: John Baylis et.al., "The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations", 4e, New York, Oxford University Press, 2008, s. 110.

ticarete açıklığını, serbest ticaret engellerinin kaldırılmasını, silahlanmanın azaltılmasını ve devletlerin egemenliklerinin tanınmasını içermekteydi.²¹²

Bir başka deyişle idealizm fikri, kendisinden önceki döneme göre iki temel farklılığı barındırmaktaydı. Bunlardan ilki demokrasi ve devlet egemenliğinin yayılmasıdır. Bunun altında yatan temel fikirler aydınlanma düşünürlerine kadar dayandırılabilir, liberal ve demokratik ulusların barışa yatkın olmasıdır.²¹³ İkinci olarak da daha önce var olmayan bir biçimde, devletler arası geniş çaplı bir örgütlenme girişiminin başlatılmasıdır. Bu fikir de yine aydınlanma düşüncesinin liberal varsayımlarına dayanmaktadır.²¹⁴

İyimser bakış açısının ilk örneklerini veren İdealizmde, insan doğasının eğitim gibi etkenlerle dönüştürülebilir olması mümkün olsa dahi söz konusu değişimin kitlesel olarak gerçekleştirilememesidir.²¹⁵

Ancak ilk yıllarda bu düşünceler uluslararası ortamda olumlu bir hava yaratsa da İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışına engel olamamıştır. Özellikle otoriter rejimlerin yükselmesi ve 1929'da yaşanan küresel ekonomik krizin de etkisiyle uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki olumlu düşünceler, yerini daha gerçekçi olduğunu iddia eden ve epistemolojik tartışmanın ortaya çıkmasına yol açan Realizm yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Özellikle E.H.Carr'ın "*The Twenty Years' Crisis*" adlı çalışmasında hem bir idealizm eleştirisi yapılmakta hem de uluslararası ilişkiler disiplini için epistemolojik bir tartışma zemini oluşturmaktadır.²¹⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen teorisyenler ilk çağ düşünürlerinden aydınlanma düşüncesinin önemli düşünürlerine kadar çeşitli varsayımlarını temel alarak ve disiplin içerisine farklı alanlardan katkılar sağlayarak, Realizmi daha da tutarlı bir hale getirmişlerdir. İnsan doğasının liberal düşünürler tarafından yanlış yorumlandığını, bunun barışçıl ve iş birliğine yatkın değil çatışmacı ve bencil olduğu

²¹² A. Lijphart "The Structures of the Theoretical Revolution in International Relations", **International Studies Quarterly**, C: 18, 1974, s. 54.

²¹³ John R O Neal ve Bruce Russett, "The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885 – 1992", **World Politics**, 1999, 52 (1), ss. 1-37.

²¹⁴ Kant, **Ibid.**, 1960.

²¹⁵ Waltz, s.52.

²¹⁶ Aydın, **Ibid.**, s. 76.

varsayımını kullandılar. Uluslararası mücadeleyi bir güç mücadelesi şeklinde temel alarak, bu sistemde bir üst otorite yaratmanın mümkün olmadığı üzerine eserler verdiler.²¹⁷ *Güç dengesinin*, barışı korumakta elde var olan en etkili sistem olduğunu öne sürdüler. Tarihin sürekli kendini tekrarlayan ve aynı hataları tekrar eden bireylerce şekillendirildiğini varsaydılar. Bu yüzden savaşın neden çıktığı sorusuna verdikleri cevap güç dengesinin ortadan kalkması olmuştur.²¹⁸

Realizm sonraki dönemlerde ve günümüze kadar çeşitli versiyonlarını oluşturarak süregelmiştir. Kendisine yapılan eleştirileri göz önüne alarak ilerleme kaydetmiştir. Bu konuda birçok uluslararası ilişkiler akademisyenleri, uluslararası ilişkiler teorilerini bu sebepten realizm ve diğerleri olarak ikiye ayırmaktadır.²¹⁹ Diğer teorilerin özünde bir realizm eleştirisi olduğunu söyler ve realizmin de bu eleştirilerin ışığında kendisini yenileyerek uluslararası ilişkiler disiplinin ilk *grand teorisi*²²⁰ olma yolunda olduğunu savunurlar. Ancak bugün dahi birçok noktada eleştirilen realizm ve türevlerinin genel kabul görmüş bir uluslararası ilişkiler *grand teorisi* olmadığı açıktır.

1.2. Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması

Teorik anlamda bir diğer ayrım ise gelenekselciler ve davranışsalcılar tartışmasıdır. 1960'lı yıllara kadar bir bilim olarak uluslararası ilişkiler, kendi nevi şahsına münhasır bir alan olmaktan ziyade bağlantılı olduğu siyasi tarih, uluslararası hukuk, felsefe, sosyoloji, diplomasi tarihi, diplomatik anılar gibi alanlarla iç içe geçmiş bir halde tartışılmaktaydı. Bu bakış açısını gelenekselcilik olarak adlandıran Deutsch, Singer, Rosneau, Kaplan gibi akademisyenler tarafından eleştirildi. Bunun neticesinde uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde davranışsalcı ekol ortaya çıktı. Bu ekole göre bir bilim olarak uluslararası ilişkiler çalışmaları daha metodolojik düzeyde yapılmalı ve sayısal analiz teknikleri ile desteklenmeliydi. Bu şekilde alan daha bilimsel bir temele sahip olacak ve ölçülebilirliği artacaktı. Bu sayısal verilerin içerisinde GSMH,

²¹⁷ Hans Morgenthau ile bu süreç başlamıştır.

²¹⁸ Tim Dunne, Brian C. Schmidt, "**Realism**", içinde Ed.: John Baylis et.al., "The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations", 4e, New York, Oxford University Press, 2008, s. 90.

²¹⁹ Eralp, **Ibid.**, s. 60.

²²⁰ "*Grand Theory*" İlk kez C.Wright Mills tarafından "The Sociological Imagination" başlıklı eserinde kullanılmıştır. Özel bir teori olmak yerine esasında çok sayıda ve birbirini destekleyen teorileri içerir. Grand teori toplumsal yaşama, tarihe ya da insanın tarihsel geçmişine dair bütüncül bir açıklama içerir.

coğrafi büyüklük, kişi başına düşen milli gelir, nüfus, enerji, personel sayısı ve teknolojik olanaklar bulunmaktaydı.²²¹

Esasında bu temel tartışma realizm ile davranışsalcılar arasında cereyan etmiştir. 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca süregelen tartışmada, idealizm realizm tartışmasında akademisyenler tarafından daha kabul edilebilir bulunan realizm, tartışmanın bir tarafını oluştururken, diğer tarafında ise alan içinde daha fazla bilimselliğe önem veren ve sayısal verileri kullanma amacıyla analizler yapan davranışsalcılar boy göstermektedir.²²²

Gelenekselciler daha bütüncül bir bakış açısıyla ve insan doğasının uluslararası sisteme aktarılan özelliklerinin karmaşıklığı dolayısıyla sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden daha farklı analiz metotlarıyla uygulanmasından yanadır. Dış politika kararlarının daha ahlaki yönlü adalet, düzen, özgürlük gibi normatif bakış açılarıyla incelenmesi gerektiğinin altını çizerler.²²³

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkiler alanının hızlı bir biçimde büyümesiyle ortaya çıkan yöntem tartışmasında davranışsalcı kanat, bu alanın daha ampirik olarak incelenmesi gerekliliğini öne sürmüştür. Bu görüşün ardından siyaset bilimi, matematik, doğa bilimleri ve ekonomi bilimi uluslararası ilişkiler disiplinin içine müdahil olmuştur. Beraberinde getirdiği yöntemsel farklılık bu tartışmanın doğmasındaki temel etkindir. Davranışsalcılarının isteği; doğa bilimlerinde uygulanan yöntemlerin aynısının uluslararası ilişkiler alanına da uygulanmasıdır. Bilimsel temelin, tarihsel yeniden inşa sürecine üstün geldiğini varsayarlar ve bunun yanında doğa bilimi metotlarının tartışılanın aksine sosyal bilimlere de uygulanabileceğini öne sürerler. Devlet davranışlarının kalıplarını bilimsel olarak açıklamak, hipotez tasdiki, genelleştirme, sınıflandırma ve ölçmeye odaklanılması gerektiğini düşünürler. Bir başka deyişle uluslararası ilişkilerin kanunlarını saptamaya çalışırlar.²²⁴

²²¹ Aydın, **Ibid.**, s. 78-80.

²²² Justin Rosenberg, "What's the Matter with Realism". **Review of International Studies**, C. 16 (3), Ekim 1990, s.285-303.

²²³ Aydın, **Ibid.**, s. 102.

²²⁴ **Ibid.**

Davranışsalcılığın içinde ahlaki ve normatif öğelere yer yoktur çünkü bu tarz analiz yöntemleri objektif bir bilim anlayışının önündeki en büyük engellerdir. Buna karşılık olarak davranışsalcılığı benimsemeyen akademisyenler tarafından, insan unsurunun değişkenliği ve kalıplara sokulamayacağı yönünde eleştirilmişlerdir.²²⁵ Tartışmanın bir galibi olmasa da davranışsalcılık uluslararası ilişkiler disiplininin daha bilimsel bir hal almasında büyük rol oynamıştır. Bu eleştirilerin neticesinde ortaya çıkan neorealizm ve neoliberalizm olarak adlandırılan teoriler ile birlikte alan daha bilimsel çalışmaya uygun, ampirik bir disiplin olma yolunda büyük bir adım atmıştır.²²⁶

1.3.Neo-Liberalizm

Bu iki tartışma neticesinde iki çok etkili teori ortaya çıkmıştır. Bunlar etkilerini günümüzde dahi sürdüren pozitivizm, post-pozitivizm tartışmasının birinci kanadını oluşturan neorealizm ve neoliberalizm teorileridir. Davranışsalcı ekolün getirdiği eleştiriler karşısında birinci büyük tartışmanın iki tarafı olan idealizm ve realizm kendilerini daha bilimsel biçimlerde kendilerini formüle edilerek yeniden üretilmişlerdir. Bunlardan ilki Joseph Nye ve Robert Keohane gibi akademisyenlerin öncülüğünde ortaya çıkan Liberal Kurumsalcılık olarak da adlandırılan neoliberalizmdir. Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde “*the second best theory*” olarak anılan ve realizmin dominantlığının çoğunlukla gerisinde kalan bir düşünce olan uluslararası ilişkiler liberalizmi 1970’li yıllara kadar artan küreselleşme ve ticari büyüme ile yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Doğu-Batı rekabetinin özellikle 1970’li yıllarla birlikte bir yumuşama(*detant*) sürecine girmesi ve teknolojik gelişmeler ışığında sonraları “bilgi devrimi” olarak adlandırılacak ilerlemeler dünyayı daha küresel bir yer haline getirmiştir.²²⁷

Özellikle Batı blokunun kendi içindeki uluslararası ilişkilerinde var olan konular artan bir biçimde yatırım, ticaret, bölgesel entegrasyon, turizm, iletişim ve benzeri olmaya başlamıştır. Kıta Avrupa’sında ve Japonya’da artan refah devleti ve

²²⁵ Eralp, **Ibid.**, s. 62.

²²⁶ Kaya, 2008, **Ibid.**

²²⁷ Joseph Nye, "Public Diplomacy and Soft Power", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 616, Public Diplomacy in a Changing World (Mar., 2008).

tüketim yönlü politikalar sınır ötesi mal ve hizmet akışının düzenlenmesi yönünde bir talep meydana getirmiştir. Bu sebepten artan bir liberalizm fikri beraberinde ütopyacı liberalizm anlayışının yeniden ve bilimsel olarak formüle edilmesi çabalarını doğurmuştur. Sosyolojik liberalizm olarak adlandırılan bu çabaların ilki Karl Deutsch tarafından geliştirilmiş, ticari ve iletişimsel faaliyetlerin farklı ülkelerdeki insanlar arasında ortak kimlik ve değer oluşumuna yardımcı olduğunu öne sürerek, iş birliğine yönelik faaliyetlerin savaşı daha istenmeyen ve daha maliyetli bir durum haline getirdiğini söylemiştir.²²⁸

Batı ittifakı arasındaki ilişkilerin açıklanmasında teorik olarak var olan bu tartışmayı Joseph Nye ve Robert Keohane daha ileriye taşımışlardır. Japonya ve Batı ittifakı arasındaki ilişkileri *karmaşık karşılıklı bağımlılık teoremi* ile karakterize etmişlerdir. Büyük çok uluslu şirketler arasındaki ilişkiler, Karl Deutsch'un bahsettiği ilişki biçimini birçok ulusötesi formda ileriye taşımışlardır. Bu anlayışa göre hiyerarşik bir yüksek politika alçak politika (*high politics-low politics*) ilişkisi mevcut değildir. Güvenlik sorunlarının ekonomik sorunlardan daha mühim bir mahiyeti yoktur. Batı ittifakı arasında tanımlanan bu ilişki biçimine *bağımlılık liberalizmi* adı verilir.²²⁹ Bu bağımlılık kurumlar vasıtasıyla derinleştirilmektedir. Bu kurumlar nezdinde kurulan ilişkiler devletler arasında çeşitli uluslararası rejimler kurmaktadır.

Neorealizm içerisine dâhil edilebilecek bir başka anlayış ise cumhuriyetçi liberalizm olarak adlandırılan ve Michael Doyle tarafından öne sürülen anlayıştır. Bu anlayış bizim kendi çalışmamızda kullanacağımız Immanuel Kant'ın liberal fikirlerinden de etkilenerek, liberal demokrasilerin savaşa yatkın olmadığı varsayımı üzerine kurulmuştur. Doyle'un demokratik barış teoremi üç temel ayaktan meydana gelmektedir. Bunlar demokratik devletler arasındaki barışçıl çatışma çözümlemeleri, demokratik devletlerin ortak paylaştıkları değerler ve demokrasiler arasındaki ekonomik iş birliğidir.²³⁰ 1970'li yıllarda oldukça popüler olan bu pozitif yönlü

²²⁸ Eralp, **Ibid.**

²²⁹ Ayrıntılı bilgi için: Robert Keohane, Joseph Nye, **Power and Interdependence**, Pearson Publishing, New York, 2001.

²³⁰ Eralp, **Ibid.**, s. 67.

yaklaşım Kenneth Waltz tarafından 1979 yılında ortaya atılan ve neorealizm olarak adlandırılan yaklaşım tarafından sarsılmıştır.

1.4.Neo-Realizm

Neorealizm temelde klasik realizmin davranışsalcı eleştiriler karşısında yeniden formüle edilmiş halidir. Davranışsalcı ekol, klasik realizmi onun kuramlarının yeterince bilimsel olmaması nedeniyle eleştirmiştir. Davranışsalcı ekole göre bu kuramların deneyimi yapılmamış ve deneyime açık olmayan hipotezler üzerine kurulmuştur. Klasik realizmin insan doğası hakkındaki varsayımları, siyasi yaşamda objektif ve sübjektif yönlü ayrımlar yapması ve sistemin aktörlerinin sadece devlet merkezli olarak anlaşılması konusunda yapılan eleştirilere cevap Kenneth Waltz tarafından verilmiştir.²³¹

Sistematik bir realist teori kurma amacıyla Waltz savaş konusunda üç temel varsayımda bulunmuştur. David Singer'in yapmış olduğu eleştiriler²³² neticesinde Waltz, savaşı bir *çözümleme düzeyi* sorunu olarak inceler.²³³ Savaşın ilk açıklaması insan doğasında yatmaktadır. İnsan doğası sabittir, kendi çıkarı peşinde koşar, özünde kötü ve bencildir. Temel aktör olarak varsayılan devlet ve insan arasında bir bağ kuran Waltz devletin yapısını da bu sebepten savaşa eğimli olarak varsayar. Ayrıca devletleri demokratik ve anti demokratik olarak ikiye ayırmıştır. En son olarak sistemin yapısı ise anarşiktir. Anarşinin anlamı devletler üzerinde bir üst otoritenin mevcut olmayışıdır.²³⁴

Waltz'a göre savaşlar çıkar, çünkü onları engelleyecek bir şey yoktur.²³⁵ İnsan doğası ve devletin yapısı da bu durumda önemli olsa da temel mesele uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Waltz'a göre bu yapı bir güç ikilemi yaratmaktadır. Devletler kendi güvenliklerini sağlamak için diğer devletleri tedirgin ederler ve böylelikle karşılıklı bir güvenlik endişesi ortaya çıkar.

²³¹ Aydın, **Ibid.**, s.99.

²³² David Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", **World Politics**, , The International System: Theoretical Essays, Vol. 14, No. 1, Ekim-1961, ss. 77-92, Singer bu eserinde uluslararası ilişkiler içerisinde analiz düzeyi sorunsalına değinmiştir.

²³³ Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Publishing, Massachusetts, 1979, s. 61.

²³⁴ **Ibid.**

²³⁵ Kenneth Waltz, **Man, the State, and War**, Columbia University Press, New York, 2001, s.188.

Esasında Waltz yapısalcı bir teori kurmayı amaçlamıştır.²³⁶ Bu yapısalcılığın altında bilim kuramlarını indirgemeci ve bütüncül olarak ikiye ayırması yatmaktadır. İndirgemeci kuramlar daha birim düzeyli analizleri kullanırken bütüncül kuramlar sistem düzeyli bir analizi tercih ederler. Waltz'ın kurmaya çalıştığı teorem daha bütüncül ve yapısal bir kuramdır çünkü birim düzeyli sorunların savaşı ortadan kaldırmayacağını onların sadece savaşın belirtilerini gösterebileceğini söyler.²³⁷ Bu yüzden Waltz'a göre savaşları önlemenin yolu sistemin analiz edilmesinde yatmaktadır. Devletler arası etkileşimi devletler değil bizzat sistemin kendisi belirlemektedir. Sistemin kendisine özgü nitelikleri vasıtasıyla devletler nasıl bir politika izlemek isterlerse istesinler, sistemin kurallarına göre davranırlar. Bu yapı kendiliğinden oluşmaktadır. Yapı, içerisindeki birimlerin etkileşimi ile ortaya çıksa da ortaya çıkan bu eylemin başlangıçta amaçlanmayan, birimleri sınırlayıcı ve koşullandırıcı bir durum yaratır.²³⁸

Yapısalcılığın eleştirisi sonrası geliştirilen bu kuramda Waltz, kuramcının görevini tanımlayarak, bunun değişimin açıklanması değil, tekrar eden durumların ortaya çıkarılması olarak belirler. Bir nevi değişimi yadsımak olan bu düşünceye göre tarihsel bir evrim mevcut değildir, tıpkı klasik realizmde olduğu gibi tarihsellik kendini farklı zamanlarda tekrar eden durumlardan oluşur. Bu tecrübelerden faydalanılmayacağını, sistemin doğal yapısı gereği savaş halinin devam edeceğini öne sürer. Yapısalcıların bahsettiği değişim kavramının birimler arasındaki farklı düzenlemeler olduğunu söyler. Ona göre değişim küçük çaplıdır, sistemsel olarak bir değişim yoktur çünkü sistemin anarşik karakteristiği zamanlar ötesidir.²³⁹

Buna göre yapı analizi yapan Waltz'a göre sistemin üç özelliği vardır. Bunlardan ilki düzenleyicilik özelliğidir. Bu esasında anarşinin düzenleyicilik rolünü oynamasıdır. Temel aktör olan devletler kendi kendisine yardım prensibi ile hareket ederler ve bu aktörlerin güçlerine göre sistem içerisinde bir hiyerarşi oluşur. Hiyerarşi sistemin ikinci özelliğidir. Birbirinden işlevsel olarak ayrılmış ancak birbirine eşit

²³⁶ Faruk Yalvaç, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, içinde Ed.:Atilla Eralp, “Devlet, Sistem ve Kimlik”, İletişim Yayınları, 2008, s.136.

²³⁷ Waltz, *Ibid.*, 1979.

²³⁸ Yalvaç, *Ibid.*, s. 140.

²³⁹ Waltz, *Ibid.*, 2001.

egemenlikleri ve yaptıkları iç işlemler açısından aynı olan birimler uluslararası sistemi oluşturur. Hiyerarşi sistem içerisinde iş bölümü ve uzmanlaşmaya yol açabilir ancak anarşi birimleri birbirine benzetir. Bu birbirine eşit, egemen, işlevsel olarak ayrı fakat iç işlevlerinde aynı olan birimler arasındaki etkileşimlerde belirleyici faktör güç dağılımıdır. Güç dağılımı sistemin üçüncü özelliğidir ve neticesinde kutuplar oluşur.²⁴⁰

Sistemin içerisinde ve özünde var olan anarşi bir rekabet yaratmaktadır. Rekabet güvenlik dolayısıyla birimleri birbirine benzetir, yani taklit üretmektedir. Bu şekildeki bir etkileşim ile anarşi işlevini yerine getirerek sistem içerisindeki birimleri taklit vasıtasıyla birbirine benzetir. Güç dağılımı değişse bile sistemin güç dengesi özelliği ve anarşik yapısı değişmez.

Waltz uluslararası ilişkiler hakkındaki her şeyi açıklayamadığını kabul eder ancak ona göre yaptığı çalışma uluslararası ilişkilerin oldukça önemli kanun durumlarını açıklamıştır. Bunlardan ilki büyük güçler kendi aralarında bir dengeye doğru yönelmeye eğilimlidirler. Soğuk Savaş döneminde ülkeler iki kutuplu bir sistem içerisinde birbirini dengelemek için çaba göstermişlerdir. Soğuk Savaş'ın ardından gelen süreçte ise ABD'nin dominant olduğu bir sistem gibi görünse bile, işin esasında ABD'nin de diğer ülkeler tarafından dengelenmesi yönünde politikalar izlendiği görülmektedir. İkinci olarak daha küçük ve güçsüz devletler kendi özerkliklerinin müdafaası için kendilerini büyük güçler ile ittifak yapma çabası içine sokarlar. Waltz'a göre devletler bir güç arayışındadır, kendi çıkarlarını öncelikli tutar ve güvenlik güdüsüyle hareket ederler. Bu eylemler insan doğası kaynaklı değil, sistem yapısından ve devletleri buna zorlamasından kaynaklanmaktadır. Devletler arasında iş birliği olabilir ancak devletler bunu yaparken bile kendi güçlerini arttırmayı amaçlarlar.²⁴¹

Neoliberalizmin etkin olduğu 1970'li yılların aksine Waltz'ın neorealizmi uluslararası ilişkiler alanında hızla yayılarak günümüze kadar daha etkin bir biçimde var olagelmıştır. Ancak bu durum neoliberal anlayışın yadsınması sonucunu doğurmamaktadır. Neoliberalizm ise kendi varsayımlarını kurumsallaşma, bağımlılık ve demokrasi temelinde yoğunlaştırarak ilerlemektedir.²⁴² Buna rağmen

²⁴⁰ Yalvaç, **Ibid.**, s. 142.

²⁴¹ Dunne, **Ibid.**, s. 92.

²⁴² **Ibid.**, s. 112.

neoliberalizm, neorealizmin birçok düşüncesini kabul etmiş durumdadır. Neo-neo sentezi odaklı bazı çalışmalar yapılmış olsa da²⁴³ halen daha bu konuda kesin bir tutarlılık içeren bir uzlaşma söz konusu değildir.

Neorealizm büyük oranda uluslararası ilişkiler alanında etkili olsa da eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Faruk Yalvaç'a göre bu eleştiriler temelde 6 ana başlık altında toplanabilir.²⁴⁴ Özellikle yapısalcı kanattan yoğun olarak ve epistemolojik köklere karşıt olarak Soğuk Savaş sonrası etkinliğini arttıran post pozitivist görüşten akademisyenlerce eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin sonucunda uluslararası ilişkilerin üçüncü büyük tartışması olan pozitivism post-pozitivism tartışması karşımıza çıkmaktadır.

Neorealizme yapılan eleştirilerden ilki devlet anlayışına yöneliktir. *Sistem* kavramının devlet üzerinden açıklanmasına rağmen, “devlet” kavramının oluşumu, neorealizmde açıklanmamıştır. Dahası neorealizm *indirgemecilik* gerekçesiyle kendinden önceki yaklaşımları eleştirirken, sistemin ana birimleri olarak sistemi devletler üzerinden açıklamakla kendisi de bir indirgemeciliğe düşmektedir. Bir diğer indirgemecilik ise sistemin sadece siyasi bir yapı olarak düşünülmesidir. Toplumsallık ve kimlik gibi kavramlar bu yapı içerisine dâhil edilmemiştir.²⁴⁵

Bir diğer önemli eleştiri konusu ise post-pozitivism olarak anılan görüş tarafından yapılmıştır. Buna göre pozitivist bir anlayışla kurgulanan neorealizm teorisi değişime kapalıdır. Sistem zamanlar ötesi olarak varsayılmış ve içindeki öğelerin güç dağılımı değişse bile sistemin kendisinin değişmesi olanaksız kabul edilmiştir. Oldukça teknik bir dil ile oluşturulmuş olması post pozitivistler tarafından yapılan bir diğer eleştiridir. Sistem analizinde ampirisizmi benimseyen neorealizm, esasında klasik realizmin normatif bakış açısıyla oluşturulan pratik düşünme tarzının önünü

²⁴³ Robert Keohane 1993'te yaptığı *Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War* çalışmasında neo-neo sentezini liberal bir bakış açısıyla formüle etmeye çalışmıştır. Ayrıca Barry Buzan yine aynı yıl *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism* adıyla yaptığı çalışmasında neo neo sentezi realist bir görüş ile uzlaştırmaya girişmiştir.

²⁴⁴ Yalvaç, *Ibid.*, s. 145.

²⁴⁵ Alexander Wendt, “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, C.46, No:2, 1992, s. 395.

kapatmıştır. Bu nedenle bir meşruiyet kaynağı yaratma amaçlı olarak oluşturulmuştur.²⁴⁶

Öte yandan neorealizm tarihi yadsıması konusunda eleştirilir. Neorealizmdeki tarih anlayışı bir süreci yansıtmaz, süreç olmadan pratikleri, gücü ve politikanın açıklanması oldukça zordur. Neorealizmin insanı bu varsayıma göre eleştirel değil, ekonomik insandır. Kendi çıkarı peşinde koşar ve herhangi bir eleştiri getirmez. Pratik olarak özünde bir yapısal sınırın açıklanması amaçlanmıştır. Gücün toplumsal ve tarihi temelini irdelemez, bunun yanında kültürü de gücün kaynağını açıklamaz. Gücü indirgemeci bir anlayışla sadece askeri güç olarak görür.²⁴⁷

Özellikle yapısalcı kanattan gelen bir diğer eleştiri ise değişim konusundadır. Neorealizm sistemin değişimini açıklamadığı yönünde eleştirilmiş, ayrıca devletlerin sistemi yeniden ürettiğini kuramsallaştırabilmesine rağmen nasıl değiştirdiğini açıklayamamaktadır. Waltz'ın neorealizmde değişim ya yoktur ya da kutupsal bazlı güç dağılımı değişimi vardır. Yapısalcılar buna karşı çıkarak değişimin sistemin özünde olduğunu savunurlar. Ayriyeten sosyo-ekonomik olarak bir açıklama ve orta çağ sisteminden modern sisteme geçişi açıklamada neorealizmin sorunlu olduğunu iddia ederler.²⁴⁸

Neorealizme yapılan bir diğer eleştiri ise normları ve kuralları açıklamakta yetersiz kalmasıdır. Devletler arası etkileşimin kurallarını açıklamaz. Kural ve iş birliği konusunu bir hata olarak görür. Amaçsallığın devletleri kurallara ve iş birliğine ittiğini öne sürer ancak yapılan sistem tanımında bu amaçsallığa bir yer yoktur. Özellikle Wendt tarafından yapılan bir eleştiriye göre anarşi bile devletlerin yaptığı bir kuraldır.²⁴⁹ Yani sistem içerisinde bir kuralsızlık durumunun anomali olarak kabul edilmesi yoğun olarak eleştirilmektedir. Bununla beraber anarşinin tek bir model olmadığı ve farklı türlerinin olduğu yönünde eleştiriler mevcuttur. Barry Buzan'a göre iş birliği düzeyinin yoğun olması anarşiyi olgunlaştırmaktadır.²⁵⁰ Anarşi bu sebeple

²⁴⁶ Aydın, *Ibid.*, s. 79-80.

²⁴⁷ Yalvaç, *Ibid.*, s. 146.

²⁴⁸ Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.63, No:3, 2008.

²⁴⁹ Wendt, *Ibid.*, 1992, s. 399.

²⁵⁰ Barry Buzan, "From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory", **International Organization**, Vol.47, No:3, 1993, s. 345.

kuralsızlık değil, kurallara uyarak işleyen bir sistem haline gelir. Hedley Bull ve Watson ise uluslararası toplum ve uluslararası sistem ayrımını yapmaktadır. Buna göre uluslararası toplumda ortak kurallar mevcuttur. Uluslararası sistemde ise birimlerin davranışı birbirine göre şekillenmektedir.²⁵¹ Dessler ise pozisyonel ve dönüşümsel bir ayrıma gitmektedir. Yapı, birimin davranışlarını sınırlasa da bunu belirleyemeyeceğini öne sürer. Yapıyı eylemin bir aracı olarak kabul eder.²⁵²

Yapı-eden sorunu Neorealizme yöneltilen önemli eleştirilerden bir diğeridir. Yapı-eden sorunu(agent-structure) özellikle postpozitivist akademisyenlerce literatüre kazandırılmış, yapısalcılık kökenli bir ontolojik sorundur. Buna göre eylemi yapanların yapıları şekillendirdiği varsayımı ile yapıların eylemi yapanları şekillendirdiği varsayımı arasında bir tartışma mevcuttur. Neorealizme yönelen eleştiri kısmında, neorealizmin sadece yapılar önem verip yapanlarla hiç ilgilenmediği konusu öne çıkmaktadır.²⁵³ Yapanlara verilen sistemi yeniden üretme rolü aktif bir biçimde üstünde durulmayan bir konu durumundadır. Bu sebeple yapılar sadece sınırları çizer ve yapanları şekillendir. Bu bakış açısı, yapanların yapılar nezdinde yapabileceklerini sınırlarken, onlara aktif bir rol vermemektedir. Bu duruma karşılık olarak ayrı ayrı biçimde Wendt ve Dessler tarafından, köklerini Roy Bhaskar'ın felsefi yaklaşımından alan yapılanma kuramları geliştirilmiştir.

Neorealizm birçok eleştiriye konu olsa bile mevcut Uluslararası İlişkiler literatürü içerisinde yoğun bir biçimde kaynak gösterilmeye, kullanılmaya ve yeni bakış açıları geliştirerek sistem analizi yapılmasında etkin bir teori olarak ilerlemeye ve büyümeye devam etmektedir. Bizim bu çalışmada üzerinde duracağımız Alexander Wendt'in yapılanma kuramı temelli sosyal inşacılık teorisi de bir nevi neorealizm eleştirisi sonrasında şekillenmiş ve eksik yönlerini tamamlayarak sistemi açıklama da daha tutarlı olmaya çalışmaktadır. Biz sosyal inşacılık teorisi içerisine ek olarak Immanuel Kant'ın liberal bakış açısının köklerini oluşturduğu düşüncelerinin uluslararası ilişkiler alanında kullanılabilecek çıktısı olan ebedi barış teoremini oydaştırmaya çalışacağız. Böylelikle ilk Uluslararası İlişkiler teorilerinden daha

²⁵¹ Ibid., s. 348.

²⁵² Yalvaç, **Ibid.**, s. 148

²⁵³ **Ibid.**

bilimsel hale gelmiş olan Neo-Neo tartışmasının içine biraz yapısalcılık biraz da post-pozitivizm katarak, bunları ortak noktalarından yakalayarak daha kapsayıcı ve açıklayıcı bir sistem işleyişini ortaya koymak amacındayız.

2. Sosyal İnşacılık Teorisi

Tıpkı İkinci Dünya Savaşı'nın meydana gelmesini açıklayamayan İdealizm-Realizm tartışmasının eleştirilmesi ile neo teorilerin ortaya çıkması gibi, inşacı ve post-pozitivist yaklaşımlar Soğuk Savaş'ın sona ermesini açıklayamayan neo teorilerinin eleştirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın bitişini öngöremeyen neo teoriler, inşacı teoriler tarafından, uluslararası ilişkilerde aktör kimliklerine ve devletlerin sosyo kültürel yapısına yönelik yapılan vurgularla eleştirilmişlerdir. Temelde sosyoloji ve sosyal teoriye dayanan inşacı yaklaşımlar, ilk başta kendilerini neoliberalizm ve neorealizm gibi rasyonalist teorilere rakip olarak görmüşler ve epistemolojik tartışmalarla birlikte İngiliz Okulu'ndan etkilenmişlerdir.²⁵⁴ İnşacılık kavramı ilk olarak Nicholas Onuf'un *World of Our Making* adlı çalışması ile Uluslararası İlişkiler literatürüne giriş yapmış²⁵⁵ ancak literatür içinde Alexander Wendt'in eserleri ile popüler hale gelmiştir.

İnşacılar göre bir şey inşa edilmezse var olamaz. Çevremizde doğal olanın dışında var olan her şey insan yaratıcılığının bir ürünüdür. Para, şirketler, örgütler gibi kavramların varlığı onlara yüklenen anlam ile birlikte inşa edilmiştir.²⁵⁶ İnşacılar göre uluslararası politik nesnel bir gerçeklik değil, aktörlerin inşa ettiği bir mevhumdur.

Disiplin içerisindeki inşacı yaklaşımlarda İngiliz Okulu etkisi görülmekle birlikte, genel olarak İnşacılığın temelleri Uluslararası İlişkilerden ziyade sosyoloji ve sosyal teoride bulunmaktadır. Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki iki kutuplu yapının sona ermesini açıklamakta yetersiz kalan neorealizm ve neoliberalizm teorileri ile epistemolojik zemindeki tartışmalardan etkilenerek şekillenmiştir. İnşacılığın temelinde, öznenin bilgiyi pasif bir biçimde elde

²⁵⁴ Bahar Rumelili, **İnşacılık/Konstrüktivizm**, içinde Kerem Ünüvar(Ed.), Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İletişim Yay., İstanbul, 2014, ss.151-173.

²⁵⁵ Nicholas Onuf, **World of Our Making**, University of South Carolina Press, Columbia, 1989.

²⁵⁶ Karin Marie Fierke, "**Constructivism**", içinde, International Relations Theories Discipline and Diversity Ed. Tim Dunne, Milija Kurki ve Steve Smith, 187-204. Oxford: Oxford University Press, 2013.

etmeyip, öznenin bilişsel yapıları vasıtasıyla bilgiyi yorumlayarak öğrendiği Kant'çı bilim felsefesi yaklaşımını benimsemiştir.²⁵⁷

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde Onuf ile başlayan inşacılık anlayışı içerisinde genelde sosyoloji temelli olan, sosyal teori, dilbilim post yapısalcılık sosyolojik kuramsalcılık gibi kuram ve yaklaşımların etkileri bulunmaktadır. Disiplin içinde, üçüncü tartışmada konumlandırılan inşacı teoriler, üçüncü tartışmanın genelinde sürdürülen epistemolojik tartışmanın içine yer almayarak, kendilerinin diğer teorilerle ontolojik²⁵⁸ bir farkı olduğunu iddia etmişlerdir. Sözü edilen bu ontolojik fark, aktörleri bulundukları sosyal ortamdan bağımsız olarak kabul eden neo teorilere yönelik bir eleştiriden kaynaklanmaktadır. Aktörler içinde bulundukları ortamdan ayrı değildir ve her ne kadar ortada bir maddi varlık olmasa da bahsi edilen bu varlığa yüklenen anlamlar çerçevesinde aktörlerin varlıkları ortaya çıkar²⁵⁹. Bu durum inşacı yaklaşımları pozitivism ve post pozitivism arasında bir “orta zemin” oluşturmaya itmiştir.²⁶⁰

Diğer taraftan, “Uluslararası sistem doğal olarak mı oluşmuştur yoksa onun unsurlarını biz mi belirleriz?” sorusuna bir yanıt aramak amacıyla 1979 yılında yayımlanan “*The Theory of International Politics*” isimli çalışmasıyla, disiplin içerisinde büyük bir etki yaratan Kenneth Waltz’ın sistem analizinin Alexander Wendt tarafından eleştirilmesiyle daha kapsamlı bir teori haline gelmiştir. Literatürde Sosyal İnşacılığın ılımlı hali olarak bilinen çalışmasında Wendt, sosyolojiden feyz alarak Antony Giddens’in Yapılaşmacılık Teorisinden ve ilk Amerikan sosyologlarından George Herbard Mead’ın Sembolik Etkileşimcilik Teorisinden yararlanmıştır.

²⁵⁷ Wendt, **Ibid.**, 2016, s. 119.

²⁵⁸ Ontoloji, varlığın doğası üzerine metafizik bir kavramdır. İnşacı teoriler, aktörlerin varlıklarının birlikte var oldukları sosyal ortamdan ayrı ve bağımsız olmadığını, bu birimlerin maddi olarak aslında var olmadığını ancak onlara verilen anlam ve değerlerin onları var ettiğini savunmaktadır.

²⁵⁹ **Ibid.**, s. 152.

²⁶⁰ **Ibid.**, s. 153.

2.1.Yapılaşmacılık ve Sembolik Etkileşimcilik Kuramları²⁶¹

Yapılaşmacılık Teorisine göre; sosyal yapılar insan eyleminin ortasındadır.²⁶² Onlara gömülüdür.²⁶³ Giddens'ın Yapılaşmacılık teorisi biçimsel bir sosyal teoridir²⁶⁴ ve yapı/eden(agent-structure) ikiliğine bir cevap olarak görülebilir. Yapı/eden ikiliği, kavramsal olarak hangisine odaklanılacağı konusundaki tartışmadan ileri gelir.

Yapılaşmacılık teorisine göre biz toplumu şekillendiririz, toplum da bizi şekillendir.²⁶⁵ Davranış ve yapı iç içedir, insanlar sosyalleşme sürecine girerler ve var olan sosyal yapılara bağımlı hale gelirler, ancak aynı zamanda sosyal yapılar da insanların davranışlarıyla değiştirilmektedirler. Bir başka deyişle, sosyal yapılar insan davranışlarının aracı olduğu kadar bu davranışların da bir sonucudur. Sosyal yapılar insanların davranışlarını sınırlar, ancak insan davranışı için fırsatlar da yaratır.²⁶⁶ Bu durum sistemi bir toplum gibi addederek yansıtma yoluyla uluslararası sisteme uyarlandığında, sistem devletleri, devletler de sistemi karşılıklı ve sosyal olarak inşa etmektedir. Sosyal sistemlerin yapısal özellikleri, sosyal davranış biçimleri haline dönüşür. Bu davranış biçimleri ise zaman ve mekânda birbiri ardına yeniden üretilerek var olurlar. Kurumların yapılaşması; zaman mekânın içinden geçip sıkışarak, istikrarlı bir sosyal eyleme dönüşme biçimi olarak anlaşılabilir.²⁶⁷ Yapılaşmacılık teorisinin zaman mekân geçirgenliği; coğrafya, tarih ve sosyolojiye kadar birçok disiplinler çeşitliliğin yeniden düşünülmesi ve üretilmesi anlamına gelir. Yapılaşmacılık kuramında yapı; sosyal olarak yeniden üretimde rol oynayan, tekrarlanan kurallar ve kaynaklar olarak kabul edilir; sosyal sistemlerin kurumsallaşmış yapıları zaman ve mekân boyunca istikrarlılaştırılmış ilişkiler meydana getirirler.²⁶⁸

²⁶¹ Bu tezin yazarı tarafından kaleme alınan bu bölüm, www.iktisadi.org sitesinde daha önce yayımlanmıştır.

²⁶² http://www.utwente.nl/cw/theorieenoverzicht/Theory%20Clusters/Organizational%20Communication/Structurational_Theory/ (e.t. 30/07/2015)

²⁶³ İng.: *Embedded*.

²⁶⁴ Antony Giddens, **The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration**, Cambridge: Polity, 1984, s.177.

²⁶⁵ Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", **International Organization**, Vol. 41, No. 3, Yaz-1987, s. 338.

²⁶⁶ **Ibid.**

²⁶⁷ Bu sürecin en bilindik örneklerinden bir tanesi de "Devlet" kurumudur.

²⁶⁸ **Ibid.**

Buna göre; eylem ve yapı birbirini karşılıklı olarak şekillendirir, ancak bu durum zaman ve mekâna göre sürekli olarak yinelenmesi dolayısıyla kurumsallaşma meydana getirir ve hiç durmadan sonsuza dek sürer.²⁶⁹ Bu yüzden tek bir sistem tanımı yapılamaz, çünkü sistem döngüsel, yani zaman ve mekâna göre aktörlerce yeniden şekillenen bir şeydir. Sistemin yeniden şekillenmesi, aktörleri de yeniden şekillendirir. Böylelikle sonsuz bir biçimde bir değişim meydana gelir.²⁷⁰ Bu yaklaşımı uluslararası sistem bağlamında düşünmek istediğimizde, bunun daha makro boyutta kurulması gerekmektedir. Yapı; uluslararası sistem Eden; devletler ve diğer aktörler olarak varsayıldığında, uluslararası sistemin kurumsallaşması zaman ve mekân boyunca değişip dönüşerek sosyal olarak inşa edilecektir.

Alexander Wendt'in sosyal inşacılığı teorileştirirken kullandığı ikinci sosyolojik bakış açısı ise Sembolik Etkileşim Teorisi(Kuramı)'dır. Bu teoriye göre; “biz” etrafımızdaki dünyayı, günlük sosyal etkileşim vasıtasıyla sosyal olarak inşa ederiz.²⁷¹ Kendimiz ve diğerleriyle girdiğimiz etkileşim, kendimizi nasıl tanımladığımız, karşımızdakini nasıl tanımladığımız ve toplumu nasıl tanımladığımız gibi unsurlar birer sosyal ortaklık olarak inşa edilir.²⁷² Bu teori, doğru olduğunu düşündüğümüz “gerçeği” nasıl yarattığımıza, dünyaya kendimizi nasıl sunduğumuza ve birbirimizle iletişim kurarken kullandığımız sembollere odaklanır.²⁷³

Örnek vermek gerekirse, ilk Amerikan sosyologlarından George Herbert Mead, İngilizce ben manasına gelen, “I” ve “Me” arasında bir ayrıma gider. Ben(I); toplumda aktif bir öznedir, kişinin tam olarak kendisidir. “Me” ise diğerleri tarafından algılanan bir objedir, kişinin kendisine yüklediği sosyolojik anlamdır. Son dönemlerin modası olan selfie(öz çekim) üzerinden bunu anlatabiliriz. Selfie 'de kendimizin görüldüğü şey; Ben(I)'dir. Ancak çekerken olmayı istediğimiz, tip, yer, kıyafet, objeler, tavır ise diğerleri tarafından algılanmak istediğimiz ben(me)'dir.

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Ashley Crossman, “Learn About Symbolic Interactionism”, <http://sociology.about.com/od/Sociological-Theory/a/Symbolic-Interaction-Theory.htm> (E.T.:30/07/2015)

²⁷² Ibid.

²⁷³ Ibid.

Buna göre; bir nesneye yüklediğimiz anlam, onu bizim için gerçek yapan unsurdur. Bunun toplumsal olarak yansıması ise, kendi gerçeğimizi başkalarıyla paylaşarak bir etkileşim yaratmaktır. Böylelikle oluşan sistemde gerçek, aslında birinin ona yüklediği anlamdan meydana gelen sembolik bir şeydir. Hatta sistemin kendisi sembolik bir şeydir.²⁷⁴

Bu yaklaşımı uluslararası sisteme uyarlırsak, uluslararası sistem devletlerin yarattığı bir şeydir.²⁷⁵ ve sisteme yüklenen anlama göre yeniden düzenlenebilir. Sistemi dönüştürmek, yeniden üretmek ve şekillendirmek için ona yüklenen anlamın algısal olarak değiştirilebilmesi gereklidir. Ancak devletler de insanlar gibi kendi güvenlikleri için çoğunlukla statükoyu devam ettirmeye eğilimlidir. Bu dönüşüm ortak bir temelde olursa, sistem içindeki aktörler kendilerini güven içinde buldukları ortamı yeniden üreterek, kendiliğinden bir sistem daha kuracaklardır. Bu noktada yapı/eden ikilemi yeniden devreye girerek, dönüştürülen sistemin zaman ve mekân içinde dinamiklerini yeniden üreterek kurumsallaşmayı sağlayacaktır.

2.2.Sosyal İnşacılığın Genel Kavramları

İnşacı yaklaşımlar ontolojik olarak sosyal bir varlık olan aktörlerin onların içinde bulunduğu ortamın normatif anlamlarında ayrı düşünülemediğini öne sürmektedir.²⁷⁶ Devletleri devlet yapan şey onlara atfedilen egemenlik fikridir. Bu algı sistem içinde oluşturulmuş ve benimsenmiş, böylelikle esasında maddi bir varlığı bulunmayan devlet meydana gelmiştir. Devleti meydana getiren şey bir sosyal gerçekliktir ve bu gerçeklik türü tıpkı maddi gerçeklikler gibi aktörleri derinden etkilemektedir. Ancak gerçekliğin sosyal inşası süreci bir anda, isteyerek veya öznel bir biçimde oluşmaz.²⁷⁷ Sosyal gerçekliğin değerinin düşürülmesi veya başka bir gerçekliğe değer ihtiva etmesi de yine sosyal olarak inşa edilmektedir. Güç dengesi, tıpkı egemenlik gibi, devletlerin ona değer vermekten vazgeçmesiyle ortadan kalkabilecek bir sosyal kabul değildir.²⁷⁸ Bu biçimdeki yapılar sosyal inşa sürecinden geçmek kaydıyla evirilebilir, dönüşebilir veya değişebilir. Sosyal İnşacılığın ortaya

²⁷⁴ **Ibid.**

²⁷⁵ Wendt, **Ibid.**, 1992, s.399.

²⁷⁶ Rumelili, **Ibid.**

²⁷⁷ Wendt, **Ibid.**, 2016, s. 143.

²⁷⁸ **Ibid.**, s. 176-177.

çıkış sebeplerinden biri olan değişimi anlamak noktasında bu varsayım önem arz etmektedir. Öte yandan inşacı gelenek maddi faktörler ile sosyal faktörleri birbirine rakip olarak konumlandırmamaktadır.

Sosyal faktörler maddi faktörlere anlam kazandırmaktadır.²⁷⁹ Bir nesneye atfedilen anlam, o nesneyi şekillendirerek ona olan bakışı ve davranışları belirlemektedir.²⁸⁰ Burada sosyal inşacılığın diğer anlayışlara göre önemli bir farkı olan uygunluk mantığı devreye girmektedir. Buna göre, inşacı özneler algı, norm, değer, dil gibi kavramlarla beslenerek yapı ve fail ikiliği çerçevesinde öznelerarası oluşturulmuş olan bir sistemde normatif bir mantık kurulmuş olur. Akılcılığın menfaat peşinde koşulan sonuç mantığından farklı olan bu normatif mantık, davranışları sınırlamakta ve kimlikleri inşa etmektedir.²⁸¹ Bu anlamda, özneler arası olarak paylaşılan, kurumsallaşmış normlar, kurallar, fikir, inanç ve değerler uluslararası siyasetin aktörlerini yönlendirmektedir. Sosyal inşacılar göre kimlikler ve çıkarlar verili değildir. Normlar ve kuralların uluslararası yapıya entegre oluş seviyesine göre entegrasyon sağlanmakta ve kimlikler ile birlikte çıkarlar buna bağlı olarak bir değişim içerisinde olmaktadır. Eski düşmanlar işbirliği yapmayı öğrenebilir ve bu durumda sistemsel olarak iki taraf arasındaki anarşi düzeyi azalır.

Bu çerçevede sosyal inşacılar içinde bulunan yapıyı ve kimlikleri oluşturan unsurları üçe ayırmışlardır. Bunlar; normlar, fikirler, söylemler ve kurallardır. Bu unsurların da hangi biçimde birbiri ile iç içe geçtiğini göstermek yapısal teorisyenin görevidir.²⁸² Bu kapsamda, yapı içindeki normlar belli bir kimliğe uygun olarak görülen davranış standartları olarak tanımlanmaktadır.²⁸³ Normlar kimi zaman aktörlerin kimliklerini tanımlayan kurallar olarak görülmekle birlikte bunların kurucu ve düzenleyici etkileri bulunmaktadır. Her bir maddi ve sosyal faktörün uyması genel kabul görmüş belirli normları bulunmaktadır. Bu normların kökenleri yerel veya uluslararası eylemlerden kaynaklanabilir. Bu faktörler normlara uygun davranması halinde bir yapı içerisinde kabul görebilirler. Normlar doğal olarak bazı faktörler

²⁷⁹ *Ibid.*, s. 178.

²⁸⁰ *Ibid.*, s. 234.

²⁸¹ Fierke, *Ibid.*

²⁸² Wendt, *Ibid.*, s. 180.

²⁸³ Rumelili, *Ibid.*, s. 154.

tarafından ihlal edilebilmekte ancak bu ihlal onların varlıklarını ortadan kaldırmamaktır. Uluslararası sistem içindeki devlet, devlet dışı, kurum, kuruluş, örgüt, sivil toplum, bireyler gibi her bir aktörün, uyması gereken normlar sosyal olarak tanımlanmış, ikna ve taklit yoluyla sistem içindeki aktörler arasında yaygınlaşmış, içselleştirilmiştir.²⁸⁴ Bu kapsamdaki normlar, ilkesel biçim alarak sistem içindeki aktörlerin kimlik ve çıkarlarını dönüştürebilir.

Yapı içindeki unsurlardan bir diğeri de fikirlerdir. Fikirler yapı içindeki aktörlerin ortak inanışlarını tanımlamaktadır. Bu unsur, yapı içindeki aktörlerin paylaşılan inanış ve bilgiler etrafında bir araya gelerek işbirliği ve politik eşgüdümü kurmasına olanak tanımaktadır.²⁸⁵ Bu kapsamda, çıkarların tanımlanması aktörlerin fikirlerin ayrı bir biçimde düşünülemez. Fikirlerin öznelerarası paylaşılması ile birlikte kurallar meydana gelir. Yapının kuralları, sosyal olarak inşa edilmekle birlikte ortak niyetler etrafında oluşturulmuş kurucu davranışlardan meydana gelmektedir.²⁸⁶ Yapının aktörleri tarafından yapının kendi içerisinde karşılıklı olarak teşkil ettirilen kurallar vasıtasıyla yapı işlemektedir.²⁸⁷ Kurucu ve ya düzenleyici kurallar biçiminde sistem içinde bulunmaktadırlar. Kurucu kurallar bilinçli olarak aktörler tarafından tanımlanmaktayken, düzenleyici kurallar aktörler tarafından tanımlanmış kurucu kuralları düzenlemektedir. Egemen devlet olmanın bazı kuralları olduğu gibi yapı içindeki aktörlerin her birinin sistem içindeki pozisyonu da belirli kurallara göre teşkil edilmiştir.

Yapının son unsuru ise söylemlerdir. Söylemler disipline post yapısalcı cenah tarafından kazandırılmış söylem analizi çerçevesinde kalıplaşmış ifadeleri kapsamaktadır. Bir başka deyişle diğer unsurların adlandırılması işlevini görmektedir. İnşacılıkta çok önemli bir unsur olan söylemler, temel kavramların içini doldurarak ve aktörler arasında iletilerek, kavramlar nezdindeki tanımların ve kuralların belirlenebilmesine yol açmaktadır.²⁸⁸

²⁸⁴ **Ibid.**

²⁸⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için: Judith Goldstein ve Robert Koehane, **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Change**, Cornell University Press, New York, 1993.

²⁸⁶ Onuf, **Ibid.**, s. 51.

²⁸⁷ Rumelili, **Ibid.**

²⁸⁸ **Ibid.**, s. 155.

Bu bileşenler çerçevesinde değerlendirildiğinde aktörler sistem içindeki belirleyici uyarıcılar tarafından inşa edilirler ve aynı zamanda yapı içindeki diğer aktörlerin eylem ve davranışlarına göre şekillenirler. Aktörlerin benzer uygulamalar ve söylemlerle hareket etmesi ile kimlikler kurulmaktadır. Nihayetinde kimlikler sistem içinde verili ve bahsedilmiş bir olgu değil, kurulmuş üretilmiş bir olgudur. Ortak anlayışlar ile birlikte kurulmuş olan yapı, işbirliğine dayalı Kantçı, çatışmaya dayalı Hobbescu veya rekabete dayalı Lockçu kültüre göre evrilebilir. Bunun anlamı sistemin de tıpkı kimlik gibi sabit değil, üretilen bir kavram olarak değişken bir karakterinin bulunmasıdır.

2.3.Sosyal İnşacılıkta Yapı/Eden (Agent/Structure)

Gerçekliğin sosyal inşası, yapı ve eden arasındaki karşılıklı ilişkinin kurumsallaşması neticesinde hem yapıyı hem de aktörleri öznelerarası biçimde inşa etmektedir.²⁸⁹ Alexander Wendt'in uluslararası ilişkiler için bir sosyal teori ortaya çıkarabilmek amacıyla yazdığı kitabında, yapı/eden tartışması önemli bir yer teşkil etmektedir. Burada Wendt, epistemoloji ile ontolojiyi birbiri ile ilişkili hale getiren bilimsel realizm teorisini temel almaktadır.²⁹⁰ Bu görüşe göre bilimsel bilgi, gözlemlenebildiği ölçüde gerçek sayılmasının yanında, etkileri görüldüğü oranda gözlemleyemesek bile gerçek sayılmaktadır.²⁹¹ Bu kapsamda Wendt, yapı ve edeni birbiri ile eşit bir konumda varsayarak, birbirlerini karşılıklı olarak, yani öznelerarası sosyal pratikler vasıtasıyla inşa etmekte olduğunu ve uluslararası sistemin yapısının gerçek olduğunu kabul etmektedir.²⁹² Wendt'e göre maddilik, nesnellikle aynı şey olmamakla birlikte, maddi faktörlerin düşüncelerden bağımsız etkileri gözlemlenebilir ancak gerçek dünya bu tarzdaki maddi güçlerden daha fazlasını içermektedir.²⁹³

Bu noktada Wendt sadece yapının değil, edenlerin de öznelerarası olarak inşa edilmekte olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayıma göre kimlik, aktörleri aktör yapan şeydir ve bir açıdan “öteki” aktörlerin de birbirini tanımlamasıyla meydana gelir.²⁹⁴

²⁸⁹ Fulya Erekler, **Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 38.

²⁹⁰ Wendt, **Ibid.**, s. 90.

²⁹¹ Alexander Wendt, **Ibid.**, 1987, s.351.

²⁹² Wendt, **Ibid**, 1987, s. 338-340.

²⁹³ Wendt, **Ibid.**, s. 177.

²⁹⁴ **Ibid.**, s.279.

Wendt'e göre kimlik (ve çıkarlar) öznelerarası pratikler yoluyla yaratıldığından, uluslararası politikanın işlediği yapı da verili alınamaz, sosyal olarak inşa edilmiştir.²⁹⁵

Yapının unsurları arasında bulunan normlar ve kurallar ortak kabuller ile meydana geldiğinden, aktörlerin kendi kimliğini ve diğer aktörlerin kimliklerini tanımlaması her aktörün sosyal etkileşim ile kurguladığı ben ve öteki kavramsallaştırması ile ilişkilidir.²⁹⁶ Bu kavramsallaştırmada meydana gelecek her değişiklik aktörlerin çıkarlarını da değiştirecektir.²⁹⁷

Bu durumda devletlerin çıkar ve tehdit algıları aslında diğer aktörleri nasıl kavramlaştırdığı ile yakından ilintili hale gelmektedir. Karşılıklı kimlik inşası sürecinde bir ülke bir komşu devletten aşırı tehdit algılayabilirken, hemen hemen aynı niteliksel özelliklere sahip bir başka devleti dost kabul edebilmektedir. Bir ülkedeki ortak anlayışların değişimi kimlik ve çıkarların evrilmesine neden olmaktadır. Wendt'in kurguladığı sistematikte radikal değişiklikler görülmez.

Bir devlet kendisini tanımladığı ve uluslararası sistem içinde tanımlandığı ölçüde kabul görmektedir. Kendisini demokratik olarak tanımlayan, resmi adında demokratik, cumhuriyet gibi ibareler olan her devlet uluslararası anlamda bu kendisine biçtiği kimliklerle kabul edilmemektedir. Bu durum inşacılarca adil değildir, ancak sosyal bir gerçekliktir.²⁹⁸

Kimlikler sabit olmamakla birlikte kolektifleşebilmektedir. Buradaki esas kimliklerin kopyalanması değil, yapının unsurları arasında norm ve kurallara göre ortaklaşmasıdır. Bu ortaklaşma ne kadar artarsa devletlerarası dost ilişkisi yapının bir normu olacak, böylelikle ülkeler arasındaki savaş düşünülemez hale gelebilecektir.²⁹⁹

²⁹⁵ Ereker, **Ibid.**, s. 46.

²⁹⁶ Wendt, **Ibid.**, s.280.

²⁹⁷ Wendt'in sisteminde karşılıklı inşa ve öznelerarası hareket çok mühim olduğundan, sistemdeki herhangi bir değişiklik kolay biçimde olamaz. Her bir aşamanın birbirini şekillendirdiği, yapının bile içindeki aktörleri şekillendirdiği bu sistemde değişimler mümkün olsa da kolay değildir. Tek başına edenler veya tek başına sistemin değişmesi değişen unsur dışındakiler için bir gerçeklik halini aldığından değişim kolay değildir. Hatta devletlerin her biri kimlik ve çıkarlarını değiştirse dahi uluslararası sistemin yapısını değiştiremeyebilir. Wendt, **Ibid.**, s.411-412.

²⁹⁸ Rumelili, **Ibid.**, s. 158.

²⁹⁹ **Ibid.**

Bütün bunlar ışığında bir dünya devleti kurumsallaşması fikri Wendt'e göre kaçınılmazdır.³⁰⁰ Ona göre uluslararası sistemin gelişimi neticesinde nihai bir devletin meydana gelecektir. Bu görüşünü temellendirirken, herhangi bir şarta bağlı olmadan kendi doğası gereği nihai hedefe doğru yöneleceğini öne süren Wendt, tarihsel bir birlik içinde bulunan yapısal eğilimlerin zaman zaman sekteye uğrasa da sürekli olarak bu nihai noktaya doğru hareket ettiğini belirterek bu durumun daha öncesinde Kant ve Hegel tarafından öngörüldüğünü ifade eder.³⁰¹

Sosyal İnşacılık teorisi ile modern dünya, mikro öğelerden makro sistem analizine daha ampirik biçimde irdelenmeye başlamıştır. Bunun neticesinde hâlihazırda var olan dünyanın yapıları, mevcut yapıların hangi biçimlerde inşa edildiği ve inşa edilme sürecine maruz kalmaya devam ederek hangi noktaya ulaşabileceği tartışılmaktadır. Bu tartışmaların içinde yer alan, uluslararası sistemin anarşik yapısını devletlerin onu algıladığı biçimde var olduğuna ilişkin düşünce ile Immanuel Kant'ın ebedi barış fikrinde yer alan cumhuriyetçi devletlerin birbiri ile olan ilişkilerinde daha barışçı olacağı öngörüsü örtüşmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde bu iki fikrin günümüz dünyasındaki olanaklılığı tartışılacaktır.

³⁰⁰ Alexander Wendt, "Why a World State is Inevitable", **European Journal of International Relations**, Vol. 9(4), s.491.

³⁰¹ **Ibid.**, 493.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL İNŞACI BİR EBEDİ BARIŞIN OLANAKLILIĞI

Savaşmak insanoğlunun tarihini belirleyen en önemli olgulardan biridir. Toplu yaşamın içinde değişmez bir faktör olan çatışma, kültürel ve tarihi birliğe sahip toplulukların, birbiriyle olan ortaklıkları üzerinden oluşturduğu bir organizasyon olan devletin, kendi egemenlik alanı içindeki güç kullanma tekeli³⁰² nedeniyle çoğunlukla bertaraf edilebilmiştir. Ancak ortaklıklar ve güç kullanımı ile belirli bir toprak parçası üzerinde hüküm süren devlet, kendisiyle aynı özelliklere haiz bir başka organizasyona karşı tarih boyunca önlem alma gereği hissetmiştir.³⁰³

Tehdit algısı devletleri güvenlik önlemlerini arttırmaya sevk eder. Egemenlerin üzerinde egemen olacak, cebir kullanma hakkına sahip bir başka organizasyon olmadığından³⁰⁴, devletler diğerinden güçlü hissettiği anda saldırı eğilimindedir.³⁰⁵ Kaynakların sınırlılığı ve yönetilenlerin refah isteği de bir yandan devletleri büyümenin en kolay yolu olan sınırlarını veya tahakküm alanlarını genişletmeye zorlamaktadır.

Devletler arasındaki tahakküm alanlarını genişletme mücadelesi silahlı, istihbarat kullanılarak ve ekonomik temelli olarak süregelmiştir. Silahlı mücadele, zamanla devletleri güçlendirmekten çok ekonomik risklere açık hale getirmektedir.³⁰⁶ Bu durum devletin güvenliğini ve yönetilenlerin refahını olumsuz etkilemektedir. Ekonomik riskler büyüdükçe, devletler egemenliklerinden ödün vermek zorunda kalmaktadır. Bu durum nedeniyle, devletler birbiri ile olan mücadelesinde gruplaşarak

³⁰² Devletin güç kullanma tekeli elinde bulundurması Weber tarafından yapılan bir devlet tanımıdır. **Max Weber in Weber's Rationalism and Modern Society**, Çev. ve Ed. by Tony Waters and Dagmar Waters. Palgrave Books 2015, s. 136

³⁰³ Uluslararası İlişkiler disiplini nezdinde devletlerin tehdit algısı üzerine yapılmış kapsamlı çalışmalardan biri için bkz. Janice Gross Stein, **Threat Perception in International Relations**, içinde "The Oxford Handbook of Political Psychology (2 ed.)", Ed.: Leonie Huddy, David O. Sears, and Jack S. Levy, Oxford University Press, 2013.

³⁰⁴ Helen Milner, "The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique", **Review of International Studies**, Vol. 17, No. 1, Ocak 1991, ss. 67-85.

³⁰⁵ Bu gelenek, anarşi temelli yorumlamalar ile devleti ve sistemi tanımlayan Hobbes'cu anlayışın temel varsayımıdır.

³⁰⁶ Alexander Wendt, "Why a World State is Inevitable", 2003, s.508.

güçlerini birleştirir.³⁰⁷ Birbiri ile çeşitli ortaklıklar üzerine uzlaşan devletler kendileri ile aynı şekilde ortaklık kuramayan ülkelere karşı, *-çoğu zaman bu ortaklıklar ekonomiktir-* birleşirler. Birleşmiş güçlerin birbiri ile olan çatışması ise daha uzun sürmekte ve yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Güçsüzleşen gruplar çatışmayı sürdürürken bu mücadeleye katılan ve yıpranmamış, daha güçlü organizasyonlar söz konusu grupların çatışmasını yönlendirmeye başlar. Böylelikle bu sistemde gücün farklı noktalarda toplanması sağlanmış olur.

Askeri teknolojide yaşanan gelişmeler neticesinde yaşanan asimetrik durum, büyük devletlerin küçükleri daha kolay bir biçimde tahakküm altına almasına ve onları kendi topraklarına katmasına neden olmaktadır. Balistik füzelerin ve nükleer silahların ortaya çıkışı ile birlikte ise eskiden hayatta kalabilen büyük güçlerin bile etkin olamamasına sonucunu doğurmuştur³⁰⁸.

Artan maliyetler kapsamında devletler sistemi, özellikle İkinci Dünya Savaşından itibaren savaşma eğiliminden, sorunları barışçıl biçimde çözmeye çalışma eğilimine yönelmiştir. Özellikle nükleer silahların bulunması ve bu silahların herhangi bir coğrafi mekân fark etmeksizin ateşlenebilmesi, özellikle bu silahlara sahip olan ülkeler açısından savaş intihar ile eşit hale getirmiştir. Bu halde, dünya devletler sistemi bir açıdan toplum sözleşmesi öncesi doğal durumda bulunan bireylerin güvensizliğini yaşamaktadır.

1. Kant-Wendt Ortaklığı

Bir önceki kısımda Realist uluslararası ilişkiler teorisinin küçük bir özeti olarak ifade edilen durum Sosyal İnşacılık teorisi savunucuları tarafından eleştirilmiştir. Özellikle Wendt tarafından, Hobbes'un düşüncelerini benimseyen realist kuram teorisyenlerinin, uzun süredir devletlerin bir diğeri yok etmeye yönelik eylemlerde bulunmamasına rağmen, güce yönelik saplantılı bir şekilde analizlerini oluşturmakta olduğunu yönünde eleştiriler getirilmiştir³⁰⁹. Oldukça sert bir sistematikte işlenen

³⁰⁷ *Bandwagoning* terimi için bkz.: William T Tow, **Coral Bell's Alliance Politics: Practitioner and Pundit**, içinde "Power and International Relations: Essays in Honour of Coral Bell", Ed. Desmond Ball, Sheryn Lee, 2014, s.114.

³⁰⁸ Wendt, 2003. **Ibid.**, s. 508.

³⁰⁹ Wendt, **Ibid.**, 2001, s.344.

Realist analizin, gerçek dünyada bu kadar net olamayacağı ve sistemin düşmanlık yerine, genel olarak rekabete dayalı olan Locke’cu kültür kapsamına sürdüğünün tespiti yapılarak, sistemin birbirini yok etme üzerine değil, yaşa ve yaşamasına izin ver mantığına doğru evirildiği tespit edilmektedir.³¹⁰

Bu noktada, İkinci Dünya Savaşı ve Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası meydana gelen olaylarda, Batı devletleri nezdinde Hobbescu kültürden bir sapma meydana gelmiştir. Neorealist bakış açısında göre iki kutuplu düzenin yıkılmasının akabinde ortaya çıkması gereken Batı devletleri arasındaki rekabetçilik durumu, devletlerin sistemde bir arada hareket etme yönünde eylemlerde bulunması nedeniyle teorik olarak sistemin açıklanmasını zorlaştırmıştır.

Özellikle Immanuel Kant’ın öne sürdüğü Ebedi Barış kuramı ile Alexander Wendt’in geliştirdiği Sosyal İnşacılık teorisi arasında bakış açıları yönünden benzerlikler bu noktada başlamaktadır. Kant ve Wendt sistematğinde, Wendt her ne kadar Kant’ın daimî barışın ön şartının cumhuriyetçi devletler olması gerektiği varsayımına katılmasa da³¹¹, devletlerin tek bir tipe indirgenemeyeceği ve birbiri ile olan ilişkilerinde her devletin karşısındaki devlete göre politika oluşturduğu tespiti göze çarpmaktadır. Devletler belirli tarihsel kökleri olan kurumlar olarak, geçmişte bir devletle yaşadığı münasebetlerin izlerini sürekli üstlerine taşırlar. Bu münasebetin getirdiği deneyim neticesinde karşısındaki devlete ve diğer devletlere yönelik birbirinden farklı pozisyonlar belirlemektedirler.

Kant’ın dünya sistemi, cumhuriyetçi anayasalarla yönetilen devletlerden oluşmaktadır. Kant için devletler arasındaki münasebetler, uluslararası ilişkilerdeki Realizm hegemonyası nedeniyle eksik ya da ütöpik olarak teorikleştirilen dostluk ilişkisi üzerinden kurgulanmıştır. Bu bakış açısı Kant’ın uluslararası sisteme ilişkin sorusunun *Savaş nasıl önlenir?* sorusuna değil, *barış nasıl tesis edilir?* sorusuna cevap aramasından kaynaklanmaktadır. Burada ontolojik olarak Kant, kendi döneminde var olan bu büyüklükteki yegâne organizasyonların, birbiri arasındaki hukuki sistematğini

³¹⁰ Andrew Hurrell, “Kant and Kantian Paradigm in International Relations”, **Rewiew of International Studies**, V.16, No.3, s. 185.

³¹¹ Wendt, 2001, **Ibid.**

oluşturmaya çalışmaktadır³¹². Kant için tek bir aktör vardır; o da hukuki özerkliğe haiz olması gereken devlettir. Kant'ın öngörüsü iyi teşkilatlanmış kolektif bir kimliğe atıf yapmaktadır. Kant'ta devletler, sistem güvenliğine saygılı ve kendi farklılığını sürdürmekle birlikte, kendi kaderini diğerler devletler ile ortak olarak değerlendiren yapılardır.³¹³

Kant'ın öngörüsünde yer alan devletlerin egemenliklerini muhafaza ederek federasyon biçimindeki bir yapıda varlıklarını sürdürmesi, sistemin anarşik oluşu nedeniyle tek bir otoritenin içindeki üyeleri zorlayarak bütün egemenliklerin ona bahşedilmesini imkânsız görmesinden kaynaklanmaktadır. Esasında, *Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose* makalesinde federasyon otoritesine, üyelerinin egemenliğini zorlama hakkını desteklediği görülse de, *Ebedi Barış'ta* ulusüstü bir güç kullanma tekeli bulunmadan, egemenler arası salt bir uzlaşma sistemine ağırlık vermiştir³¹⁴. Bu kafa karışıklığının nedeni, zamanın teknolojik koşullarında tüm dünyayı egemenliği altına alacak tek bir otorite kurulabilmesinin imkânsız görülmesi olabilir.

Daha önce belirtildiği üzere Kant'ın sistematğinde devletler toplumu, tüm üyelerinin özgürlüğü prensibi, her bir bireyin tek bir ortak anayasal metne bağlı olması prensibi ve herkes için eşitlik prensibine dayanan cumhuriyetçi devletleri temelinde tanımlamıştır³¹⁵. Buradaki amaç cumhuriyetçi anayasal düzenin vatandaşların isteklerine ve taleplerine göre barışın sürekliliğini sağlayacağına olan güven ile devletlerin çok çabuk bir biçimde savaş kararı vermesinin önüne geçmektedir.

Kant'ın sistematğinde devletler aktif hükümetlerin egemenlik biçimlerine göre üç farklı türde sınıflanmaktadır. Bunlar tek bir kişinin egemenlik yetkisini elinde bulundurduğu Otokrat Devletler, birden fazla kişinin veya belirli bir zümrenin

³¹² Orend, *Ibid.*, s.78.

³¹³ Frederick Rauscher, **Kant's Social and Political Philosophy**, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2017, Ed. Edward N. Zalta URL = <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/kant-social-political/> . (E.T. 6 Mart 2018)

³¹⁴ Wendt, *Ibid.*, 2003, s.522.

³¹⁵ George H. Smith, **Immanuel Kant, the Social Contract, and the State**, 29 Nisan 2016. E.T. 06 Mart, 2018, <https://www.libertarianism.org/columns/immanuel-kant-social-contract-state> .

egemenlik yetkisini elinde bulundurduğu Aristokrat Devletler ve son olarak tüm mensuplarının egemenliğine dayanan Demokratik Devletlerdir³¹⁶.

Aynı zamanda, Kant devletleri yönetim biçimleri yönünden de ikiye ayırmaktadır. Cumhuriyetçi Formlar yürütme gücü ile yargı gücünün birbirinden ayrı teşkilatlandığı yönetim biçimiyken, Despotik Formlar kanunların yapılması ve uygulanmasının tek başına yürütme gücü tarafından üstlenildiği yapılardır. Böylelikle otokrasilerin, aristokrasilerin ve demokrasilerin tümü egemenlik formlarına göre ayrılmak suretiyle, aynı zamanda cumhuriyetçi olabilir.³¹⁷ Ancak her halükârda, dünya üzerinde tek bir devlet çatısı altında tüm milletleri birleştirmek, bu sistematiğe mantıksızdır. Her devlet kendi hukuki konumunu ve diğer devletler ile girişeceği ilişkilerini, barışçıl ve dayanışma davranışı biçimlerinde yürütmelidir³¹⁸.

Kant'ın sistematiğinde cumhuriyetçi anayasaya sahip devletler ile demokratik devletler birbirinden ayrılmaktadır. Kant demokratik devletlerin despotikleşebileceğini iddia etmesine rağmen, devletler arası çatışmaya yönelik günümüzde yapılan çalışmalarda, askeri bir çatışmada iki demokratik devletin, bir diğerine karşı olma olasılığının oldukça düşük olduğu defalarca kanıtlanmıştır.³¹⁹ Bu yüzden küresel barışın tek yolunun demokratikleşme olduğu, demokratik barış teorisi adı altında tanımlanan akademisyenlerce kabul edilmektedir. Bu kapsamda, uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanabilmesi için sistem içerisindeki küresel demokratik güçler, demokratik devletlerin hayatta kalması ve yayılması konularında çaba göstermektedir.³²⁰

Demokratik toplumun genişlemesi demokratik rejimlerin demokratik olmayan rejimlere karşı müdahalesini cesaretlendirmektedir. Demokratik toplumun genişlemesi, demokratik olmayan devletlerin korku ve dışlanmasını arttırırken, demokratik olmayan devletler demokratik devletlere karşı daha saldırgan tavırlar gösterme eğilimindedir.³²¹ Demokratik rejimlerin çoğalması, sistemdeki çatışma

³¹⁶ Kant, 1960, *Ibid.*, s.20.

³¹⁷ *Ibid.*

³¹⁸ *Ibid.*, s.23.

³¹⁹ Kelly M. Kadera ve diğerleri, "Democratic Survival, Peace and War in International System", *American Journal of Political Science*, Vol. 47, No. 2, Nisan, 2003, s.234.

³²⁰ *Ibid.*

³²¹ *Ibid.*, s. 235.

seviyesini azaltarak devletleri tek biçimli bir demokrasiye doğru hareketlendirmektedir. Kabul etmek gerekir ki demokratik devletler de demokratik olmayan devletler kadar çatışma eğilimindedir. Demokratik devletler, devletler arası bir çatışmada sistemsal güveliği sağlamak için başka devletlerle ittifaklara girişmenin yollarını aramak zorundadır.³²²

Wendt'in sistematüğinde ise devlet amaca yönelik hareket eden aktörler olarak tanımlanmaktadır. Wendt, tıpkı insanlar gibi devletler de amaçlı aktörler olduğı için, devletler de insandır argümanını öne sürerek, uluslararası sistemin doğasını etkilediğini savunmaktadır.³²³ Sosyal İnşacılık teorisi gereğı birimler kendi sosyal sistemlerini mümkün kıldığından, uluslararası sistem devletlerden bağımsız olarak düşünülemez. Ancak Wendt'e göre sosyal hayat sadece amaçsak eylemlerle açıklanamaz çünkü sosyal yapıların kendisi de aktörleri şekillendirmektedir³²⁴. Devletler, Wendt sistematüğinde, toplumdan özerk oluşları, sınıfsal birleşimleri, kurumsal kapasiteleri ve meşrulaştırıcı söylemleri bakımından bölünmez birimsel aktörlerdir. Wendt'in hassasiyetle üzerinde durduğu bireyler ve devletin birbirini karşılıklı olarak inşa etmesi olgusu, devleti bireye indirgeyen bir yapı meydana getirmemektedir. Wendt'e göre birçok farklı birey ve yapıdan oluşan devletin temel karakteristiğı, birleşik bir aktör olarak, tek bir birey gibi hareket edebilme yönelimine sahip olmasıdır³²⁵. Tarihsel olarak bireyler, belirli bir toprak parçası üzerinde otonom politik birimler altında örgütlenmiş ve bu vesileyle dünya sistemiyle birçok farklı formda³²⁶ olmak üzere daha iç içe bir ilişki içinde olmuşlardır. Bu noktada Wendt'in devlet tanımı, güç kullanma hakkına sahip olarak, organize şiddet potansiyeli olan birimlerin kendi başlarına karar almasının önüne geçebilmek amacıyla, takım çalışması halinde eylemde bulunan birimlerdir. Aynı zamanda bu birimler meşruiyet bakımından ortak bir gücün varlığını temsil eder ve bu gücü kullanma hakkına sahiptir. Söz konusu bu hak bireyler tarafından tanınmış ve bireylere zorunlu olarak buna itaat

³²² **Ibid.**

³²³ Wendt, **Ibid.**, 2016., s.245.

³²⁴ Mark A. Neufeld., **The Restructuring of International Relations Theory**, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, s.71-72.

³²⁵ Wendt, 2003, **Ibid.** s.505.

³²⁶ Kabileler, şehir devletleri, imparatorluklar, ligler vb.

etme yükümlülüğünü getirirken, aynı zamanda devlet kural koyma yetkisini kendisinde toplamıştır³²⁷.

Wendt için devletlerin nasıl meydana geldiği de önem teşkil etmektedir. Ona göre devletler yapının içinde sadece bir öge değil, aynı zamanda faildir.³²⁸ Tıpkı insanlarda olduğu gibi devletlerin de amaçsak nitelikleri vardır. Ancak bu amaçsak nitelik uluslararası hukukun devletin şahsiyetine yaptığı atıfla birlikte uluslararası sistemin gerçekliği, bu şahsiyete yönelik konuşma dilinde hayat bulmaktadır.³²⁹ Bu sebepten devlet esas itibarıyla bir metafordur.³³⁰ Metafor olmasının içeriğinde devletlerin devletin aktör olarak kabul edilmesi hususundaki felsefi tartışmalar yatmaktadır.

Öte yandan, devletler aynı zamanda kendisine insani nitelikler atfedilebilecek gerçek aktörlerdir. Wendt buna örgütsel aktörlük demektedir. Devlet örgütsel bir aktör olarak kendi yapısını toplum ile olan ilişkisi neticesinde inşa etmiştir. Bu yüzden uluslararası sistemde devletler birbiri ile etkileşime geçtiğinde, esasında devlet toplum birleşiminin birbirini şekillendirdiği yapılar olarak ilişki kurarlar³³¹. Bu ilişki biçimi onların kendi toplumlarından gelen inşa süreçleri ile birlikte düşünüldüğünde, birbirlerine karşı davranışlarını belirlemektedir. Ancak bu tanımlama devletlerin toplumlara indirgenebileceği sonucunu ortaya çıkarmaz.³³²

Wendt'e göre ulusal çıkarlar devletleri birer beden olmaktan çıkararak onlara ruh vermektedir. Ulusal çıkarlar ise ulusal kimlikler ile doğrudan ilintilidir. Birbirini karşılıklı olarak besleyen bu iki boyutta her kimliğin bir nesnel çıkarı bulunmaktadır. Nesnel çıkarların aktörler tarafından algılanma biçimi ise aktörlerin öznel çıkarlarını meydana getirmektedir.³³³

Uluslararası sistemin ana unsuru olan devletler, Wendt'e göre devletler sisteminden önce var olmuştur. Var olan bu yapılanmalar, sosyal inşa süreçleri ile güç

³²⁷ Wendt, 2003, **Ibid.**, s.504.

³²⁸ Wendt, 2016, **Ibid.**, s.246.

³²⁹ **Ibid.**

³³⁰ **Ibid.** s. 247.

³³¹ John A., Hall, **Ideas and the Social Sciences**, içinde Ed. Goldstein, J. ve Keohane, R., "Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change", Ithaca, Cornell University Press, 1993, ss-31-54.

³³² Wendt, 2016, **Ibid.** s, 248.

³³³ **Ibid.**, s.249.

arayışını ve bencil davranışları kendileri inşa etmişlerdir.³³⁴ Yani bu ve buna benzer devlete yüklenen negatif kavramlar, devletlerin doğasında bulunmaz, sonradan inşa edilmiştir.³³⁵ Bu sebepten inşa süreçleri ile birlikte farklı yöne meylettirilebilir.

Sistemin ana aktörleri hem Kant hem de Wendt için gerçek, bölünmez ve birimsel aktörlerdir. Sistemin ana unsurunu oluşturmalarından ötürü devletler, hayati çıkarları ve kendilerine ait çoğunlukla iç politikaları ile oluşan kimlikleri ihtiva ederler.³³⁶ Böylelikle birbiri ile olan ilişkilerinde ortaklıklar ve zıtlıklar oluşur. Bu durum devletlerin kendi inşa süreçlerinde ortaya çıkardıkları bencillik ve güç arayışı nedeniyle çatışmalara yol açmıştır.³³⁷ Ancak bu durum nihai değil, yeterli sürede yumuşatılarak aşılabilecek ve nihayetinde ortaklıklar üzerinden yeniden tanımlanacak bir ilişki biçimine dönüşebilir. Kant buna Ebedi Barış demektedir, Wendt ise anarşinin devletlerin yarattığı bir olgu olduğunu ifade etmektedir. Ancak temelde devletler arası savaşın ortadan kaldırılabilirliğini mümkün görmektedirler.

Bugün sistem içerisindeki çatışmaların birçoğu büyük krizlere dönüşmeme eğilimindedir.³³⁸ Sistem üzerinde her ne kadar üst bir yargılayıcı ve cezalandırıcı bir otorite bulunmasa da devlet eylemlerinin meşruluğunun uluslararası kurumlar nezdinde tescil edilmesi devlet ilişkilerinde ekonomik ve siyasi anlamda baskı oluşmasına yol açmaktadır. Kendisini sistem dışında tanımlamış bulunan ve metaforik olarak oyunu kurallarına göre oynamayan devletler için dışlanma ve çıkarlarını korumakta yalnız kalma tehdidi önemli bir caydırıcılık ihtiva etmektedir.

Bu nedenle güç kavramı egemenleşmektedir. Çıkarlarına ve ekonomik gelişmişliğe yönelik çabalar, devletleri zorunda kalmadıkça barışçıl çözümlere yöneltmekte, askeri yöntemlere başvurulması durumu ise meşruluğa hanel getirici bir öğeye dönüşmektedir. Meşruiyet egemenliği olarak adlandırılabilir bu kavram, devletlerin peşinden koştuğu yeni bir güç biçimi halini almaktadır.

³³⁴ Wendt, 1992, **Ibid.**, s. 399.

³³⁵ Wendt, 2016, **Ibid.**, s.249.

³³⁶ Hayward R. Alker, "On Learning From Wendt", **Review of International Studies**, 2000, No. 26, s.145-146.

³³⁷ Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", **International Security**, V. 23, No. 1, 1998, Yaz, s.175.

³³⁸ Wendt, 2016, **Ibid.**, s. 365.

Wendt'e göre siyasal kültür bir uluslararası sistemin yapısı hakkındaki ögelere anlam kazandıran en önemli veridir.³³⁹ Uluslararası sistem temelinde sosyal bir yapı olduğu için, sosyal aktörler eylemlerini yaparken birbirini dikkate alır. Bu durum sosyal aktörler arasında bir fikirler arası dağılım meydana getirmektedir. Böylelikle ortak fikirler ve buna bağlı olarak ortak kültürler oluşur. Ortak kültürlerin dağılımı ise siyasal kültürü meydana getirmektedir.

Wendt'in Kantçı kültüre yönelik tespitleri oldukça dikkat çekicidir. Devletler arasındaki dostluğa dayalı ilişkinin Uluslararası İlişkiler disiplininde üzerinde fazla durulmayan kavramlardan biri olduğunu belirterek bu kavramın kapsamını eşit derecede gerekli ve birbirinden bağımsız biçimdeki iki gerekliliğe dayandırmaktadır: bunlardan ilki şiddetten kaçınma ilkesi çerçevesinde, devletler arası anlaşmazlıkların, savaşmaksızın veya güç kullanımı ile savaş tehdidi olmaksızın çözümlenmesini ihtiva ederken, ikincisi devletler arası ilişkilerde üçüncü bir tarafın tehdidine yönelik ortak tedbirler alınmasını yani karşılıklı yardım kuralını tanımlar.³⁴⁰ Aynı zamanda Wendt'e göre dostluk ilişkisi müttefiklik ilişkisinden farklı olarak açık uçlu olmalıdır. Bununla birlikte savaşmak her zaman ihtimal dâhilinde olsa da devletler için bu yol, İngiliz Okulu ve Kant'ın varsayımları ile ortak biçimde hukuki olmaktan çıkmıştır³⁴¹. Örnek vermek gerekirse, Türkiye askeri olarak Azerbaycan'dan üstün olsa bile herhangi bir anlaşmazlık durumunda meseleleri askeri yolla halletmeyi bir politika olarak uygulamaz.

Bu kapsamda, ülkeler arasındaki ilişki biçimi iş birliğine yönelik tanımlanırsa ortaya bir kolektif güvenlik ve çoğulcu güvenlik topluluğu kavramları çıkmaktadır. Bunlardan ilki karşılıklı yardım prensibine dayalı, ülkelerin kabiliyetlerinin bir başka ülke için tehdit unsuru oluşturmadığı süresiz bir ortaklığı ifade eder. Bu kolektif güvenlik topluluğu üyesi ülkeler kendisi tehdit altında olmasa dahi grup içerisindeki bir devletin tehdit algısına yönelik ortak hareket etmeye meyillidir.³⁴²

³³⁹ Wendt, **Ibid.**, s. 309.

³⁴⁰ Wendt, **Ibid.**, 2016, s. 367.

³⁴¹ Ed. Emanuel Adler ve Michael Barnett, **Security Communities**. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

³⁴² Wendt, **Ibid.**, s. 369.

2. İngiliz Okulu ve Siyasal Kültür Ayrımı

Bir önceki kısımda bahsedilen biçimde bir siyasal kültür ayrımı da İngiliz Okulunda göze çarpmaktadır. İngiliz Okulu'nun mantığına göre, uluslararası politikada üç ayrı alan vardır ve bu üç alan daima aynı anda çalışmaktadır. Bunlar, Uluslararası Sistem, Uluslararası Toplum ve Dünya Toplumudur. Bu ayrım ilk olarak İngiliz Okulu'nun kurucusu kabul edilen Martin Wight tarafından meydana getirilmiştir³⁴³. Martin Wight tarih boyunca insanoğlunun uluslararası ilişkiler davranışını betimleyen üç geleneksel okulun da önemini ve kendi siyasal düşüncesine katkısını belirtmiştir.³⁴⁴

İngiliz Okulunun en önemli temsilcilerinden Barry Buzan, Wight tarafından kurgulanan her bir alana ilişkin kapsamlı açıklamalar getirmiştir. Böylelikle uluslararası toplumun nasıl dünya toplumuna evirilebileceğini ve gücü dizginleyen normların nasıl ve neyle açıklanabileceğini bulmaya çalışmıştır.³⁴⁵ Wendt'in Hobbesçu, Lockeçu ve Kantçı üç anarşi kültürü ile İngiliz Okulunun Hobbesçu, Grotiusçu ve Kantçı üç geleneği arasındaki benzerlikler aşikârdır. Wendt'in kültürleri normatif bir pozisyonda olmadığı gibi genel anlamda da bir kültürü de ifade etmez. Ancak daha önce değinildiği gibi sosyal yapılar kimlikleri ve devlet çıkarlarını inşa eder. Dahası kültürler fikirlerden kaynaklanmaktadır. Ancak salt fikirler değil, materyal dünya da bu sosyal inşada önemli bir rol oynar.³⁴⁶

Buzan tarafından, İngiliz Okulunun normatif üçlü sınıflandırması: Uluslararası Sistem, Uluslararası Toplum ve Dünya Toplumlari geliştirilerek daha yapısal olan ve aktörlerine göre ayrılan Devletler Arası, İnsanlar Arası ve Ulusüstü Toplamlar tanımlanmıştır.³⁴⁷ Buzan böylece Kant'ın kozmopolitan toplum fikrini aşarak cumhuriyetçi olmayan toplumlara analitik bir yer açmıştır.³⁴⁸ Ayrıca, İnşacı temelde,

³⁴³ Martin Wight, **International Relations Theory The Three Traditions**. Ed.: Gabriele Wight ve Brian Porter, Holmes and Meier, New York, 1992.

³⁴⁴ Balkan Devlen, ve Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, V.7, No. 25, Bahar 2010, s. 45.

³⁴⁵ Emanuel Adler, **Communitarian International Relations The Epistemic Foundations Of International Relations**, Routledge, Londra ve NY, 2005, s.190.

³⁴⁶ Wendt, **Ibid.**, s.309.

³⁴⁷ Adler, **Ibid.**

³⁴⁸ Emanuel Adler, "Barry Buzan's Use of Constructivism to Reconstruct the English School: 'Not All the Way Down'", **Millennium: Journal of International Studies**, Vol.34 No.1, 2005, ss. 171-182.

maddi sistemler ve sosyal sistemler arasındaki ayrımın çok analitik bir anlayışa sahip olmadığını savunarak, İngiliz Okulunun uluslararası sistem ve uluslararası toplum arasındaki klasik ayrımını, uluslararası ve dünya toplumu biçiminde yer değiştirmiştir. Bununla birlikte Buzan, Wendt'ın inşacılığındaki bütün sosyal yapı türlerinin zorlama, hesaplama ve inanç yoluyla içselleştirilebileceği ve dolayısıyla toplum arasındaki ayrımı, sosyal ilişkilerin içselleştirilmesine bırakabileceği düşüncesini kullanmıştır. Böylece Wendt'ın geliştirdiği sosyal inşacılık, Buzan'a teorik olarak devlet ve devlet dışı aktörleri sistemik olarak tanımlayabilmesine imkân sağlamıştır.³⁴⁹

İnşacılık Buzan'a İngiliz Okulu'nun çoğulcu ve dayanışmacı toplum ayrımını gözden geçirmesinde yardımcı olmuştur. Eğer tüm uluslararası ilişkilerin toplumsal olduğu argümanı kabul edildiğinde, 'düşmanlar' da 'rakipler' veya 'dostlar' kadar toplumsal bir yapıda olduğu sonucu çıkmaktadır. Böylelikle devletlerarası toplum terimi bir uçtaki Hobbesçu sosyal dünyadan, diğer uçtaki Kantçı yapılara kadar geniş bir yelpazeyi içerir hale gelir. Bu perspektifte İngiliz Okulu içinde süregelen çoğulcu yapılar ve dayanışmacı yapılara ilişkin tartışma, büyük ölçüde devletlerarası toplumun türleri halini almıştır. Çoğulculuk bir Westfalya modelini temsil etmekteyken, dayanışmacılık Kantçı federasyonun, çoğulculuk ötesi yapısına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.³⁵⁰

Bu çerçevede, devletler ve toplumlar arasındaki kültürel heterojenliğin bir çatışma biçiminde sistemi ve kültürleri yeniden inşa ettiğinden bahsedilebilir. Bu durum sistem içindeki devletlerin hemen hemen tümü, egemenliğe dayalı Westfalya ile Kantçı federasyon arasında bir yerde durmaktadır. Devletlerin bu duruşu çoğu zaman sosyal olarak inşa edilmiş siyasal kültürlerinden ve konjonktürel pragmatik siyasi hamlelere göre değişkenlik göstermektedir. Burayı akışkan bir alan olarak tanımlayabiliriz.³⁵¹ Bu akışkanlık devletleri kimi zaman politik pragmatizm çerçevesinde iş birliğine yöneltirken kimi zaman güvenlik ve sosyal olarak inşa edilmiş siyasal kültürleri oranında egemenliğe sarılmaya doğru savurmaktadır.

³⁴⁹ Adler, *Ibid.*, s. 171.

³⁵⁰ *Ibid.*, s. 172.

³⁵¹ Martin Wight, *Systems of States*, içinde Ed.Hedley Bull, "Martin Wight and the Study of International Relations", Leicester University Press, Leicester, 1977, ss.1-20.

Barry Buzan tarafından aynı anda yürüdüğü varsayılan üç alandan ilki realist çerçevede tanımlanan Hobbes ve Machiavelli ekseninde yürüyen Uluslararası Sistemdir.³⁵² Bu alan Realist anarşinin ve her devletin kendi kendisinden sorumlu olduğu varsayımlarına içkin devletler arasındaki güç politikasıyla ilgilidir.³⁵³ Daha sonrasında tanımlanan Uluslararası Toplum, Grotius'un öne sürdüğü savlara dayalı olarak, devletler arasında paylaşılan çıkar ve kimliğin kurumsallaştırılmasını, akılcılık ile ortak normların, kuralların ve kurumların oluşturulmasını ve bunların korunmasını merkezine yerleştirir. Bu alan, rejim teorisine³⁵⁴ paralel fakat çok daha derindir. Aynı zamanda da araçsal etkilerden çok kurucu bir anlamda tanımlanmıştır.³⁵⁵ Uluslararası Toplum İngiliz Okulu'nun ana odağında yer almaktadır. Son olarak bu çalışma için hayati önem taşıyan, Kantçı kültürün öğelerini içinde barındıran Dünya Toplumu kavramı Buzan tarafından tanımlanmıştır. Dünya Toplumu odağına küresel toplumsal kimlikleri ve düzenlemeleri, bireyleri, devlet dışı örgütleri ve küresel nüfusu almaktadır. Bu tanım kapsamında devlet teorisinin Kantçı aşkınlığını Uluslararası İlişkiler kuramının merkezine yerleştirmiştir. Bu konum, ulusötesiciliğe³⁵⁶ paralel ancak daha çok normatif politik teori ile temel bir bağlantı taşımaktadır. İngiliz Okulu'nun Uluslararası İlişkilere sağladığı en önemli katkı, Uluslararası Toplumun hem Uluslararası Sistemin (realizm), hem de Dünya Toplumu'nun (revolusyonizm) etkisiyle çalıştığını ortaya atmasıdır.

İngiliz Okulu düşünürleri arasında Uluslararası Toplumun işleyişi ve hedefleri hakkında çoğulcu ve dayanışmacı olmak üzere ikili bir ayrım bulunmaktadır. İngiliz Okulu düşünürleri Realizm ve Liberalizmi aynı çatı altında çatışmasız bir biçimde birleştirme amacı güttüğünden, teorinin bu iki geleneğine yakın duran düşünürleri

³⁵² Barbara Allen Roberson, **Probing the Idea and Prospects for International Society**, içinde "International Society and the Development of International Relations Theory", Continuum, Londra, 2002, s.2.

³⁵³ Tim Dunne, **Inventing International Society: A History of the English School**, McMillan Press, Londra, 1998, s. 127.

³⁵⁴ Rejim Teorisi için bkz.: Bertjan Verbeek, **Regime Theory in International Relations**, içinde Ed.: "Keith Dowding, Sage Encyclopedia of Power", Sage Publishing, 2011, 559-562.

³⁵⁵ Barry Buzan, "The English School: An Underexploited Resource in IR", **Review of International Studies** V.27, No.3, 2001, s. 474.

³⁵⁶ Richard Huff, **Transnationalism**, Encyclopedia Britannica, 15 Ağustos 2014, E.T. 06 Mart 2018, <https://www.britannica.com/topic/transnationalism>.

ayrışmaktadır. Çoğulcu anlayış bu ayrımın daha çok Realist bakış açısına ağırlık verirken, dayanışmacı anlayış daha çok liberalizme yaklaşmaktadır.

Çoğulcu bakışa göre devletler anarşik ortamda bulunmakta olmasına rağmen iş birliği kapısını da kapatmamışlardır.³⁵⁷ Çoğulcu çerçevede, devletler arası şiddete kısıtlamalar getirmekle birlikte, güç kullanımının var olduğunu ve her ne şekilde olursa olsun güç kullanımının ortadan kaldırılamayacağını belirtmektedir. Onlara göre savaş, yalnızca Realist dış politikanın bir aracı değil, aynı zamanda, güç dengesi ve uluslararası toplum üzerindeki şiddetli saldırılara karşı direnmek için önemli bir mekanizmadır. Başka bir ifade ile çoğulcu bakış ülkeler arasında daha az kural ve ulusal egemenliklerin korunması ile uluslararası düzenin sağlanarak, düzeni sürdürme arayışı üzerine kurgulanır. Anarşi durumu ve uluslararası toplumun devletler açısından sınırlanması çoğulcu bakışın en önemli noktalarıdır.

İngiliz Okulu'nun Liberalizm varsayımlarına dayanan ikinci kanadını ise dayanışmacılar oluşturmaktadır. Bu bakış açısı daha Kantçı kültüre yakın olarak Dünya Toplumu kavramı üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu noktada bireylerin devletler topluluğunun davranışlarına hangi biçimde etki ettiğine odaklanılmıştır.³⁵⁸ Bu anlayış ile insan hakları, bireysel güvenlik ve barış gibi düşünceler uluslararası toplumun normatif temellerine nüfuz etmesine imkân sağlanmıştır. Bu noktada, dayanışmacı kuram Soğuk Savaş'ın sona ermesini müteakip ortaya çıkan çevre, silahsızlanma, cinsiyet ayrımcılığı gibi birçok farklı yapısalıcı Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarına da rehberlik etmiştir. Kendisini devlet merkezli kuramlardan ayıran yapısalıcı yaklaşımlar dünya vatandaşlığı ve Dünya Toplumu gibi kavramlara odaklanarak devletlerin uluslararası sisteme ilişkin sınırlandırılması fikirlerini harekete geçirmiştir. Buzan'a göre Dünya Toplumu, sistemdeki tüm aktörlerin birbirleriyle bağlantılı olduğunu bildiği ve bazı önemli değerleri ortak olarak paylaştığı anlamını taşıırken, devletler, devlet dışı aktörler ve kişiler arasındaki toplam etkileşimi yakalamayı amaçlamaktadır.³⁵⁹ Böylelikle devletin küresel ilişkilerdeki önceliğini veya

³⁵⁷ Andrew Linklater ve Hidemi Suganami, **The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment**, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 131.

³⁵⁸ Ole Wæver, "International Society: Theoretical Promises Unfulfilled?", **Cooperation and Conflict** V.27, No.1, 1992, s.98.

³⁵⁹ Buzan, 1993, **Ibid.**, s. 330.

gerekliliğini reddetmeksizin bireyler, normlar, değerler ve hatta söylem üzerine odaklanarak, liberal ve eleştirel teoriler için bir ortam sağlamaya başlamıştır.

Kantçı devlet sistematğinde, devletler arası ilişkilerin tıpkı insanların devletle olan toplum sözleşmesi öncesi bireylerde olduğu biçimde bir otorite yoksunluğu durumunda olduğunu varsaymaktadır. Ancak İngiliz Okulu varsayımlarını da göz önüne alarak günümüz dünyasının çatışmacılık ve iş birliği yaklaşımlarının arasında veya başka bir deyişle bir arada bulunduğu bir ortam olduğu savunulabilir.³⁶⁰ Özellikle modernizm sonrası dönemde kavramların ve kurumların dönüşümü neticesinde kesin ve net kavramlar ve kurumlar veyahut da tanımlar yapmanın imkânsız hale geldiği gözlenmektedir. Bu çerçevede, uluslararası sistemde güç ve güç kullanma tekeli devletler nezdinde var olmakla birlikte hiçbir devlet bu tekeli fütursuzca kullanamamaktadır. Bunun en önemli sebebi kitle iletişim araçları ile dünya genelinde ortak değerleri paylaşan bir kamuoyu oluşmuş olmasıdır. Bu kamuoyu nezdinde kötü bir itibara sahip olmak ve bir politikayı güç kullanma dışında uygulamanın ekonomik olarak çok daha avantajlı olması gibi etkenler devletleri çatışma ve iş birliğinin bir arada bulunduğu politik evrene götürmektedir.³⁶¹

3. Ebedi Barış'ın Olanacağı

Kant'ın Ebedi Barış için öne sürdüğü üç nihai maddenin evrensel olarak ülkeler arasında yayılma eğilimi göze çarpmaktadır. Bunlardan ülkelerin hukuki olarak anayasalar ile yönetilmesi ilkesi tüm dünya devletleri tarafından benimsenmiş görünmektedir. İster demokratik ister cumhuriyetçi ister diktatör eğilimli devletler olsun tümü toprakları üzerindeki hâkimiyeti idare edebilmek için bir anayasaya muhtaçtır.³⁶² Anayasalar günümüzde, ne kadar demokratik veya ne kadar insan haklarına saygılı biçimde kaleme alındıklarına göre ayrılmaktaysa da, Kant, bir hükümetin ne kadar yozlaşmış ya da despotik olursa olsun, bir anayasanın insan haklarını ne ölçüde ihlal edebileceğine bakılmaksızın, bireylerin direniş ve devrim haklarını net bir biçimde reddetmiştir. Aynı zamanda haksız bir hükümeti reforma

³⁶⁰ Martin Wight, **Power Politics**, Ed. Hedley Bull, Penguin Books, Harmondsworth, 1986, s.29.

³⁶¹ Wendt, **Ibid.**, s.372.

³⁶² Ülkeler arası anayasaların karşılaştırılması için bkz. <https://www.constituteproject.org/?lang=en>, E.T. 03/01/2018.

sokmanın meşru bir yolu olarak konuşma ve basın özgürlüğünü savunmuştur.³⁶³ Bir başka deyişle, Kant için her konunun hukuki bir sınırı vardır ve bu sınırların aşılması mutlak suretle engellenmelidir.

Bununla birlikte üç nihai maddeden biri olan dünya vatandaşlığı hukukuna yönelik bireylerin her ülkede düşmanca muamele görmemesini öngören hüküm de bir iki istisna dışında kabul görmüş durumdadır. Bireylerin öngörülemezliğine ve politik mücadeleye yönelik eylemler olan; vize, ülkeye giriş öncesi denetim veya geçici süre ile bazı ülkelerin vatandaşlarının ülkelere girişinin yasaklanması gibi durumlar bu kabule istisna teşkil etseler de, genel kaideyi bozmamaktadır. İletişim ve serbest dolaşım çağında yabancı ülke vatandaşları gittikleri yerlerde devlet nezdinde hukuki gereklilikleri yerine getirdiği müddetçe düşmanca muamele görmemektedir.

Söz konusu iki maddeden farklı olan Kant'ın devletler federasyonu maddesinin ise henüz kabul gördüğünü söylemek güçtür. Bu maddede devletler kanunsuzluğun yarattığı güvensizliğin belirli örgütler çerçevesinde önüne geçerek kendilerine savaş açılmasını meşru nedenlere bağlasalar da devletlerin tümü tarafından ortak paydada buluşulan bir federasyondan söz etmek hayli güçtür. Birleşmiş Milletler çatısı altında yer alan tanınmış devletler, birbiri ile olan ilişkilerine belirli düzeyde bir hukukilik ve diğer ülkelerin hukuki gözlemciliğini kabul etmiştir. Ancak bu durum Kant'ın nihai maddesinde belirtilen tam hukuki bir federasyon biçiminde değil, teamüllere uygun hareket ederek meşruiyetini son noktaya kadar yitirmek istemeyen bir tavrı betimlemektedir. Devletler için sosyal olarak inşa edilmiş kırmızı çizgiler aşıldığında veya aşılabacağına yönelik bir tehdit algılandığında, ülkeler arası hukuki bağlayıcılık anlayışına sahip devlet egemenliğinin mutlaklığı anlayışına doğru sürüklenmektedir.

Ancak buradaki istisna demokratik devletler arasındaki ilişkilerdir. Devletler karşısındaki her devleti realizmin öngördüğü gibi potansiyel bir tehdit olarak görmez.³⁶⁴ Askeri bir çatışmada iki demokratik devletin birbiriyle çatışması olasılığının oldukça düşük olduğu³⁶⁵, 1970'li yıllardan beri Demokratik Barış Teorisi

³⁶³ Smith, 2016, **Ibid.**

³⁶⁴ Christopher Layne, "Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace", **International Security**, Vol.19. No.2, Güz 1994, s. 8.

³⁶⁵ James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff, Jr, **Contending Theories of International Relations- A Comprehensive Survey**, 4. Baskı, New York, Longman, 1996, s. 341.

teorisyenlerince incelenmiştir.³⁶⁶ Bu araştırmalara göre, küresel barışın tek yolunun demokratikleşme olduğu ifade edilmiştir.³⁶⁷ Demokratik toplumun genişlemesi, demokratik rejimlerin demokratik olmayan rejimlere karşı müdahalesini cesaretlendirmektedir. Demokratik toplumun genişlemesi, demokratik olmayan devletlerin korku ve dışlanmasını artırırken, demokratik olmayan devletler demokratik devletlere karşı daha saldırgan tavırlar göstermektedirler. Demokratik rejimlerin çoğalması sistemdeki çatışma seviyesini azaltarak, devletleri tek biçimli bir demokrasiye doğru hareketlendirmektedir.³⁶⁸ Esasında demokratik devletler de demokratik olmayan devletler kadar çatışma eğilimindedir. Demokratik devletler, devletler arası bir çatışma durumunda bir başka demokratik devletle ittifaka katılmaya eğilimlidir.³⁶⁹

Elbette ki Kant'ın tahayyülündeki federatif yapı, tam manasıyla zorunlu bir kural olarak görülmemelidir. Soğuk Savaşın bitimi ile birlikte birbirini takip etme eğilimi olan ülkeler, öncelikle bölgeselcilğe yönelmişlerdir. Bölgeselcilik ile kurulan aynı coğrafyayı, dili, dini, kültürü vs. paylaşan ülkeler, kendi aralarında barışı sağlayabilmenin ve barış durumunu sürdürebilmenin peşine düşmüşler, bölgesel olarak güç birliği yaparak ekonomik rekabete ortak olmanın yolunu aramışlardır.

Kant'ın ebedi barışında yer alan ön maddeler ise günümüzde ulaşılması amaçlanan hedefler olarak demokratik devletler nezdinde kabul görmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplini içinde İdealizm ve onu temel alarak gelişen düşünceler içerisinde çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Toplumun ve toplumsal barışın idealize edilmesinde temel teşkil etmektedir.³⁷⁰ Liberalizm geleneğini takip eden düşüncelerde modern demokrasilerin iktisadi, sosyal ve teknolojik olarak gelişmiş ülkeler olarak

³⁶⁶ **Ibid.**, 342.

³⁶⁷ Kadera, **Ibid.**, s. 234

³⁶⁸ **Ibid.**, s.235.

³⁶⁹ **Ibid.**,

³⁷⁰ Deniz Ülke Arıboğan, “İdealizmin Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri”, **İktisat Dergisi**, No.372, Ekim 1997, s. 5-9.

insan hakları, hoşgörü, küresel iletişim gibi olgular etrafında ortaklaşarak, dünya yurttaşlığı düşüncesini paylaştığı ifade edilmektedir.³⁷¹

Kant'ın Ebedi Barışında temel olan cumhuriyetçi anayasalar, ticarete engellerin kaldırılarak dünya yurttaşlığına varış ve hukukun devletler arasında inşa edilmesi ilkeleri sosyal inşacılık geleneğine göre irdelendiğinde, bu ilkelerin sosyal olarak devletler arasında inşa edildiği görülmektedir. Cumhuriyetçi anayasa oluşturma fikri ülkelerin peş peşe birbirinden etkilenecek yürürlüğe koyduğu anayasalardan anlaşılabilir. Kantın cumhuriyetçi anayasa fikri esas itibarıyla devlet idaresine hukukilik kazandırmayı amaçlamaktadır. Buna göre hukuki olarak devlet işleyişini halkın taleplerine cevap verebilecek çeşitli yöntemlerle seçilmiş yürütme organları tarafından idaresi düzenlenmektedir. Dünya üzerinde bugün Kant'ın yaşadığı dönemde olduğu gibi sınırsız yetki sahibi yürütmelerin sayısı oldukça azdır. Bugün dünyada totaliter ve otoriter yönetimlere sahip ülkeler bulunduğu bir gerçek olsa da, bu ülkelerde dahi hukuki yapılanmalar tesis edilmek zorundadır.³⁷²

Ticari engeller konusu ise bugün dünyanın çoğu bölgesinde kaldırılma eğilimindedir. Ticaret ile ülkelerin zenginliklerinin paylaşılması ideasına dayanan neo-liberal ekonomi kuramları uluslararası örgütler vasıtasıyla tüm dünyada inşa edilmiştir. Bugün karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisinde sözü edildiği gibi kendi politikası gereğince veya ambargolarla tecrit edilmiş bir ülkenin siyasi olarak ayakta kalabilmesi oldukça güç bir hal almıştır. Ticarete teknik engellemeler farklı biçimlerde ülkeler tarafından üreticilerini korumak amaçlı kullanılsa da Dünya Ticaret

³⁷¹ Michael W. Doyle, **Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Debating the Democratic Peace- An International Security Reader**, Ed. Michael E. Brown ve Diğerleri, Cambridge/London, The MIT Press, 1996, s. 3-57.

³⁷² İspanyol akademisyen Juan Linz, **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev. Ergun Özbudun, Liberte Yay., İstanbul, 2000 eserinde demokratik olmayan rejimlerin çeşitliliği ve yaygınlığını incelenmektedir. Linz'e göre; az çok patrimonyal(iktidarın babadan oğula geçtiği) veya feodal karakterdeki geleneksel rejimler, -gelecekleri şüpheli bile olsa- dünyada hala büyük meşruiyet sahibidirler (s. 119). Mağrip'de, Güneydoğu Asya'da ve Sahra-altı Afrika'da birçok ülkede bu gibi rejimler hala önemli rol oynamaktadır ve oldukça yaygındır. Latin Amerika gibi modern Batı dünyasının çevre bölgelerinde ortaya çıkan ve tamamen geleneksel nitelikte olmayan Caudillismo (şeflik) ya da Caciquismo (oligarşik demokrasiler) tipi kişisel yönetim biçimleri de bunlara eklenebilir (s. 119-120). Bunun dışında Ortadoğu'daki Sultancı rejimler kişisel yönetime dayanmakla beraber, bunlarda yöneticiye bağlılık, geleneklere ve onun bir ideolojiyi tecessüm ettirmesine yahut benzersiz bir kişisel misyona ya da karizmatik niteliklere değil, korkuya ve işbirlikçilere dağıtılan ödüllere dayanır (s. 128). Yönetici, iktidarını kendi takdirine göre herhangi bir sınıra dâhil olmaksızın ve en önemlisi de kurallara yahut bir ideoloji veya değer sistemine bağlılık duymaksızın kullanır.

Örgütü başta olmak üzere diğer uluslararası örgütler nezdindeki girişim ve anlaşmazlıkların halli mekanizmaları ile hukuki olarak tartışılabilir boyuttur.³⁷³

Hukukun devletler arasında inşa edilmesi ise Birleşmiş Milletler nezdindeki girişimler ile sağlanmaya çalışılmaktadır. 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren Birleşmiş Milletler nezdinde gerçekleşen devletler arası hukukiliğin tesis edilmesi çalışmaları sosyal olarak inşa edilmektedir. Kolektif güvenliğin sağlanabilmesini teminen başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası örgütler nezdinde barış uygulamaları, barışın korunması ve barışın zor kullanarak sağlanması gibi olguları devletler arasındaki bir etkileşim biçimi haline getirmiştir.³⁷⁴ Bu gibi örgütsel üyelik mekanizmalarına dâhiliyet devletlerin birbiriyle silahlı çatışmaya girmesi riskini azaltmaktadır.³⁷⁵

Sosyal inşacılık teorisinde öne sürülen normlaşmanın tesis edilmesi için uluslararası örgütler vazgeçilmez düzeyde önemli bir inşa mekanizmasını oluşturmaktadır. Uluslararası örgütler düzeyinde öznelerarası olarak inşa edilmiş normlar ve kurallar hukuki düzen ve ilişki yöntemi olarak iletişim kanalları, kültür, ticaret vb yolları kullanarak uluslararası sistemin anarşik yapısını erozyona uğratmaktadır. Normları bozucu hareketler gösteren üyelere veya üyeleri tehdit eden üye olmayan devletlere çeşitli düzeylerde karşı hareketler veya önleyici mekanizmalar geliştirilmesi bir sosyal inşa biçimidir. Çatışan üyeler arasında bir arena görevi görerek çeşitli arabuluculuk faaliyetlerinin gösterilebildiği, müzakere ortamı yaratılan, bilgi

³⁷³ Ticarete teknik engellerin uluslararası ticaret üzerindeki olumsuz etkilerinin artmasına paralel olarak bu önlemler önce Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması, daha sonra ise Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde ele alınmaya başlanmıştır. Günümüzde Ticarete Teknik Engeller anlaşması tüm DTÖ üyesi ülkeleri bağlayan çok taraflı bir anlaşmadır. Anlaşma ülkelerin, vatandaşlarının sağlık ve güvenliğini korumak gibi meşru gerekçelerle uygun gördükleri önlemleri almalarına imkân tanımaktadır. Bununla birlikte, bu önlemlerin uluslararası ticaret üzerinde gereksiz engeller yaratmamasını amaçlamakta, bunu sağlamaya yönelik hüküm ve mekanizmalar getirmektedir. Uluslararası ticaretin önündeki teknik engellerin önlenmesi, korumacı düzenlemelerin engellenmesi, küresel düzeyde teknik düzenleme ve standardizasyon uygulamalarının uyumlaştırılması ve karşılıklı tanımanın teşvik edilmesi ile şeffaflığın temin edilmesi Anlaşma ile öngörülen en temel hedefler olarak öne çıkmaktadır. (Ekonomi Bakanlığı Ürün Güvenliği ve Denetimi Genel Müdürlüğü Ticarete Teknik Engeller sayfasından alınmıştır. <http://www.teknikengel.gov.tr/#/sayfalar/teknik-engel-nedir>, E.T. 09/01/2018)

³⁷⁴ Bruce Russett, John R. Oneal, David R. Davis, "The Third Leg of the Kantian Tripod for Peace: International Organizations and Military Disputes 1950-85", **International Organization**, Vol.52 No.4, Yaz 1998, s.441-468.

³⁷⁵ **Ibid.**

alışverişini sağlayarak ülkeler arası güven ortamının oluşturulmasına yardımcı olan yapılanmalar halini almıştır.³⁷⁶

Bununla birlikte, Wendt tarafından ortaya atılan bir diğer iddia devletler toplumunun son halinin bir dünya devleti olarak teşekkül edecek olmasının kaçınılmazlığıdır.³⁷⁷ Wendt'e göre ilerlemeci bir bakış açısıyla, aşağıdan yukarıya doğru meydana gelen devlet organizasyonunun teşekkül etmesi ve devletlerin uluslararası sistemde giriştiği tanınma mücadelesi, yukarıdan aşağı doğru meydana gelen anarşi mantığının bertaraf edilerek bir dünya devletine doğru yönelimi mecburi kılmaktadır. Tarihsel olarak, devletlerin ortaya çıkmasından itibaren birbiri ile olan mücadelelerinde, tıpkı doğal durumda bulunan bireylerde olduğu gibi her zaman sistemsal bir güvensizlik mevcuttur. Bu güvensizlik durumu egemenliklerin tanınmadığı devletler sisteminde, Westfalya sonrası devletler toplumunda, yaşanan savaşlar neticesinde sistemsal olarak ortaya çıkan çok taraflı Dünya Toplumunda ve günümüzde süregelen devletlerin ortaklığına dayanan kolektif güvenlik toplumunda dahi mevcuttur.³⁷⁸ Bu kapsamda, her sistem kendi dengesini bulduğunda dahi anarşi mantığından kaynaklanan güvensizlik durumu, anarşinin devletler tarafından yapılan bir kavram olması nedeniyle gelişecek ve nihayetinde bir dünya devletine evrilecektir. Devletler toplumunun gelişim yönü evrenselcilik içinde öznelliğe doğru bir seyir izlemektedir. Bireysel özgürlük ve bireylerin birey haklarının küresel çapta tanınması neticesinde, devlet birey ortaklığı nezdinde teşekkül edilen devletlerin sistem ile olan ilişkisi, sistemin kendisini bir birey haline getirinceye kadar devam edecektir.³⁷⁹

Devletler sisteminin gelişiminin lineer bir çizgi izlediği söylenemez çünkü egemenliğin tanınmadığı devletler siteminden kolektif güvenlik toplumuna kadar itibaren zaman zaman bir önceki sisteme geri dönüş eğilimleri olmuştur. Ancak sistemsal güvensizlikler, devletleri ileriye doğru gelişmeye mecburi hale getirmektedir. Bu ilerlemenin nihai aşaması kurumsallaşarak kimlikssel kavramlarını meydana getirecek tek bir dünya devleti durumudur. Devletler sistemi tarihi bugüne

³⁷⁶ J. Martin Rochester, **The United Nations in a New World Order: Reviving the Theory and Practice of International Relations, Controversies in International Relations Theory-Realism and the Neoliberal Challenge**, Ed. Charles W. Kegley jr., New York, St.Martin's Press, 1995, s.210.

³⁷⁷ Wendt, **Ibid.**, 2003., s.525.

³⁷⁸ Wendt, **Ibid.** 2003, s. 516-520.

³⁷⁹ **Ibid.**, s. 525.

kadar anarşinin yol açtığı güvensizlikten kaçınmak üzere gelişim göstermiştir. Bu durum nedeniyle tek bir dünya devleti olarak erişilecek nihai son durum kaçınılmaz olmaktadır.³⁸⁰

Son olarak, uluslararası sistem içinde yer alan devletler Immanuel Kant'ın Ebedi Barış kuramında belirttiği ön ve temel maddelere günümüzde tam manasıyla ulaşabilmiş değildir. Ancak Ebedi Barış'ın temel lafzi olan devletler arası hukuki ilişkiler kurma yönünde ciddi adımlar atılmıştır. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütler nezdinde kolektif güvenlik toplumu çerçevesinde yürütülen yöntemlerle ülkeler arası teamülleri geliştirilmeye ve anarşik yapının tehditlerine karşı yönelime devam edilmektedir. Bu doğrultuda Alexander Wendt'in teorileştirdiği ontolojik uluslararası sistem özneler arası olarak inşa edilmeye devam etmektedir. Modern dönem ve onun etkilerini taşıyan küreselleşme ile ülkeler birbirine yaklaşıp kendilerini ve sistemi dönüştürmekte ve bölgeselcilik yönlü girişimler sistemdeki anarşiyi baskılamaktadır. Söz konusu girişimlerin taşıma etkisi, yavaş da olsa sistem içerisine yayılmaktadır.

³⁸⁰ **Ibid.**, s. 258.

SONUÇ

Hiçbir sistemin, barış halinin devamına yönelik son noktası konulmuş değildir. Günümüz dünyası geçmiştekine nazaran tanımlanması ve basitleştirilmesi oldukça zor bir dünyadır. Coğrafyalar arası farkların, aynı coğrafyada farklı alanlar üzerindeki hukuki, siyasi ve ekonomik yapıların bile zaman zaman birbirinden taban tabana zıt olduğu bir dünyada *grand* bir teori teşekkül etmek oldukça güçtür. Savaş ihtimalinin oldukça düşük olduğu coğrafyaların yanında küçük bir kıvılcım bekleyen çatışmalı coğrafyaların var olduğu kabul edilmelidir.

Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren uluslararası sistem çok daha kırılgan bir yapıya bürünmüş durumdadır. Mevcut duruma yönelik uluslararası sistemin aktörleri dayanışma eğilimlerini arttırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan dehşetin bir daha meydana gelmemesine yönelik bugüne kadar ortaya konan çabalar neticesinde, bugün devletler arasındaki ilişkiler birkaç istisna dışında silahlı müdahalenin dışındaki yöntemlerle, bir kolektif güvenlik toplumu olarak çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bu uğraşların bulunması eski teamüllerin birdenbire ortadan kaybolmayacağını bilinciyle değerlendirildiğinde³⁸¹, bugün kayda değer bir ilerleme sağlanmıştır. Elbette ki devlet çıkarları ve geçmiş dönem teamülleri doğrultusundaki davranışlar mantık dışı olarak nitelendirilemese de Immanuel Kant'ın itinayla üzerinde durduğu gibi sorunları akılla çözümlemenin önemi her geçen zamanda arttırdığı izlenimi meydana gelmektedir.

Değişik ulusların bir araya gelerek siyasi, teknik, kültürel ve ekonomik birliği meydana getirdiği Avrupa deneyimi, ebedi bir barışın nasıl gerçekleştirilebileceğine verilmiş küçük ama geliştirilebilir bir yanıt olarak göze çarpmaktadır.³⁸² Bunun gibi Kant'ın düşüncelerindeki en kritik yeri teşkil eden, akıl ile oluşturulmuş hukuki düzenler, kurulmaya devam edecektir. Söz konusu düzenlere tabi aktörler sistemlerini hukukileştirdikçe, barış içinde yaşamın “Hollandalı bir hancı”nın kapısının üzerinde yazan nükteyi haksız çıkarabileceği ihtimali gerçeğe dönüşebilir. Ancak, ırkçılık ve

³⁸¹ Teleolojik olarak insan aşırılıkları ve kendi ve diğer tanımlar nedeniyle nihai barış haline karşı olan aktörlerin varlığı kabul edilmelidir.

³⁸² Cemil Oktay, **Modern Toplumlarda Savaş ve Barış**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.149. Ancak bu yanıt, Wendt'e göre, bölgesel düzeyli bir kolektif güvenlik toplumdur.

yabancı düşmanlığının yükseliş durumunda olduğu bu süreçte, örnek gösterilen coğrafyada dahi barışı sürdürmek ciddi özen ve dikkate muhtaç gözükmektedir. Ebedi Barış'ın teminatı olarak Kant, ilahi yaratıcıyı görmekteyse de bugün bu barışın teminatı insan aklının ve birlikte yaşama iradesinin varlığıdır. Bu çerçevede, dünya üzerinde yer alan baskıcı ve kapalı rejimlerin çatışma ve güvensizlik ürettiği gerçeği, sonsuza kadar sürdürülebilir değildir. Küresel barışın sağlanabilmesi ise söz konusu kapalı coğrafyaların diyaloga açık hale gelmesi ve özgürlük taleplerinin akıl ile hukukileşmesi neticesinde mümkündür.

Öte yandan, bizim gözlerimizi çevirip baktığımız evren Batı dünyasının bakış açısı ile kaleme alınan çok büyük bir uluslararası ilişkiler külliyyatının küçük bir parçası ile ilgilenmektedir. Buna göre Batı merkezci teoriler ve yaklaşımların total bir dünya barışı yaratabileceğine ilişkin net ifadelerde bulunmak güçleşmektedir. Doğunun egzotikleştirildiği bir Uluslararası İlişkiler Teorisi içinde küresel siyasetin sınırlı bir kısmı ancak görülebilmektedir.³⁸³ Bu kapsamda küresel bir barıştan Batıya alternatif bir uluslararası ilişkiler literatürü oluştuğunda söz edilebilecektir. Bu çalışmayı yaparken, Batı dışındaki dünyanın işleyiş mekanizmalarını ve kavramlarını yok sayıyor değiliz, ancak Doğu'yu da kapsayacak biçimde bir çaba içerisine girmenin bir yüksek lisans tezinin kapsamını aştığını kabul ediyoruz. Bununla birlikte, Rumelili'ye göre Batı merkeziliği dışında üretilen metinler de aynı zamanda Batı merkeziliğinin yeniden üretilmesine neden olurken bu durumu eleştirel yaklaşımlarla aşmak da mümkün değildir.³⁸⁴

Bu çalışmada, Immanuel Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme adlı eserinde ortaya koyduğu devletler arası hukuki federasyonun günümüzde gerçekleşme olasılığını, Alexander Wendt'in sosyal inşacılık kuramını temel alarak görmeye çalıştık. Uluslararası sistemin aktörleri olan devletlerin zaman içinde birbirleri ile etkileşime girdikçe, politik şansın da etkisiyle diyaloga açık hale geldiğini ve öznelerarası bir biçimde, içinde yer aldıkları sistemi çok çeşitli aygıtlarla inşa ettiklerini varsaydık. Ulaştığımız sonuç, Immanuel Kant'ın barış tasarısının üzerinden

³⁸³ Bahar Rumelili, "Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlülük ve Doğu'nun Özneselliği", **Uluslararası İlişkiler**, C.6, N.23, 2009, s.45-71.

³⁸⁴ *Ibid.*, s.50 ve 53.

geçen iki yüz yıllık süreçte, özellikle İkinci Dünya Savaşından itibaren, çeşitli teorilerle tanımlanmaya çalışılan uluslararası anarşik sistemin her aktör için aynı düzeyde tehdit içermeyecek hale gelerek soğuduğudur. Bu soğumanın yani Soğuk Savaş'ın da sona ermesinin ardından daha mikro veya bölgesel düzeydeki farklı boyutlu problemlerin ortaya çıktığıdır. Bir dünya toplumu oluşturulması süreci, kimi zaman acı deneyimlerle de olsa eski sistemi yeniye doğru dönüştürmektedir. Bugün sisteme dâhil olan her aktörü kapsayan toplu öğrenme süreci sayesinde, meydana gelen aşırılıkları ve aşırılıklara bulunan çözümleri uygulayarak, gelecekte barış içinde yaşayan dünya vatandaşları yaratabilecektir.

KAYNAKÇA

- Achcar, Gilbert: **Marxism Orientalism Cosmopolitanism**, Londra, Saqi Books, 2013.
- Adler, Emanuel: “Barry Buzan’s Use of Constructivism to Reconstruct the English School: ‘Not All the Way Down’”, **Millennium: Journal of International Studies**, 2005, 1: Cilt 34, s. 171-182.
- Adler, Emanuel: **Communitarian International Relations The Epistemic Foundations Of International Relations**, Londra ve New York: Routledge, 2005.
- Adler, Emmanuel ve Barnett, Michael: **Security Communities**, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Adorno, Theodor W.: “Aşkınısallık Kavramı Üzerine”, **Cogito: Düşünce Dergisi, Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant Özel Sayısı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kış 2005, 41-42, s. 56,87.
- Ağcan, Muhammed Ali: **Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde İnsan ve Sosyo, Politik Topluluk Sorunu: Eleştirel Teori ve Immanuel Kant** : Yayınlanmamış Doktora Tezi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2011, Danışman Prof. Dr. Büşra ERSANLI.
- Alderson, Kai ve Hurrell, Andrew: **Hedley Bull on International Society**, Londra: Macmillan Press, 2000.
- Alker, Hayward R.: “On Learning From Wendt”, **Review of International Studies**, 2000, 26, s. 141,150.

- Ardent, Hannah: **Lectures on Kant's Political Philosophy** / (Ed.) Beiner Ronald, Chicago: The Universtiy of Chicago Press, 1992.
- Arı Tayyar: **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul: Marmara Kitap Merkezi, 2008, 3.Baskı.
- Arıboğan, Deniz Ülke: “İdealizmin Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri”, **İktisat Dergisi**, Ekim 1997, s. 372.
- Aydın, Mustafa: “Uluslararası İlişkilerde Teori, Yaklaşım ve Analiz”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ankara: 1996, 1: Cilt 51, s. 71-114.
- Baker, Gideon ve Chandler, David: **Global Civil Society Contested Futures**, New York: Roudledge, 2005.
- Baum, Manfred: “Kant ve Saf Aklın Eleştirisi”, **Cogito: Düşünce Dergisi, Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant Özel Sayısı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kış 2005, 41-42, s. 8-31.
- Bellotti, Tony: **“Lecture Notes On Immanuel Kant's Critique Of Pure Reason Delivered by Peter Rickman during Autumn 1995”**, [Çevrimiçi], Ocak 2006, [Erişim Tarihi: 25 Mart 2017], <http://wwwf.imperial.ac.uk/~abellott/lecture-notes-on-immanuel-kant.pdf>.
- Bennington, Geoffrey: **Kant on the Frontier**, New York: Fordham University Press, 2017.
- Bıçak, Ayhan: “Kant'ın Tarih Anlayışında Tarih Bilincinin Yeri”, **Felsefe Dünyası**, 1995,Yaz, 16, s. 56-74.
- Bowden, Brett, Charlesworth, Hilary ve Farrall, Jeremy: **The Role of International Law in Rebuilding Societies after Conflict**

- Bozkurt, Nejat: **Great Expectations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Bruce, Russet, John R., Oneal, David R., Davis: **Fikir Mimarları-2 Kant**, İstanbul: Say Yayınları, 2010, 3.Baskı.
- Buzan, Barry: "The Third Leg of the Kantian Tripod for Peace: International Organizations and Military Disputes" 1950-85, **International Organization**, 1998, 4: Cilt 52, s. 441-468.
- Buzan, Barry: "Culture And International Society", **International Affair**, 2010, 86, s. 1-26.
- Buzan, Barry: "From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory", **International Organization**, 1993, 3: Cilt 47, s. 327-352.
- Buzan, Barry: "The English School: An Underexploited Resource in IR", **Review of International Studies**, 2001, 3: Cilt 27, s. 471-488.
- Cassirer, Ernst: **Rousseau, Kant, Goethe** / Çev. Tüznel Mustafa, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Chandler, David: **Constructing Global Civil Society Morality and Power in International Relations**, New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Crossman, Ashley: **Learn About Symbolic Interactionsim** [Çevrimiçi], ThoughtCo, 7 Ağustos 2017, [Erişim Tarihi: 20 Ekim 2017], <http://sociology.about.com/od/Sociological/Theory/a/Symbolic/Interaction/Theory.htm>.
- Cummiskey, David: "Justice and Revolution in Kant's Political Philosophy içinde: **Rethinking Kant Volume 1/** (Ed.) Muchnik Pablo, Newcastle upon

- Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2000.
- Çakmak, Efe: “Kant: Filozof Kral”, **Cogito: Düşünce Dergisi, Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant Özel Sayısı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kış 2005, 41-42, s. 8-30.
- Çörekçioğlu, Hakan: **Bir Politika Filozofu Olarak Kant :** Yayınlanmamış Doktora Tezi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ege Üniversitesi, İzmir, Danışman: Nilgün TOKER KILINÇ, 2004.
- De La Rosa, Sybille ve O'Bryne, Darren: **Cosmopolitan Ideal Challanges and Opportunities**, London: Rowman & Littlefield, 2015.
- De Pierris, Graciela ve Friedman, Michael: **Kant and Hume on Causality** [Çevrimiçi], The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2013 Edition)/ (Ed.) Zalta Edward N, 11 Aralık 2013, [Erişim Tarihi: 28 Şubat 2018], <https://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/kant/hume/causality/>.
- Deleuze, Gilles: **Kant Üzerine Dört Ders / Çev. Baker, Ulus:** İstanbul: Öteki Yayınevi, 2000.
- Dessler, David: “Constructivism Within a Positivist Social Science”, **Review of International Studies**, British International Studies Association, 1999, 25, s. 123-137.
- Dessler, David ve Owen, John: “Constructivism and the Problem of Explanation: A Review Article”, **Review Essays**, Eylül 2005, 3: Cilt 3, s. 597-610.
- Devlen, Balkan ve Özdamar, Özgür: “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 2010, 25: Cilt 7, s. 43-63.

- Dhokalia, Ramaa Prasad: **The Codification of Public International Law**, Manchester: Manchester University Press, 1970.
- Dietrich, Wolfgang: **Interpretations of Peace in History and Culture**, New York : Palgrave MacMillan, 2012.
- Dougherty, James E. ve Pfaltzgraff, Robert L. Jr. : **Contending Theories of International Relations, A Comprehensive Survey**, New York: Longman, 1996, 4. Baskı.
- Doyle, Michael W.: “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs” içinde: **Debating the Democratic Peace, An International Security**, Michael E. Brown ve Sean, M. Lynn, Jones, Steven, E. Miller, Cambridge Londra: The MIT Press, 1996.
- Drolet, Jean François: “Nietzsche, Kant, The Democratic State, And War”, **Review of International Studies**, 2013, 39, s. 25-47.
- Dunne, Tim: **Inventing International Society A History of the English School**, Londra: Macmillan Press, 1998.
- Dunne, Tim: “Liberalism” içinde: **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Baylis John, Smith Steve ve Owens Patricia, New York: Oxford University Press, 2008, 4e.
- Dunne, Tim ve Schmidt, Brian C.: “Realism” içinde: **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Baylis John, Smith Steve ve Owens Patricia, New York: Oxford University Press, 2008, 4e.
- Elmas, Mehmet Fatih: “Kant’ta Pratik Aklın Eleştirisi Merkezinde “Tanrı” ve “Ruhun

- Ölümsüzlüğü”, **Mavi Atlas**, 2015 Mayıs, s. 103,114.
- Epstein, David L. [ve diğerleri]: “Democratic Transitions”, **American Journal of Political Science**, Haziran 2006, 3: Cilt 50, s. 551,569.
- Eralp, Atilla: **Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Erekler, Fulya: **Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi** : Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Esgün, Toros Güneş: **Kralın Yüzyılında Cumhuriyetçi Bir Filozof Immanuel Kant** [Çevrimiçi], Viraverita Disiplinlerarası Karşılaştırmalar, 27 01 2016, [Erişim Tarihi: 06 Mart 2017], <http://viraverita.org/yazilar/kralin//yuzylinda//cumhuriyetci//bir//filozof//immanuel//kant>.
- Fierke, K.M. “Constructivism” T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Ed) içinde, **International Relations Theories Discipline and Diversity** (s. 187-204). Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Frey, Daniel: “La guerre et la paix perpétuelle de l’abbé de Saint-Pierre À Rousseau”, **Revue des sciences religieuses** , 15 Ekim 2012, 4: Cilt 86, s. 455-473.
- Gallie, Walter Bryce: **Philosophers of Peace and War: Kant, Clausewitz, Marx, Engels and Tolstoy**, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

- Goldstein, Judith ve Keohane, Robert: **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Change**, New York: Cornell University Press, 1993.
- Graham, Daniel W. : **Heraclitus (fl. c. 500 B.C.E.)** [Çevrimiçi], Internet Encyclopedia of Philosophy, [Erişim Tarihi: 19 Ekim 2017], <http://www.iep.utm.edu/heraclit/>.
- Guyer, Paul: **Kant** / (Ed.) Leiter Brian, New York: Routledge Philosophers, 2006.
- Hall, John A. : “Ideas and the Social Sciences” içinde: **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change** / (Ed.) Goldstein, Judith ve Keohane, Robert O, Ithaca: Cornell University Press, 1993.
- Hirsch, Ernst E. : “Kant'ın Ebedi Barış Üzerindeki Felsefi Denemesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara: 1946, 1: Cilt 3, s. 3-30.
- Hirsch, Ernst E. : “Kant'ın Ebedi Barış Üzerindeki Felsefi Denemesi Ebedi Barışın Gerçekleştirilmesi İhtimali”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1946, 2: Cilt 3, s. 268-292.
- Hobson, John M. : **The State and International Relations**, New York: Cambridge University Press, 2000.
- Hodgson, Louis Philippe: “Realizing External Freedom: Kantian Argument for a World State” içinde: **Kant's Political Theory Interpretations and Applications/** (Ed.) Ellis Elizabeth, Pennsylvania: The Penn State University Press, 2012.
- Hopf, Ted: “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”,

- International Security**, 1998, s. 171,200..
- Hurrell, Andrew: “Kant and Kantian Paradigm in International Relations”, **Review of International Studies**, 1990, 3: Cilt 16, s. 183-205.
- J.Seidler, Victor: **Kant, Respect and Injustice**, Boston: Routledge & Kegan Paul, 1986.
- Kant, Z. Deniz: **Aydınlanma Filozofu Kant'ın Ebedi Barış Düşüncesine Genel Bir Bakış**, Felsefe Tartışmaları, 1993, 14. Kitap, s. 116-128.
- Kant, Immanuel: **Critique of Judgement** / Çev. Pluhar Werner S, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1987.
- Kant, Immanuel: **Critique of Practical Reason** / Çev. Pluhar Werner S, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2002.
- Kant, Immanuel: **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme** / Çev. Abadan Dr. Yavuz ve Meray Seha L, Ankara: A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960.
- Kant, Immanuel: **Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena** / (Ed.) Durusoy Gertrude ve Kaygı Abdullah/ Çev. Kuçuradi İonna ve Örnek Yusuf, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002.
- Kant, Immanuel: “Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose” içinde: **Kant: Political Writings**, Reiss Hans/ Çev. Nisbet H.B, Cambridge University Press, 1991.
- Kant, Immanuel: **Political Writings** / (Ed.) Reiss Hans Siegbert, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

- Kant, Immanuel: **Prolegomena to Any Future Metaphysics** / Çev. Hatfield Gary, 1997: Cambridge University Press, NY.
- Kant, Immanuel: **The Critique of Pure Reason** / Çev. Guyer Paul ve Wood Allen, NY: Cambridge University Press, 1998.
- Kant Immanuel: **The Ethics of Immanuel Kant: Metaphysics of Morals, Philosophy of Law** / Çev. Abbott Thomas Kingsmill ve Hastie William, 2015.
- Kant, Immanuel: **Toward Perpetual Peace A Philosophical Sketch** / (Ed.) Bennett Jonathan, y.y.y, 2010.
- Kant, Immanuel: **Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace and History** / (Ed.) Kleingeld Pauline/ Çev. Colclasure David L, NY: Yale University Press, 2006.
- Kaya, Sezgin: “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2008, 3: Cilt 63, s. 83-111.
- Kelly, M. Kadera, Mark J. C. ve Diğerleri: “Democratic Survival, Peace, and War in the International System”, **American Journal of Political Science**, Midwest Political Science Association, Nisan 2003, 2: Cilt 47, s. 234-247.
- Keohane Robert ve Nye Joseph: **Power and Interdependence**, New York: Pearson Publishing, 2001.
- Kleingeld, Pauline: “Kant's Cosmopolitan Law: World Citizenship for a Global Order”, **Kant Review**, 1998, Cilt 2, s. 72-90.
- Kleingeld, Pauline ve Brown, Eric: **Cosmopolitanism** [Çevrimiçi], The Stanford Encyclopedia of Philosophy/ (Ed.) Zalta Edward N, 2014, [Erişim Tarihi: 28 Şubat 2018],

- <https://plato.stanford.edu/archives/fal12014/entries/cosmopolitanism/>.
- Koskenniemi, Martti: **The Gentle Civilizer of Nations The Rise and Fall of International Law 1870–1960**, Cambridge: cambridge University Press, 2004.
- Kuehn, Manfred: **Kant a Biography**, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Layne, Christopher: “Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace”, **International Security**, Güz 1994, 2: Cilt 19, s. 5-49.
- Lijphart, Arend: “The Structures of the Therotical Revolution in International Relations”, **International Studies Quarterly**, 1974, Cilt 18, s. 41-74.
- Linklater, Andrew ve Suganami, Hidemi: **The English School of International Relations A Contemporary Reassessment**, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Linz, Juan J. : **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, İstanbul: Liberte Yayınları, 2000, 4. Baskı.
- Markie, Peter: **Rationalism vs. Empiricism** [Çevrimiçi], The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2017 Edition)/ (Ed.) Zalta Edward N, 6 Temmuz 2017, [Erişim Tarihi: 28 Şubat 2018], <https://plato.stanford.edu/archives/fal12017/entries/rationalism,empiricism/>.
- McGrew, Anthony: “Realism Vs Cosmopolitanism A Debate Between Barry Buzan And David Held”, **Review of International Studies**, 1998, 24, s. 387-398.
- McShea, Robert: “Spinoza: Human Nature and History = The Philosophy of Spinoza”, **The**

- Monist**, Oxford University Press, Ekim 1971, 4: Cilt 55, s. 602-616.
- Milner, Helen: "The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique", **Review of International Studies**, 1991, 1: Cilt 17, s. 67-85.
- Mowle, Thomas S. ve Sacko, David H.(Ed.) : **The Unipolar World an Unbalanced Future**, New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Navari, Cornelia: **Theorising International Society English School Methods**, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009.
- Neufield, Mark A. : **The Restructing of International Relations Theory**, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Nye, Joseph: **Public Diplomacy and Soft Power, The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Public Diplomacy in a Changing World**, Sage Publications, Mart 2008, Vol. 616, s. 94-109.
- Oisander, Andreas: **Before the State: Systemic Political Change in the West from the Greeks to the French Revolution**, New York: Oxford University Press, 2007.
- Oktay, Cemil: **Modern Toplumlarda Savaş ve Barış**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Oneal, John R ve Russett, Bruce: "The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy Interdependence and International Organizations", **World Politics**, 1999, 1: Cilt 52, s. 1-37.
- O'Neill, Onara: **Kant and the Social Contract Tradition içinde: Kant's Political Theory Interpretations and Applications/** (Ed.) Ellis Elizabeth,

- Pensilvania: The Penn State University, 2012.
- Onuf, Nicholas: **World of Our Making**, Columbia: University of South Carolina Press, 1989.
- Orend, Brian: **War and International Justice A Kantian Perspective**, Waterloo Canada: Wilfrid Laurier University Press, 2000.
- Ökten, Kaan H. : **Immanuel Kant'ın "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu Fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Yarattığı Etki** : Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, Danışman: Prof. Dr. Toktamış Ateş.
- Ökten, Kaan H. : “Kant'ta Barışın Yazgısallığı”, **Cogito: Düşünce Dergisi, Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant Özel Sayısı**, Yapı Kredi Yayınları, Kış 2005, 41-42, s. 419-432.
- Öztürk, Ümit: “Türkiye'deki Kant Çalışmaları, Kutadgubilig Felsefe”, **Bilim Araştırmaları Dergisi**, Mart 2012, 21, s. 389-437.
- Padgett Walsh, Kate: “Consent, Kant, and the Ethics of Debt”, **Philosophy in the Contemporary**, 2014, s. 14-25.
- Pevehouse, J. C. : **Democracy from Above Regional Organizations and Democratization**, New York: Cambridge University Press, 2005.
- Rauscher, Frederick: **Kant's Social and Political Philosophy** [Çevrimiçi], The Standford Encyclopedia of Philosophy/ (Ed.) Zalta Edward N, 2017, [Erişim Tarihi: 6 Mart 2018],

- <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/kant//social//political/>.
- Recki, Birgit: “Kant ve Aydınlanma”, **Cogito: Düşünce Dergisi, Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant Özel Sayısı**, Yapı Kredi Yayınları, 2005 Kış, 41-42, s. 192-215.
- Reeves, Julie: **Culture And International Relations : Narratives, Natives, And Tourists**, Abingdon: Routledge, 2004.
- Reyhani, Nebil: “Kantta Sentetik Bilgi Fikri”, **Cogito: Düşünce Dergisi, Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant Özel Sayısı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kış 2005, 41-42, s. 97-105.
- Ripstein, Arthur: “Kant on Law and Justice” içinde: **The Blackwell Guide to Kant's Ethics**, Hill Thomas E, Wiley, Blackwell, 2009.
- Robertson, Barbara Alan: “Probing the Idea and Prospects for International Society” içinde: **International Society and the Development of International Relations Theory/ (Ed.) Robertson Barbara Allen**, Londra: Continuum, 2002.
- Rochester, J. Martin: “The United Nations in a New World Order: Reviving the Theory and Practice of International Relations” içinde: **Controversies in International Relations Theory, Realism and The Neoliberal Challenge**, Jr. Charles W. Kegley, New York: St. Martin's Press, 1995.
- Rockmore, Tom: **Kant and Idealism**, Londra: Yale University Press, 2007.
- Rorty, Amélie Oksenberg ve Schmidt, James: **Kant's Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim**,

- Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Rosenberg, Justin: “What's the Matter with Realism?”, **Review of International Studies**, 1990 Ekim, 3: Cilt 16, s. 285-303.
- Rumelili, Bahar: “İnşacılık/Konstrüktivizm” içinde: **Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**, Balta Evren, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Rumelili, Bahar: “Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlülük ve Doğu'nun Özneselliği”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 6(23), 2009, 45-71.
- Rummel, Erika: **Desiderius Erasmus** [Çevrimiçi], The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2017 Edition)/ (Ed.) Zalta Edward N, 27 Eylül 2017, [Erişim Tarihi: 28 Şubat 2018], <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/erasmus/>.
- Salter, Mark B. : **Barbarians and Civilization in International Relations**, Londra: Pluto Press, 2002.
- Seth, Andrew: **The Development from Kant to Hegel** / (Ed.) Brodey Jonathan, Uxbridge: Cambridge Scholars Press for Introductory Note, 2002.
- Seymour, Michel: **The Plural States of Recognition**, London: Palgrave Macmillan, 2010.
- Smith, George H. : **Immanuel Kant, the Social Contract, and the State** [Çevrimiçi], Libertarianism, 29 Nisan 2016, [Erişim Tarihi: 06 Mart 2018], <https://www.libertarianism.org/columns/immanuel//kant//social//contract//state>.

- Spector, Céline: “The Plan For Perpetual Peace: From Saint,Pierre To Rousseau”, **History of European Ideas**, Ocak 2011, s. 1-23.
- Stewart, John Hali: **A Documentary Survey of the French Revolution**, New York: The Macmillan Company, 1966.
- Strauss, Leo: “Tabii Hak ve Tarih” içinde: **Devlet Kuramı/** (Ed.) Akal Cemal Baki, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000.
- Suganami, Hıdemı: “On Wendt’s Philosophy: A Critique”, **Review of International Studies**, 2002, 28, s. 23-37.
- Varadarajan, Latha: “Constructivism, Identity And Neoliberal (In)Security”, **Review of International Studies**, British International Studies Association, 2004, 30, s. 319-341.
- Verbeek, Bertjan: “Regime Theory in International Relations” içinde: **Sage Encyclopedia of Power/** (Ed.) Dowding Keith, New York: Sage Publishing, 2011.
- Wæver, Ole: “International Society: Theoretical Promises Unfulfilled?”, **Cooperation and Conflict**, 1992, 1: Cilt 27, s. 97-128.
- Waltz, Kenneth: “Kant, Liberalism, and War”, **The American Political Science Review**, 1962, 2: Cilt 56, s. 331-340.
- Waltz, Kenneth: **Man, the State, and War**, New York: Columbia University Press, 2001.
- Waltz, Kenneth: **Theory of International Politics**, Massachusetts: Addison,Wesley Publishing, 1979.
- Waters, Tony ve Waters, Dagmar: **Max Weber in Weber’s Rationalism and Modern Society**, New York: Palgrave Books, 2015.

- Wendt, Alexander: “Agency, Teleology and the World State:A Reply to Shanon”, **European Journal of International Relations**, 2005, 4: Cilt 11, s. 589-598.
- Wendt, Alexander: “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, **International Organization**, 1992, 2: Cilt 46, s. 391-425.
- Wendt, Alexander: “Collective Identity Formation and the International State”, **The American Political Science Review**, 1994, 2: Cilt 88, s. 384-396.
- Wendt, Alexander: “Constructing International Politics”, **International Security**, 1995, 1: Cilt 20, s. 71-81.
- Wendt, Alexander: “Institutions and International Order” içinde **Global Changes and Theoretical Challenges** / (Ed.) Czempiel Ernst,Otto ve Rosenau James N, ABD: Lexington Books, 1989, s. 51-75.
- Wendt, Alexander: **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wendt, Alexander: “The Agent,Structure Problem in International Relations Theory”, **International Organization**, Yaz 1989, s. 335-370.
- Wendt, Alexander: “The State As Person in International Theory”, **Review of International Studies**, 2004, 30, s. 289-316.
- Wendt, Alexander: **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi** / Çev. Ertem Helin Sarı ve Öner Suna Gülfer İhlamur, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, 2.Baskı.
- Wendt, Alexander ve Duvall, Raymond: “Sovereignty and the UFO”, **Political Theory**, 2008, 4: Cilt 36, s. 607-633.

- Wendt, Alexander: "Why a World State is Inevitable", **European Journal of International Relations**, 2003, 4: Cilt 9, s. 491-542.
- Wight, Colin: **Agents, Structures and International Relations Politics as Ontology**, New York: Cambridge University Press, 2006.
- Wight, Martin: **Four Seminal Thinkers in International Theory Machiavelli, Grotius, Kant, and Mazzini** / (Ed.) Wight Gabriele ve Porter Brian, New York: Oxford University Press, 2005.
- Wight, Martin: **International Relations Theory The Three Traditions** / (Ed.) Wight Gabriele ve Porter Brian, New York: Holmes and Meier, 1992.
- Wight, Martin: "Systems of States" içinde: **Martin Wight and the Study of International Relations**/ (Ed.) Bull Hedley, Leicester: Leicester University Press, 1977.
- William, Tow T: "Coral Bell's Alliance Politics: Practitioner and Pundit" içinde: **Power and International Relations: Essays in Honour of Coral Bell**/ (Ed.) Ball Desmond ve Lee Sheryn, 2014.
- Williams, Howard L. : "Back from the USSR: Kant, Kaliningrad and World Peace", **International Relations**, 2006, s. 27-48.
- Williams, Michael C. : "The Discipline of the Democratic Peace: Kant, Liberalism and the Social Construction of Security Communities", **European Journal of International Relations**, 2001, 4: Cilt 7, s. 525-533.

Wood, Allen W. :

Kant / Çev. Kovanlıkaya Aliye, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2009.

Yağanak, Eray:

Human Nature, Ethics and Politics in the Philosophies of Thomas Hobbes and Immanuel Kant: Yayınlanmamış Doktora Tezi/ ODTÜ Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara, Ağustos 2013, Danışman: Prof. Dr. Ş. Halil Turan.

Yalvaç, Faruk:

“Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar” içinde: **Devlet, Sistem ve Kimlik**, Eralp Atilla, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Yıldırım, Ömer:

Felsefe Düşünce Platformu [Çevrimiçi], [Erişim Tarihi: 10 Mart 2017], http://www.felsefe.gen.tr/cagdas_felsefe_tarihi/immanuel_kant_yargilarin_siniflandirilmesi.asp.

Yücel, Doğuhan Murat:

“Hukuk ile Savaş arasında Hobbes, Rousseau, Vattel, Clausewitz”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, 22, s. 41-59.

Žižek, Slavoj:

Tarrying With The Negative Kant, Hegel, And The Critique Of Ideology, Durham: Duke University Press, 1993, 4. Baskı.

Zürn, Michael ve Checkel, Jeffrey T. :

“Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation State”, **International Organization**, Sonbahar 2005, 59, s. 1045,1079.